

2023

February 20 - 21
Dresden, Germany

 InterSci

CONFERENCE
PROCEEDINGS

VIII International
scientific and practical conference
The basis for the further movement
of scientific knowledge

Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference

The basis for the further movement of scientific knowledge

Dresden, Germany
February 20 – 21, 2023

UDC 001

Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference «The basis for the further movement of scientific knowledge», February 20 – 21, 2023 Dresden, Germany by the «InterSci». 91 p.

ISBN – 9-789-40368-989-0

Coordinator

Olga Timofeeva

Manager «InterSci»

Editorial board

Nataliia Orlova

Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Medicine and Health Organization, National Pirogov Memorial Medical University

Oksana Shevchuk

Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of Constitutional, Administrative and financial law of the Faculty of Law, Western Ukrainian National University

Nataliya Mentuh

Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of Constitutional, Administrative and financial law of the Faculty of Law, West Ukrainian National University

The collection of proceedings of international scientific and practical conference is an electronic publication for a wide audience of interested scientists. Students, postgraduates, doctors and candidates of sciences, scientific and pedagogical workers, specialists of various profiles and directions and other interested persons of the international scientific community submit their materials for publication. The published theses reflect the authors' vision of the development of modern science and educational trends.

E-mail: info@intersci.eu

Homepage: <https://intersci.eu>

© Team of conference participants, 2023

TABLE OF CONTENTS

CULTURAL AND HISTORICAL SCIENCES

- Професор С.Й. Ерлер (1883–?) – розробник наукових основ годівлі сільськогосподарських тварин, організатор галузевого освітнього процесу в Україні 5
Бородай І.С., Татарчук Л.М.
- Особливості післявоєнної відбудови сучасної України в контексті історичного досвіду зарубіжних країн 10
Жалій Т.В.

ECONOMIC SCIENCES

- Оцінювання персоналу на підприємстві: теоретичний підхід 13
Дегтяр А.А., Драган О.І.
- Кластеризація підприємств готельного господарства 17
Журавльова С.М., Гурова Д.Д., Цвілий С.М., Кукліна Т.С.
- Облік та аналіз витрат і доходів підприємства 21
Кукурудза А.В.
- Циркулярна економіка як інноваційна платформа євроінтеграції України 27
Яценко О.М., Завадська Ю.С.
- The state of foreign trade of Ukraine in the conditions of military operations 34
Vondar Iu.

LEGAL AND POLITICAL SCIENCES

- Аналіз досвіду застосування моделі перехідного правосуддя в європейських країнах 37
Філатов В.В.
- Protection of personal psychological safety in the conditions of informational and psychological confrontations 42
Kovalchuk A.Y., Cherniavska B.V.

MEDICAL SCIENCES

- Дослідження клінічних, функціональних і патогістологічних ознак стійкого вегетативного стану токсичного генезу 45
Курділь Н.В.
- Особливості фізичної терапії на етапі прогресуючого паркінсонізму 51
Клеценко Л., Вишар Є., Левков А.

PEDAGOGICAL SCIENCES

- Організація особистісно-орієнтованого навчання на сучасному етапі 54
Потапюк Л.М., Куліш Г.О.
- Повторювальний курс елементарної математики у підготовці студентів 59
нематематичних спеціальностей в умовах дистанційного навчання
Розуменко А.О., Розуменко А.М.
- Деякі проблеми запровадження інклюзивної освіти в Україні 62
Тонне О.Ш.

PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS

- Техніка плавання батерфляєм та її вдосконалення в юних плавців 66
Гета А.В., Остапов А.В., Мороз О.В.
- Досвід підготовки майбутніх фахівців із комп'ютерної інженерії до 72
застосування інноваційних здоров'язбережувальних технологій у
професійній діяльності
Жалій Р.В.
- Українські бойові мистецтва як важливий компонент формування та 78
становлення фізичної підготовки студента
Оніщук Л.М., Шавиро Ю.І.

TECHNICAL SCIENCES

- Study of quality indicators of organic and inorganic wheat 84
Borta A., Makarynska A., Strakhova T., Trofimenko Y.
- Symbolization of digital cartographic information and preparation of digital 86
electronic maps
Ganiyeva S.A.

Професор С.Й. Ерлер (1883–?) – розробник наукових основ годівлі сільськогосподарських тварин, організатор галузевого освітнього процесу в Україні

Бородай Ірина Сергіївна

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник,

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, м. Київ, Україна

Татарчук Людмила Михайлівна

кандидат історичних наук,
заступник директора з наукової роботи,

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, м. Київ, Україна

На сучасному етапі гарантом продовольчої безпеки України та дієвим важелем забезпечення її конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках є подальший розвиток тваринництва, яке, задовольняючи потреби населення в продуктах харчування, сприяє збереженню здоров'я нації. Фундаментом подальшого піднесення тваринництва є зоотехнічна наука, основні завдання якої полягають у розробленні теорії і практичних прийомів ведення галузі. Зоотехнічна наука як інтеграційна, теоретична система відзначається кумулятивним характером наукового знання. На кожному історичному етапі вона синтезує в концентрованому вигляді свої минулі досягнення, при цьому колишні наукові здобутки входять невід'ємною частиною до її загального фонду. Це зобов'язує до критичного переосмислення та використання кращого із творчого доробку попередніх генерацій дослідників, здійснення об'єктивної оцінки їх внеску у становлення та розвиток системи галузевого дослідництва та вищої професійної освіти [1].

Біля витоків становлення вітчизняної зоотехнічної науки знаходився талановитий учений, професор С.Й. Ерлер. Сприяв становленню перших галузевих закладів вищої освіти в Україні, підготовці та впровадженню перших навчальних програм з курсу годівлі сільськогосподарських тварин. Доклав зусиль до розроблення теорії перетравності й поживності кормів, збагачення раціонів тварин мінеральними добавками. Вивчив вплив деяких кормів на бактеріальні якості молока, ефективність використання мікроелементів при жомовій і силосно-жомовій відгодівлі великої рогатої худоби, а також фосфатів в раціонах овець і великої рогатої худоби та ін.

Постать ученого та його творчі здобутки до цього часу залишаються фактично не вивченими. Окремі дані щодо його наукової діяльності у контексті становлення відповідних закладів вищої освіти узагальнили у своїх публікаціях В.В. Діденко, Власенко В. М. та ін. [3, 2]. Деякі аспекти його багатогранної інтелектуальної біографії знайшли відображення в наших попередніх наукових працях [1].

Метою даного дослідження є, вшановуючи пам'ять професора С.Й. Ерлера та з нагоди 140-річчя від дня його народження, висвітлити основні віхи його життєвого і творчого шляху, узагальнити пріоритетні складові його наукового доробку, їх значення для розвитку галузі тваринництва.

Матеріали та методи дослідження ґрунтуються на загальнонаукових принципах історичної достовірності, об'єктивності, системності, комплексності, науковості, багатофакторності та всебічності. При розв'язанні поставлених завдань застосовувалися загальнонаукові, міждисциплінарні, історичні (проблемно-хронологічний) методи дослідження. Їх концепція передбачала залучення загальних методів наукового пізнання, таких як аналіз і синтез, індукція та дедукція, узагальнення. Широко застосовувалися методи джерелознавчого аналізу, що спрямовувалося на вивчення наукової спадщини вченого. Джерельну базу дослідження склали переважно архівні документи, зокрема особові справи вченого. Основна увага приділялася використанню біографічного методу як основного засобу реконструкції інтелектуальної біографії професора С.Й. Ерлера.

Сергій Йосипович Ерлер народився 25 вересня 1883 р. в м. Лубни Полтавської області в сім'ї агронома. У 1895–1904 роках навчався в Лубенській гімназії, а в 1906–1912 роках – на природничому відділенні Новоросійського університету (нині – Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова), де здобув спеціальність біолога. Оскільки проживав у великій сім'ї і коштів на навчання не вистачало, вимушений був, починаючи з 3-го курсу працювати у приватній жіночій гімназії як викладач історії природознавства. Упродовж літніх канікул в 1912–1913 роках брав участь в обстеженні тваринництва Київської губернії. У 1915–1916 роках працював як технік по закупівлі худоби від Міністерства землеробства. У 1918–1922 роках – інструктор по молочному господарству Товариства молочних союзів в Києві. З 1919 р. є членом Союзу агрономів [4, арк. 4–5].

В 1918 р., продовжуючи працювати в гімназії, поступив на агрономічне відділення Київського політехнічного інституту (КПІ, нині – Національний університет біоресурсів і природокористування України). Слід зазначити, що на шляху запровадження вищої галузевої освіти відкриття 31 серпня 1898 р. цього закладу було значною подією. На агрономічному відділенні функціонували кафедри загальної та спеціальної зоотехнії, зразкова вівчарня, а також навчальний скотарський двір для проведення практичних занять. Кафедру загальної зоотехнії очолив відомий учений, професор М.П. Чирвинський, який у цей період дослідив розвиток і ріст кістяка тварин під впливом різного рівня годівлі. До становлення кафедри значних зусиль доклали І.П. Марков, В.Ю. Чаговець, Ю.В. Перепьолкін, П.О. Широких та ін. Кафедру спеціального тваринництва очолював професор С.О. Іванов, який знаходився біля витоків як ветеринарної, так і зоотехнічної науки. З 1912 р. кафедрою завідував професор В. П. Устьянцев – один із розробників основ мінерального живлення та фізіології годівлі сільськогосподарських тварин [3]. Припускаємо, що саме лекції В.П. Устьянцева здійснили вагомий вплив на становлення наукового світогляду С.Й. Ерлера та вибір в подальшому його наукових пріоритетів.

С.Й. Ерлер закінчив інститут у 1922 р., оволодівши спеціальністю агронома. Саме в цей покладено початок вищій зоотехнічній освіті заснуванням на базі агрономічного відділення КПІ двох самостійних галузевих закладів вищої освіти – Київського сільськогосподарського (КСГІ) та Київського ветеринарно-зоотехнічного (КВЗІ) інститутів. В 1922 р. С.Й. Ерлер поступив асистентом на кафедру загальної зоотехнії КСГІ. Влітку 1923 р. при КСГІ на базі кафедр загальної та спеціальної зоотехнії був сформований зоотехнічний відділ. Введено низку нових курсів: 1) паразитологія; 2) м'ясознавство; 3) державні та громадські заходи масового поліпшення скотарства; 4) досвідна справа зі скотарства; 5) зоогігієна. До курсу фізіології тварин включено дисципліну – обмін матерій, до курсу загальної зоотехнії – годівля та екстер'єр тварин. До становлення зоотехнічного відділу КСГІ особливих зусиль доклали С.П. Амітров, Д.Є. Белінг, В.В. Букраба, С.О. Іванов, В.А. Нестерводський, П.І. Сперанський, В. П. Устьянцев та ін. [1]. Однак, уже через два роки зоотехнічний відділ КСГІ закрили, але окремі зоотехнічні дисципліни все-таки читалися у скороченому вигляді або ж увійшли до інших основних курсів. У 1923 р. при інституті організовано науково-дослідну кафедру скотарства, яка спочатку працювала у складі однієї секції кормів і годівлі. У 1926 р. додатково створено секції спеціального скотарства та молочного господарства. С.Й. Ерлер у 1923 р. підлягав іспитові при кваліфікаційній комісії, при секції годівлі захистив роботу «Вплив деяких кормів на бактеріальні якості молока» [4, арк. 5]. У 1925 р. отримав звання доцента і до 1930 р. включно залишався при КСГІ.

Перші наукові праці вченого присвячувалися питанням годівлі та обміну речовин у сільськогосподарських тварин: «Кількісний обрахунок азотистих речовин в сечі коня, коли годувати його конюшинно-пирійним сіном», «Азотистий обмін у коней, коли годувати їх вівсом та луговим сіном», «Перетравність сіна з жовтого буркуна», «Перетравність сіна з суданської трави», «Кормление верховых лошадей зерном», «Перевариваемость соевого хлеба собаками», «Кормовая ценность зеленого овса для кроликов», «Кількісний обрахунок азотистих речовин в сечі коня, коли годувати його конюшинно-пирійним сіном», «Азотистий обмін у коней, коли годувати їх вівсом та луговим сіном».

У 1930 р. переходить до КВЗІ (нині – Національний університет біоресурсів і природокористування України), здобуває звання професора. Варто зазначити, що на зоотехнічному факультеті КВЗІ, який очолив професор В. П. Устьянцев, викладалися спеціальні дисципліни: розведення та акліматизація, корми і годівля, екстер'єр та фізіологія тварин, зоогігієна, патологічна фізіологія, досвідна справа в зоотехнії, молокознавство, молочна справа, вівчарство, скотарство, конярство і конезаводство, птахівництво, кролівництво, свинарство, рибництво, бджільництво, технологія продуктів тваринництва. До становлення зоотехнічного факультету КВЗІ також доклали зусиль: В. В. Букраба, С. О. Іванов, К. І. Павловський, Л. І. Сенченко, А. К. Скороходько, Ф. О. Юрків та ін. У 1930 р. на базі КВЗІ створюють самостійні зоотехнічний і ветеринарний інститути. У складі КВІ на момент його утворення функціонував лише один факультет – ветеринарний. Однак, окрім спеціальних ветеринарних кафедр було

відкрито кафедри тваринництва (за ініціативою професора М.А. Кравченка в 1940 р. перетворена на кафедру розведення і спеціальної зоотехнії), зоогієни, годівлі й агрономії, добре укомплектовані професорсько-викладацьким персоналом [1]. КЗІ уже в 1934 р. перетворюють на зоотехнічний факультет Дніпропетровського сільськогосподарського інституту. Звичайно такі трансформації не сприяли налагодженню ефективного освітнього процесу [1].

З переведенням КЗІ в Дніпропетровськ С.Й. Ерлер влаштовується до Білоцерківського сільськогосподарського інституту (БСГІ, нині Білоцерківський національний аграрний університет) як завідувач кафедрою годівлі сільськогосподарських тварин. Варто зазначити, що заклад розпочав свою діяльність у 1920 р. як Білоцерківський сільськогосподарський технікум, у 1926 р. перетворений на політехнікум. У 1929 р. на його базі створено сільськогосподарський інститут, однак уже через рік його розформували і відкрили зоотехнічний технікум, а в 1931 р. – зооветеринарний інститут, який у 1934 р. був знову реорганізований на сільськогосподарський інститут. З 1932 р. у складі БСГІ функціонував зоотехнічний факультет з кафедрами спеціальної і загальної зоотехнії, розведення, годівлі сільськогосподарських тварин [2].

Кафедру розведення БСГІ очолював І. І. Клодницький, спрямовуючи її науково-дослідну роботу на вивчення генетичних закономірностей розведення та селекції худоби. З 1936 р. завідування кафедрою здійснював Н. М. Замятін, забезпечуючи пошук ефективних методів вдосконалення симентальської породи даної зони. У становленні кафедри зоогієни та основ ветеринарії значний внесок зробили М. Г. Поширов і В. І. Упоров, які встановили вплив умов зовнішнього середовища на фізіологічний стан молодняка. Кафедра годівлі сільськогосподарських тварин за керівництва С. Й. Ерлера розробляла теорію перетравності й поживності кормів, збагачення раціонів мінеральними добавками. Кафедрою спеціальної зоотехнії на чолі з академіком М. Д. Потьомкіним вивчалися питання впливу екстер'єрно-конституціональних особливостей сільськогосподарських тварин на їхню продуктивність [2].

У період німецько-радянської війни з 1942-го по 1943 р. С.Й. Ерлер знаходився на окупованій території, працював науковим співробітником тимчасово створеного згідно наказу райсхкомісара України Е. Коха Крайового інституту тваринництва (м. Київ) у складі дослідницького центру України. Інституту підпорядковувалася філія в Херсоні та кілька дослідних станцій [5, арк. 6].

Після визволення Києва з 1943 р. – завідувач кафедрою годівлі Київського ветеринарного інституту. Після закінчення війни і реєвакуації закладів вищої освіти професор С.Й. Ерлер знову повертається до БСГІ, де упритул до виходу на пенсію в 1951 р. завідував кафедрою годівлі сільськогосподарських тварин. Зоотехнічний факультет у складі кафедр розведення і годівлі, спеціальної зоотехнії, зоогієни фактично було відновлено лише в 1949 р. У цей час до постановки наукових досліджень кафедрою розведення сільськогосподарських тварин значний внесок зробили В. В. Коваль, О. О. Маторін, С. О. Покровський. С. Й. Ерлер, а також Я. Г. Протас, М. З. Чорний досліджують біогеохімічну ситуацію Лісостепу УРСР, ефективність застосування мікроелементів при

жомовій і силосно-жомовій відгодівлі великої рогатої худоби, використання в раціонах годівлі овець і великої рогатої худоби фосфатів та ін. Вивчення впливу факторів зовнішнього середовища на фізіологічний стан і реактивність організму тварин в основу своїх досліджень покладали А.К. Скороходько та М. Ф. Гудков [2].

На жаль, дату смерті професора С.Й. Ерлера встановити не вдалося, на що будуть спрямовуватися наші подальші розвідки.

Таким чином, можна стверджувати, що професор С.Й. Ерлер знаходився біля витоків становлення зоотехнічної науки в Україні. Здійснив внесок у становлення вищої зоотехнічної освіти, сприявши становленню перших галузевих закладів освіти – КСГІ та КВЗІ, а згодом КВІ й БСГІ. Перші наукові праці вченого присвячувалися вивченню впливу кормів на бактеріальні якості молока, ефективності поживних речовин у живленні та обміну речовин у сільськогосподарських тварин. С.Й. Ерлер доклав зусиль до розроблення теорії перетравності й поживності кормів, збагачення раціонів мінеральними добавками. Детально вивчив біогеохімічну ситуацію Лісостепу УРСР, ефективність застосування мікроелементів при жомовій і силосно-жомовій відгодівлі великої рогатої худоби, довів ефективність використання в раціонах годівлі овець і великої рогатої худоби фосфатів.

Список літератури

1. Бородай І. С. Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки : монографія / НААН, ДНСГБ; наук. ред. д-р с.-г наук, чл.-кор. НААН В. А. Вергунов. Вінниця, 2012. 416 с. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 59).

2. Власенко В. М., Стародуб О. В., Чернецький Є. А. Білоцерківський аграрний університет : від витоків до сьогодення. Біла Церква, 2005. 223 с.

3. Діденко В. В. Нарис історії Національного аграрного університету (до сторіччя заснування). К. : Аграрна наука, 1998. 175 с.

4. Особова справа Сергія Йосиповича Ерлера // Державний архів м. Київ. Ф. Р. 1361. Оп. №3. Спр. 99. 14 арк.

5. Особова справа Сергія Йосиповича Ерлера // Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 2428. 20 арк.

Особливості післявоєнної відбудови сучасної України в контексті історичного досвіду зарубіжних країн

Жалій Тамара Віталіївна

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

У період сучасної нестабільності й випробувань, економічне життя є надзвичайно важливим для кожної держави, у період особливого стану перед нашим суспільством буде поставати завдання, щодо відбудови економіки, яка зруйнована в результаті агресії рашистів на Україну. Варто проаналізувати досвід інших країн, які переживали період повоєнної відбудови та знаходили економічні важелі впливу на те, щоб економічне життя країн стабілізувалося. Тому пріоритетними напрямками досліджень є особливості економічних інструментів та складників економічного механізму відповідно до економічної теорії, як науки.

Після припинення бойових дій Україна зможе розпочати масштабну післявоєнну відбудову економіки, що повинна здійснюватися на основі «Плану відбудови економіки», розробленого українським Урядом та підтримуваного міжнародними донорами. Основною передумовою для проведення післявоєнної відбудови економіки є отримання Україною надійних гарантій безпеки [1-2].

Після виконання цієї базової умови цілями відбудови економіки мають стати:

- а) відбудова знищених або пошкоджених унаслідок війни майна та інфраструктури;
- б) швидке відновлення економічної діяльності;
- в) повернення в Україну біженців, внутрішньо-переміщених осіб та їх включення до економічних процесів;
- г) формування засад для стійкого економічного зростання.

Економічне життя є надзвичайно важливим для кожної держави і безумовно, що ця проблема загострюється повоєнною розрухою, після завершення воєнного стану, буде юридичний правовий стан, який називають – особливим станом. У період особливого стану перед нашим суспільством буде поставати завдання щодо відбудови економіки, яка зруйнована в результаті агресії рашистів на Україну. Тому в статті окреслимо економічний механізм для відбудови країни в повоєнний період.

Грантовий характер фінансування Плану відбудови, на відміну від кредитного, дозволить уникнути боргової кризи та підтримати паростки економічного зростання в Україні. Варто нагадати, що за планом Маршала для Європи в 1948-1953 рр. 91% американської допомоги надавалося у формі грантів. План постконфліктної реконструкції для Боснії і Герцеговини на 1996-2004 роки передбачав надходження 82% міжнародної допомоги через грантове

фінансування [3-4]. В 1985-2015 роках 20 країн із 35, в яких були збройні конфлікти, отримували допомогу з трастових фондів на безвідшкодовній основі.

Сучасні економісти стверджують, що для розробки збалансованого плану відбудови вкрай важливо дотримуватися певної етапності або послідовності вживаних заходів. На першому етапі (що триватиме від кількох місяців до одного року) основні зусилля повинні фокусуватися на відновленні інфраструктури, соціальних об'єктів і наданні гуманітарної допомоги. Ремонту та відбудові підлягатимуть автошляхи, мости, залізничні колії, вокзали, електричні мережі та підстанції, системи водопостачання і водовідведення, ферми і сільськогосподарські угіддя, житлові будинки, школи, лікарні, адміністративні будівлі. На другому етапі, який триватиме кілька років, акцент зміщуватиметься на створення засад стійкого економічного зростання, при поступовому зменшенні масштабів рятувальних заходів у соціальному секторі та секторі критичної інфраструктури. Основні зусилля зосереджуватимуться на створенні робочих місць і постійних джерел генерування доходів [5].

Констатуємо, що після Другої світової війни найбільш важливим аспектом плану Маршала для Європи була економічна реконструкція виробничого сектора. За планом Маршала фінансувалося 143 програми постачання промислового обладнання до європейських країн [6]. Крім того, надходження до зустрічних фондів у Європі використовувалися на здійснення державних інвестицій і програм розвитку промисловості. Інвестиційна програма в Парижі передбачала закупівлю машин і обладнання для залізничних і сталеливарних підприємств, вугільних шахт, нафтопереробних підприємств, електростанцій, сільського господарства [7]. Потрібно мати на увазі, що в II половині 1990-х і на початку 2000-х років при відбудові Балканських країн міжнародні донори досить неохоче надавали пайове чи кредитне фінансування для закупівлі промислового обладнання і, натомість, фокусувалися на дрібних кредитах для поповнення обігових коштів підприємств.

Така позиція за відсутності потужного внутрішнього банківського сектора не дозволяла перезапустити діяльність великих промислових підприємств, зупинених під час війни.

Флоріан Боднар, який писав: «У хворій економіці більше лікарів та менше санітарів». Зважаючи на це, в сучасних умовах правового режиму воєнного стану, коли інфраструктура нашої держави нищиться ворогом, ми розуміємо які надскладні завдання будуть поставати перед нашим суспільством.

Список літератури:

1. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>.
2. План відновлення України: розпочати відбудову хочуть вже у 2022 році. URL: https://lb.ua/blog/martyna_boguslavets/524339_plan_vidnovlennya_ukraini_roz_pochati.html.
3. Україна презентувала план відновлення країни. Він займе 10 років і коштуватиме \$750 млрд. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/ukrajina-predstavila-plan-vidnovlennya-krajini-na-10-rokiv-novini-ukrajini-50254219.html>.

4. План відбудови України містить 24 томи. URL: <https://suspilne.media/256982-plan-vidbudovi-ukraini-mistit-24-tomi-so-vin-peredbacae/>.
5. Реферат підручника А. Маршалла «Принципи економічної науки» / референт-уклад. В. М. Феценко. К. : АДС «УМК-Центр», 2001.
6. Українська економічна думка : хрестом. / упоряд., наук. ред. С. М. Злупко. К. : Знання, 1998.
7. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / О. Вільямсон. К. : АртЕк, 2001.

Оцінювання персоналу на підприємстві: теоретичний підхід

Дегтяр Анна Андріївна

здобувач 4 курсу спеціальності 073 «Менеджмент»
освітньо-професійної програми «Менеджмент персоналу»
Навчально-наукового інституту економіки і управління
Національного університету харчових технологій

Драган Олена Іванівна

Науковий керівник
д.е.н., професор, професор
кафедри економіки праці та менеджменту
Національний університет харчових технологій

Визначити наявність у працівників знань, навиків, умінь, індивідуально-особистісних характеристик, необхідних для вирішення завдань, які стоять перед організацією, можна лише у процесі їхнього оцінювання. Оцінювання є обов'язковим елементом системи контролю за діяльністю персоналу з метою його подальшого мотивування та кар'єрного зростання. Це неодмінна функція кожного керівника і працівників HR-служби.

Оцінювання працівників відіграє важливу роль у стратегічному управлінні організацією. Для формування конкурентних переваг як на регіональному та національному, так і на глобальному ринках кожна компанія має розраховувати насамперед на власні людські ресурси, на кваліфікацію та компетентність працівників, їх талант і спроможність продукувати й імплементувати інновації. Оцінка персоналу слугує багатьом цілям. Найпоширенішою є класифікація цілей оцінки, розроблена відомим фахівцем у галузі розвитку людських ресурсів Д. Макгрегором.

Інформативна мета, яка полягає в забезпеченні керівників різних рівнів управління необхідними даними про роботу своїх підлеглих, а також про їх індивідуальні здобутки та недоліки;

Мотиваційна мета, яка передбачає взаємозв'язок матеріальної винагороди і морального заохочення з трудовою поведінкою і результатами праці і таким чином орієнтує персонал на покращення діяльності, набуття нових професійних навичок, необхідних для кращого виконання завдань із соціального захисту;

Адміністративна мета, яка постійно реалізується у процесі прийняття кадрових рішень: підвищення (пониження) по службі, переведення на іншу роботу, перепідготовка та перекваліфікація, заохочення або покарання, припинення трудового договору.

Перечислимо основні функції оцінювання персоналу.

Визначення потенціалу. Процедура оцінювання дає змогу не тільки визначити рівень розвитку професійно значущих компетенцій, необхідних для успішного вирішення поточних завдань, а й потенціал працівників, їхні

можливості та здібності для реалізації стратегічних цілей, роботи в нових умовах, вирішення складних завдань і виконання функцій, які вимагають креативності, творчості, ризикованості у прийнятті рішень.

Діагностики ефективності. Оцінювання працівників є хорошим інструментом діагностики ефективності кадрової політики загалом і реалізації різних функцій і процедур у галузі управління персоналом зокрема. Так, за результатами оцінювання працівників після проходження випробувального терміну можна зробити висновок про ефективність добору та адаптації новоприйнятих працівників. Результати оцінювання працівників після проходження ними навчання вказують на ефективність визначення потреби в навчанні, вибору форм, методів й організації навчання персоналу.

Мотивація персоналу. Оцінювання працівників відіграє важливу роль у мотивації персоналу. Що тісніший зв'язок матеріальної та нематеріальної винагороди з результатами праці та особистими досягненнями працівників, то більшою мірою система оплати праці та мотивації персоналу впливає на їх задоволення своєю роботою в організації та винагородою за працю. Узгодженість винагороди з досягненнями працівників і результатами праці сприяє посиленню мотивації працівників, підвищенню рівня лояльності та залученості персоналу, що позитивно впливає на результати діяльності організації загалом.

Підвищення ефективності. Постійне використання системи оцінки персоналу суттєво впливає на ефективність організації та її імідж. Виявляючи ступінь невідповідності фактично досягнутих рівнів виконання завдання очікуваним, менеджери можуть розробляти конкретні управлінські рішення, заходи, спрямовані на покращення як загальних, так і індивідуальних результатів роботи.

Виявлення професійного потенціалу працівників. Майже кожен співробітник є носієм знань, умінь, талантів, нахилів, здібностей, якими він наділений від природи чи здобув протягом життя. Виявлення невикористаного потенціалу працівників дозволяє покращити ефективність застосування наявних людських ресурсів підприємства і вирішувати стратегічні завдання в майбутньому.

Розроблення й застосування систем і методів оцінювання є складним творчим завданням, яке в кожній організації вирішують своєрідно. Загальними лишаються основні компоненти процесу оцінювання (розроблення критеріїв, вимірювання показників, порівняння зі стандартами, прийняття рішень).

Останнім часом, враховуючи складність вимірювання конкретних якісних показників в оцінці персоналу та необхідність об'єктивності, науковці почали використовувати кваліметричний аналіз як спеціальну область знань, у якій якісні показники можна виразити в термінах конкретних числових показників. Мова йде про вимірювання результатів оцінки управлінського персоналу за складністю на основі корисності витраченого часу.

Критерії оцінки повинні відповідати цілям компанії та характеру роботи. Вони можуть бути виражені у вигляді кількісних, якісних, поведінкових, часових, фінансових показників тощо. Оскільки діяльність співробітника часто

залежить від багатьох факторів, зазвичай використовуються складні системи критеріїв оцінки.

Оцінка персоналу повинна проводитися за чітко сформульованими показниками (рис. 1).

Рис.1. Класифікація показників оцінки персоналу підприємств

Узагальнено [1–6]

Критерії оцінки повинні відповідати цілям компанії та характеру роботи. Вони можуть бути виражені у вигляді кількісних, якісних, поведінкових, часових, фінансових показників тощо. Оскільки діяльність співробітника часто залежить від багатьох факторів, зазвичай використовуються складні системи критеріїв оцінки.

Вибираючи систему оцінювання, варто забезпечувати її відповідність з іншими підсистемами управління персоналом - його плануванням і найманням, розвитком і мотивацією для того, щоб домогтися синергетичного ефекту й уникнути конфліктів інтересів та суперечностей.

Висновки. Отже, оцінювання персоналу є важливим елементом управління людськими ресурсами, оскільки дає менеджерам змогу приймати обґрунтовані рішення щодо мотивації, навчання та перекваліфікації, розвитку співробітників, їхнього руху в організації.

Список літератури

1. Цимбалюк С. О, Білик О.М. Оцінювання персоналу: навч. посіб. К. : КНЕУ, 2021. 311 с.
2. Менеджмент персоналу : навчальний посібник / Укл. О.В. Безпалько, А.Д. Бергер, Т.М. Березянко, Ю.М. Гринюк, Д.Г. Грищенко та інші.[За заг. ред. О.І. Драган]. Київ : МПП «ЛІНО», 2022. 612 с.
3. Процес оцінювання персоналу: сутність, цілі, завдання, елементи. *Бібліотека Букліб*. URL: <https://buklib.net/books/27537/>
4. Данилевич Н. С., Поплавська О. М., Олішевська А. В.. Оцінювання персоналу: практика використання сучасних методів, можливості поширення в Україні *Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Економіка; зб. наукових праць* / редкол.: В.П. Мікловда (гол. ред.), В.І. Ярема , Н.Н.Пойда-Носик та інші. Ужгород : Говерла, 2018. Вип.1(51). С. 223-229.
5. Лебедева І.Ю., Томашевская В.О. Підходи до оцінки персоналу як складової аналізу кадрового потенціалу та технології його розвитку. *Інвестиції: практика та досвід. Економічні науки*. 2018. №12. С.75-81.
6. Лизанець А. Г., Бисага С. В. Оцінка ефективності праці менеджерів різних рівнів. *Науковий вісн. НЛТУ України*. 2018. № 19. С. 288-293.

Кластеризація підприємств готельного господарства

Журавльова Світлана Миколаївна,

к.е.н., доцент, доцент

Гурова Дар'я Дмитрівна,

к.геогр.н., доцент, доцент

Цвілій Сергій Миколайович,

к.е.н., доцент, доцент

Кукліна Тетяна Сергіївна

к.е.н., доцент, доцент

Національний університет «Запорізька політехніка»

Як свідчить практика, що в умовах глобалізації світових економічних відносин обґрунтованими стратегіями розвитку готельного господарства стає інтеграція готельних підприємств і формування спеціалізованих готельних кластерів, як організаційної форми їх ефективного функціонування. Мережевий готельний бізнес спирається на «взаємне інформування», що об'єднує готелі з метою перерозподілу по членам асоціації надлишку ресурсів, клієнтів, періодично виникає у того чи іншого члена асоціації. Вхідження у великий міжнародний готельний ланцюг дає готелю глобальний погляд на процеси світового ринку готельної індустрії та ноу-хау управління. Незалежні об'єкти навряд чи можуть здійснювати розробку новітніх дорогих технологій і глобальних маркетингових програм. У міжнародного ланцюга є можливість просувати свої інтернет-ресурси на широкомасштабному рівні, розробляти нові сайти для різних цільових груп клієнтів, які взаємопов'язані між собою [1].

Кластери, зокрема підприємств малого й середнього формату в галузі готельного бізнесу, можуть утворюватися на основі самоорганізації внаслідок природної інтеграції й кооперації щодо надання послуг розміщення або за допомогою стратегічного планування, здійснюваного регіональними або галузевими (корпоративними) органами управління.

Прихід на український ринок закордонних готельних операторів, змушує керівників вітчизняних готелів впроваджувати інноваційні форми управління; збільшення горизонтів планування, перехід від короткострокового до стратегічного планування; прагнення керівників готелів удосконалювати стратегічне управління.

У різних дослідженнях оцінювання та розвитку готельного кластеру показники та характеристики підбираються й описуються неоднаково. У міжнародній готельній системі HOTREC пропонується 270 показників з 23 розділів, в кожному по 10 – 15 питань (від «якості бронювання» до «додаткових зручностей»). Показники переважно вимірюються в експертному оцінюванні, системою балів. С.В. Семіколенова здійснює «статистичне оцінювання стану та

розвитку готельного господарства», де виділяє 30 показників, розбиваючи їх на 5 груп. Варто звернути увагу на той факт, що виділено достатньо важливі сучасні оцінки: показники «забезпеченості послугами готельних підприємств» та «узагальнюючий показник інвестиційної привабливості готельного господарства» та інші.

Г.А. Яковлев пропонує більше уваги приділяти «системі маркетингових показників», до якої включає віддачу та участь персоналу, оцінку собівартості, ступінь завантаження, попит на послуги та його «еластичність», середньодобовий тариф, фінансові результати від надання конкретних видів послуг (всього більше 30 показників). Недоліком цього підходу, можна вважати надання переваги внутрішнім характеристикам діяльності підприємства, тоді як маркетингові проблеми більше стосуються зовнішньої ситуації, зокрема умов конкуренції.

Достатньо виважену систему економічних показників пропонує П.Р. Пуцентайло: прибуток на одну ліжко-добу, коефіцієнт місткості основного капіталу, коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт обороту запасів, дохід на одну акцію. Цінним у його моделюванні системи показників можна вважати поглиблений фінансовий аналіз і приведення нормативних значень відповідних показників.

Х.Й. Роглев розглядає індикатори динаміки показників готельного підприємства, звертаючи увагу на динаміку надання послуг, темп відновлення номерного фонду, стабільність процесу надання послуг, зміну рівня рентабельності, зіставлення фактичних і необхідних обсягів інвестицій. Таке формулювання дає якісний аналітичний матеріал для прогнозування перспектив і розроблення стратегії розвитку готелю.

Закордонний досвід свідчить, що для аналізу готельної індустрії застосовувалися два простих класичних показники: середній тариф і відсоток завантаження номерного фонду. Із розвитком такого напрямку, як *yield management*, або «управління прибутковістю», наприкінці вісімдесятих, відбувся перехід до *REV PAR*, тому що цей показник відображає, наскільки ефективно менеджмент готелю може управляти одночасно й завантаженням і цінами, відповідаючи певною мірою на кон'юнктуру попиту [2].

У Європі статистична аналітика здійснюється сервісом *HotStats*, завдяки якому загальновідомими є навіть середньоринкові показники *GOPPAR* по європейських містах. Сервіс *HotStats* був створений британською консалтинговою компанією *TRI Hospitality Consulting* з метою моніторингу ринку.

Існуючі статистичні дані українських готельних підприємств не дають змогу розрахувати ані *REVPAR*, ані *GOPPAR*, щоб провести порівняльний аналіз аналогічних показників у світі, тому в жодній українській звітності не вказується *available Room* (доступні номери). Брати для розрахунку загальну кількість номерів некоректно, оскільки останні можуть не залучатися до надання послуг гостям (перебувати в ремонті, здаватися в довгострокову оренду, тощо). Зазначені завдання стратегічного управління готелями мають знайти своє відображення як в нормативній базі, так і в інформаційній підтримці підприємств

готельного господарства та сформувати операторну мережу інформаційного обслуговування на зразок «асоціативної моделі».

У процесі своєї діяльності підприємства готельного кластеру зазнають майже нерегульованого впливу зовнішнього середовища, яке характеризується певною інтенсивністю й дестабілізуючим впливом, що проявляється у відхиленні контрольованих параметрів об'єкта управління від планового режиму свого розвитку.

Фактори які впливу на розвиток готельного кластеру за своїм походженням доволі різні і поділяються: за силою впливу (сильні, слабкі); за напрямом дії (позитивні, негативні); за характером дії (постійні, епізодичні, випадкові); за селективністю (діють на певні сфери, структури, сегменти); за природою походження (економічні, соціальні, техніко-технологічні, організаційно-інформаційні та інші) [3].

Кластеризація підприємств готельного господарства в регіонах країни й містах тісно пов'язана із процесним підходом до менеджменту, перехід до якого відображає прагнення зацікавлених учасників інтегрувати всі види діяльності за рішенням управлінських завдань у єдиний ланцюг, розірваний унаслідок «надмірного захоплення» функціональним підходом, за якого функціональні команди працюють без належних зв'язків одна з одною. За процесного підходу увага фокусується на взаємозв'язку окремих дій, кожна з яких, у свою чергу, є процесом.

Оскільки частка живої праці у готелях велика, а менеджмент є умінням досягати цілі, використовуючи мотиви поведінки людей, то у готельному кластері посилюється увага до управління персоналом і таких факторів, як організаційна (корпоративна) культура, участь співробітників у розподілі прибутку, прийнятті рішень, у виборі й підтримці стилю управління.

Управління розвитком готельного кластеру включає три складники:

- державне регулювання (норми, закони, стратегії інноваційної політики);
- територіальне управління (розвиток інфраструктури, будівельні роботи, виділення земельних ділянок, санітарне та культурне обслуговування);
- самоуправління (як головний механізм саморозвитку).

Усі складники важливі й необхідні і мають свої організаційні моделі та технології. Сутність їх розмежування полягає у функціях і завданнях прийняття рішень та джерелах фінансування.

Таким чином, управління у готельному кластері уявляє динамічний процес, що змінюється у просторі й часі, але зберігає логістичний і мережний зв'язок між ланками, що мають намір спільно виконувати визначену місію, тобто вирішувати завдання групи готельних підприємств у цілому.

Зважаючи на специфіку готельного кластеру можливості адаптивного управління розширюються за рахунок прогнозування поведінки конкурентів і вибору своєї позиції відносно, підвищення якості й надійності договорів, узгодження інтересів, формування споживчого ринку.

Сутність адаптивного методу і його корисність у досягненні цілей не викликає сумніву, але виникає проблема готовності (а точніше, неготовності) підприємств готельного господарства до його освоєння й використання. Ця

неготовність достатньо комплексна і проявляється в супротиві персоналу інноваціям, невідповідності самих готелів вимогам до них, низькій культурі обслуговування, умов безпеки, інформаційного сервісу [4].

При оптимізації управління готельним кластером доцільно розширювати масштаби аналізу факторів впливу на економічний стан кластеру, баланс яких призведе до поліпшення системи його техніко-економічних показників і рівня затребуваності готельних послуг. При цьому в оптимізаційну модель кластеру неодмінно включається система норм і правил, а також процес формування економічних механізмів, що виражають стратегію розвитку готельного кластеру під час узгодження інтересів його учасників.

Список літератури

1. М Бойко, ГЛ Михайліченко Кластери як інноваційна форма економічного розвитку регіонів. *Вісник КНТЕУ*. 2013. № 16, С. 16-25.
2. Іванова Л.О. Світовий досвід застосування концепції маркетингу та франчайзингових систем у готельному бізнесі. *Вісник Хмельниць. нац. ун-ту*. 2010. № 5. Т. 4. С. 172-177.
3. Мельниченко С.В. Готельні мережі на ринку туристичних послуг України. *Вісник КНТЕУ*. 2014. №3. С. 5-15.
4. С.І. Соколенко кластеризація економіки. URL: <<http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=104>>. (дата звернення на 09.02.2023 р.).

Облік та аналіз витрат і доходів підприємства

Кукурудза А.В.

Студент

ЛНУ ім. Івана Франка

Науковий керівник: Рудницький В.С.

Доктор економічних наук

ЛНУ ім. Івана Франка

Статтю присвячено актуальним питанням формування та обліку доходів і витрат підприємства. Досліджувана тема є досить важливою, оскільки отримання прибутку є основною метою підприємницької діяльності. Головними чинниками, які впливають на формування фінансових результатів (прибутків чи збитків), є доходи та витрати діяльності. У зв'язку з цим постають такі завдання: налагодити систему формування та обліку витрат на підприємстві, знайти резерви для скорочення витрат. У статті проведено огляд особливостей формування та обліку доходів та витрат, наведена їх класифікація. Проведено аналіз трактування та класифікації витрат і доходів за національними та міжнародними стандартами. Внесено пропозиції щодо покращення сучасної нормативно-правової бази доходів і витрат. Здійснено аналіз складу собівартості продукції та чинників, які впливають на її формування. Проведено огляд баз розподілу витрат. Зроблено відповідні висновки. Запропоновані підходи щодо вдосконалення класифікації та обліку витрат та доходів на підприємстві.

У системі управління підприємством велика увага приділяється фінансовим результатам. На формування фінансових результатів значним чином впливають доходи та витрати підприємства. Беззаперечно, що кінцевий фінансовий результат залежить від доходів та витрат підприємства, що актуалізує проблему формування і належної організації їх обліку. За останні роки значно змінився порядок формування та обліку витрат. Такі зміни зумовлені тим, що функціонування нових суб'єктів господарювання потребує побудови вдосконаленої системи обліку доходів та витрат. Оскільки метою функціонування будь-якого господарства є прибуток, то доцільно створити таку облікову систему, яка буде здатна забезпечити отримання достовірної та повної інформації про ефективність усіх здійснених витрат на підприємстві, що понесені на виробничі запаси, обслуговування робочих місць, оплату персоналу тощо.

Аналіз витрат і доходів, а також їх облік повинен ґрунтуватися на певних принципах. Відповідно до цього головним аспектом належним чином організованого обліку стає розроблення досконалої класифікації витрат і доходів для потреб внутрішніх, а також зовнішніх користувачів. Саме вона дає можливість правильно групувати та систематизувати дані про витрати та доходи, які, як відомо, є ключовими об'єктами бухгалтерського обліку. А також визначає співвідношення елементів та їх взаємозв'язок, визначає методи контролю, обліку, аналізу, планування і моделювання рішень управлінського персоналу.

Вдосконалена система обліку повинна досить точно вказати на доцільність затрат, які вагомо впливають на формування фінансових результатів. Безсумнівно, облік повинен забезпечити інформацією керівництво для прийняття рішень щодо управління підприємством, знаходження резервів скорочення витрат, що позитивно вплине на подальше формування фінансових результатів. Саме тому облік витрат і доходів завжди розвивається і має досить жорсткі вимоги до його організації у господарствах.

Дослідженням цього питання займалися такі відомі вчені, як Ф.Ф. Бутинець, В.А. Дерій, В.В. Сопко, З.В. Задорожний, Я.В. Соколов, С.Ф. Голов, Н.М. Ткаченко, В.В. Сопка, В.О. Шевчук, К.О. Бужимська, Ю.С. ЦалЦалко та інші. Проте деякі проблеми з покращенням організації формування та обліку доходів та витрат на підприємстві потребують подальшого дослідження. Метою даної роботи є аналіз формування та обліку доходів та витрат, розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення основних його аспектів. Процес організації бухгалтерського обліку базується на створенні досконалої системи обліку, яка, враховуючи специфіку діяльності господарства, була в змозі задовольнити потреби користувачів у отриманні належної інформації про його діяльність.

Нормативно-правове регулювання бухгалтерського обліку на території України виконується Верховною Радою, Президентом та Кабінетом Міністрів. Основні принципи формування та обліку витрат і доходів наведені в НП(С)БО 1 «Загальні відомості до фінансової звітності», П(С)БО 15 «Дохід», П(С)БО 16 «Витрати». Ці стандарти є підґрунтям для організації бухгалтерського обліку на підприємствах. Відповідно до П(С)БО № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», доходи – збільшення економічних вигод у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань, яке приводить до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників) [2, с. 1]. Оцінка, склад та класифікація доходів наведені в П(С)БО № 15 «Доходи». Згідно з цим положенням, для обліку доходів підприємства використовуються рахунки сьомого класу (з 70 по 78), які накопичуються протягом року та списуються після його закінчення на фінансові результати, тобто рахунок 79. Інформація про доходи знаходить своє відображення у фінансовій звітності, зокрема у формі 2 «Звіт про фінансовий результат (про сукупний дохід)».

Незважаючи на те, що доходом є збільшення активу, не всі надходження ним визнаються, прикладом може бути попередня оплата за продукцію чи то товари, роботи або послуги, а також податки та платежі, які необхідно перераховувати до бюджету, тощо [6; 7]. Для визнання доходом надходження повинні дотримуватися особливих умов, які передбачені відповідним стандартом в обліку. Основними такими умовами є: можливість визначити суму доходу, впевненість, що після таких надходжень здійсниться збільшення економічних вигод. Проте на рівні законодавства не вирішені головні питання щодо методології та організації бухгалтерського обліку. Серед них залишається питання порівняння, яке стосується порівняння оцінки і класифікації доходів і витрат у національних і міжнародних стандартах. Провівши аналіз національних і міжнародних нормативно-правових актів, ми дійшли висновку, що поняття «витрати» і «доходи» різняться у їх трактуванні.

У МСБО немає окремого стандарту для витрат. Їх можна дослідити лише за складниками у таких МСБО, як: МСБО 1 «Подання фінансових звітів», МСБО 16 «Основні засоби», МСБО 38 «Нематеріальні активи», МСБО 2 «Запаси» та інші. Класифікація витрат, формування витрат і бази розподілу в національному та міжнародному стандарті не мають чітких відмінностей. Різницею стає те, що відповідно до МСБО 2 загальнопромислові витрати належать до оцінки запасів, а в П(С)БО 16 їх вводять до складу виробничої собівартості. Система бухгалтерського обліку та контролю за доходами та витратами не може повною мірою функціонувати без їх нормативно-правового регулювання. Організація цього регулювання, на мою думку, є необхідною функцією щодо обліку і контролю витрат. Базою для нормативно-правового забезпечення стає нормативно-довідкова інформація. Незважаючи на те, що багато вчених досліджували проблему нормативного забезпечення обліку і контролю доходів та витрат, безліч проблем ще потрібно вирішити. Нормативно-правова база зазнала деяких змін порівняно з базою минулих років, і ці зміни не були досліджені повною мірою. Саме тому інколи можуть виникати неузгодженості щодо обліку і контролю доходів та витрат. Недоліками в обліку доходів та витрат стає формування загальнодержавної бази нормативів для контролю та обліку за доходами та витратами.

Для вдосконалення нормативно-правового забезпечення доходів та витрат можемо зробити такі пропозиції, як:

- 1) інформаційні бази з обліку та контролю за доходами і витратами, які будуть постійно оновлюватись;
- 2) інвентаризація всіх нормативно-правових документів, що пов'язані з обліком і контролем доходів та витрат.

Ще однією важливою складовою частиною, яка впливає на формування фінансових результатів, є витрати. Згідно з П(С) БО № 16 «Витрати», витрати – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, яке призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками). Відповідно до цього нормативного документу підприємство в обліковій політиці зазначає класифікацію та склад витрат, умови їх визнання, рахунки витрат, об'єкти обліку та калькулювання [4, с. 3]. Що стосується обліку витрат, то вони здійснюються за рахунками 9 та 8 класів «Витрати діяльності» та «Витрати за елементами» відповідно. Витрати класифікуються на групи за видами господарської діяльності та за напрямками витрачання коштів. Класифікація витрат за напрямками витрачання коштів є надзвичайно важливою, оскільки саме її складники утворюють собівартість продукції. З огляду на те, що кожне підприємство намагається зменшити собівартість задля отримання максимального прибутку, інформація про структуру собівартості стає надзвичайно важливою для його керівництва. До складу виробничої собівартості входять такі складові частини: прямі матеріальні витрати, інші прямі витрати, витрати на оплату праці та загальнопромислові витрати. Особливу увагу під час формування собівартості необхідно приділити саме загальнопромисловим витратам. Такими є ті, що включаються у виробничі та стосуються утримання основної і допоміжної галузей підприємства. Перелік, а також склад змінних та

постійних загально-виробничих витрат визначається самою компанією. Проте в чинній законодавчій базі немає точного переліку всіх постійних, а також змінних загальновиробничих витрат [6, с. 416]. Тому важко визначити, які витрати на технічне обслуговування та управління виробництвом (майстерні, місця розташування) змінюються пропорційно до обсягу діяльності, а які, навпаки, не змінюються. Відповідно до цього велика кількість підприємств зовсім не розподіляє змінні або постійні витрати на виробничі витрати, а розподіляє їх загальну суму, використовуючи вибрану основу розподілу, виходячи з фактичної потужності звітного періоду [7, с. 542].

Беручи до уваги цей факт, необхідно вдосконалити законодавчу базу, а саме:

- вдосконалити класифікацію загальновиробничих витрат, які містять оптимальну кількість характеристик, розкрити призначення та економічний зміст витрат, врахувати організаційну структуру та характеристики;
- деталізувати план обліку з деталями загальновиробничих витрат.

Вибираючи базу розподілу, слід зазначити, що між зміною загальновиробничих витрат та відповідними змінними в базі розподілу є пропорційна або майже пропорційна залежність. Загальна сума загальновиробничих витрат (змінна та фіксована), що відноситься до витрат виробництва, поділяється на окремі облікові одиниці. Розподілом витрат є включення загальновиробничих витрат у виробничі витрати, якщо вони не можуть бути безпосередньо приписані продукту (точні виробничі витрати) [1, с. 672]. Обґрунтованість розподілу загальновиробничих витрат важлива для того, аби точно визначити витрати виробництва.

З огляду на той факт, що зазначені витрати становлять значну частину виробничих витрат, доцільно виділити такі основні кроки з метою вдосконалення порядку розподілу загальновиробничих витрат, як:

- локалізація загальновиробничих витрат за зонами відповідальності основної діяльності та допоміжною галуззю;
- розроблення відповідних критеріїв групування загальновиробничих витрат за статтями;
- вибір бази та швидкості розподілу загальновиробничих витрат відповідно до сфер відповідальності та видів виробництва;
- розроблення облікових реєстрів і форм внутрішньої звітності, що відображатимуть особливості функціонування та інформаційні потреби підприємств. Під час розроблення концепції обліку і розподілу загальновиробничих витрат необхідно визначати, в якій сфері відповідальності вони формуються і яким чином пов'язані з виробничим процесом [4, с. 3].

Спираючись на результати дослідження, можемо стверджувати, що формування витрат і доходів, а також їх облік є основою для формування фінансових результатів. Провівши аналіз, можемо констатувати, що на рівні законодавства не вирішені головні питання щодо методології та організації бухгалтерського обліку. Основною проблемою залишається питання, що стосується порівняння оцінки і класифікації доходів і витрат у національних і міжнародних стандартах. За результатами нашого дослідження виявлено, що формування витрат і бази розподілу в міжнародних і національних стандартах,

класифікація витрат, їх формування і бази розподілу в національному та міжнародному стандарті не мають чітких відмінностей. За результатами дослідження виявлено, що нормативно-правова база доходів та витрат зазнала змін порівняно з базою минулих років. Саме тому інколи можуть виникати неузгодженості щодо обліку і контролю доходів та витрат.

Недоліками в обліку доходів та витрат стає формування загальнодержавної бази нормативів для контролю та обліку за доходами та витратами.

Для вдосконалення нормативно-правового забезпечення доходів та витрат можемо зробити такі пропозиції, як:

1) інформаційні бази з обліку та контролю за доходами і витратами, які будуть постійно оновлюватись;

2) інвентаризація всіх нормативно-правових документів, що пов'язані з обліком і контролем доходів та витрат.

Відповідно до цього після виконання всіх пропозицій стане можливим створити досконалу систему обліку, щоб належним чином відображати інформацію про доходи і витрати на підприємстві для прийняття керівництвом управлінських рішень. За допомогою такої інформації підприємство може знайти шляхи до скорочення витрат.

Досліджуючи склад собівартості, були виявлені деякі неточності в класифікації загальновиробничих витрат. Саме тому необхідно вдосконалити законодавчу базу, а саме: вдосконалити класифікацію загальновиробничих витрат, які містять оптимальну кількість характеристик, а також деталізувати план обліку з деталями загальновиробничих витрат. Під час розроблення концепції обліку і розподілу загальновиробничих витрат необхідно визначати, в якій сфері відповідальності вони формуються і яким чином пов'язані з виробничим процесом. З метою виправлення точності калькулювання собівартості продукції пропонуються методичні пропозиції щодо розподілу загальних витрат на виробництво постійної та змінної продукції. Перспективи подальших досліджень проблеми обліку доходів та витрат підприємства – це вивчення підходів щодо можливості застосування бухгалтерських робіт відповідно до виду діяльності на практиці.

Список літератури:

1. Бухгалтерський управлінський облік : навч. посіб. / Т.А. Бутинець, С.Л. Береза, Л.В. Чижевська ; за заг. ред. Ф.Ф. Бутинця. Житомир, 2000. 672 с.
2. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 року № 73.
3. Облік доходів, витрат і фінансових результатів: проблеми теорії та практики : монографія / Н.В. Прохар, Ю.О. Ночовна. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. 257 с.
4. Нападовська Л.В. Управлінський облік : підручник. Москва, 2004. 544 с.
5. Пархоменко В.М. Фінансова звітність за міжнародними стандартами. *Вісник податкової служби України*. 2012. № 11. С. 44–47.

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013. № 627.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 29.11.99 № 290.
8. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський та фінансовий облік на підприємствах України : підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. Київ : А.С.К., 2002. 542 с.

Циркулярна економіка як інноваційна платформа євроінтеграції України

Яценко Ольга Миколаївна,

доктор економічних наук, професор,

Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

Завадська Юлія Сергіївна,

кандидат економічних наук, Дата Аналітик в

Data Science Team, LoopMe

У ретроспективі переговори між Україною та ЄС щодо діючої базової угоди на заміну діючої Угоди про партнерство та співробітництво розпочалися у 2007 році, а у 2008 році сторони домовилися про нову назву майбутньої угоди – Угода про асоціацію [8]. У 2011 р. у Брюсселі відбувся фінальний XXI раунд переговорів щодо Угоди про асоціацію, під час якого було узгоджено всі чинні положення тексту Угоди [7]. Таким чином, Угода про асоціацію між Україною та ЄС була укладена з метою оновлення базових інституційних засад політичного та торговельно-економічного співробітництва. Новий виток торгової інтеграції відбувся у 2014 р., коли ЄС ухвалив рішення про скасування та зниження 98% митних тарифів на український експорт. Заключним етапом стала ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС Верховною Радою України та Європейським Парламентом. Угода про асоціацію, яка містить положення Угоди про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ), набула повної чинності 01.09.2017 р., хоча деякі її частини набули чинності 01.11.2014 р., а положень Угоди про ПВЗВТ - від 01.01.2016. Новий виток взаємовідносин і прогресу почався у 2021 р., коли віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанишина обговорила з Комісаром ЄС з питань торгівлі Ф. Хоганом розвиток торговельних відносин між Україною та ЄС та повну лібералізацію всіх чотирьох свобод (вільного руху товарів, послуг, робочої сили і капіталу), а також можливість оновлення торговельної частини Угоди про асоціацію, що передбачало вищий рівень торговельно-економічної співпраці. Передбачалося три основних вектори оновлення Угоди (Євроінтеграція 2.0): 1) поглиблення галузевої інтеграції; 2) збільшення безмитного експорту на ринок ЄС; 3) скасування нетарифних заходів, що обмежують торгівлю з ЄС. Якщо деталізувати національні торговельно-економічні пріоритети України на той момент і в поствоєнний період вони актуалізуються на новому рівні, то вони вказують на: гармонізацію технічних регламентів промислових товарів з метою спрощення процедур сертифікації вітчизняних промислових товарів; перегляд низки торговельних тарифних квот; співробітництво у сфері юстиції та безпеки; укладення Угоди про спільний авіаційний простір та Угоди АСАА (так званий промисловий безвіз); інтеграція енергосистеми України до єдиного європейського ринку електроенергії (просування України до ENTSO-E – Європейської мережі

операторів систем передачі електроенергії); спрощення митних процедур; надання режиму внутрішнього ринку в чотирьох секторах (фінансовому, телекомунікаційному, поштовому та кур'єрському та морському); адаптація українського законодавства у сфері цифрових технологій до стандартів ЄС з метою інтеграції в єдиний цифровий ринок та посилення кібербезпеки. Ухвалення Угоди про оцінку відповідності та прийняття промислової продукції (АСАА) дозволило б вітчизняним експортерам промислових товарів маркувати свою продукцію знаком СЕ та вільно продавати її на ринку ЄС без додаткової сертифікації [9]. Це зменшить нетарифні бар'єри для українського промислового експорту до ЄС. Також варто зазначити, що після підписання АСАА в Україні буде вигідно розміщувати виробництво для подальшого експорту до ЄС, це сприятиме залученню іноземних інвестицій, відродженню промисловості, підвищенню конкурентоспроможності товарів на світовому ринку. Пріоритетом також є виконання умов угоди у сфері санітарних та фітосанітарних заходів. Україна провела велику роботу в цьому напрямку, європейські стандарти вже діють у багатьох сферах. Таким чином, торговельні відносини між країнами завдяки запровадженню режиму вільної торгівлі сприяли б активізації торговельно-економічної співпраці та розширенню номенклатури експорту.

Виняткову увагу потрібно звернути на те, що Європейський Союз зосереджується на інших інноваційних і глобальних питаннях, зокрема на широкомасштабній ініціативі Європейської зеленої угоди (European Green Deal), яка має зробити Європу першим у світі вуглецево-нейтральним континентом до 2050 року. Майбутнє Європи залежить від здорової планети. Країни ЄС зобов'язуються досягти кліматичної нейтральності, виконуючи зобов'язання за Паризькою угодою. Європейська зелена угода – це стратегія ЄС щодо досягнення мети до 2050 р.

Необхідно зазначити, під час триваючої неспровокованої та невиправданої агресивної війни Росії проти України ЄС найрішучішим чином засудив ці дії, підтримує Україну та перманентно посилює колективний тиск на Росію, щоб вона припинила війну та вивела свої війська. Тобто, повномасштабна військова агресія Росії динамізувала процес вступу України до ЄС і зробила його невідворотним, що скоріше за все, це станеться у цьому десятиріччі. Це офіційно підтверджують західні партнери. Історично важливе рішення Європейської Ради про визнання європейської перспективи та надання Україні статусу країни-кандидата датується від 23.06.2022 р. Країна отримала статус кандидата, що свідчить про добрий темп у виконанні вимог ЄС.

Емпірично це означає, що Україні необхідно, по-перше, виконати вимоги щодо вступу до ЄС, так звані «7 кроків» набору визначених Єврокомісією критеріїв, без виконання яких неможливо почати переговори про вступ. По-друге, у післявоєнний період необхідно, по-можливості, інституційно (регуляторно) підтримати європейську промисловість і сільськогосподарський сектор у трансформації та якнайшвидшій адаптації до неминучих економічних наслідків глобальної кліматичної кризи, і таким чином ефективно захистити національну економіку від зростаючої конкуренції з боку виробників із третіх країн. На практиці це означає застосування принципу більше за більше у

торгово-економічному співробітництві та переговорному процесі, тобто більше фінансової та технічної допомоги, більше доступу до ринку ЄС та можливостей для галузевої співпраці в обмін на більш структурні економічні реформи в Україні. Тобто в майбутньому визначальним принципом процесу адаптації українського законодавства мають стати чітко визначені переваги від доступу українських товарів і послуг на ринок ЄС. Тому для української сторони дуже важливо продемонструвати стратегічне бачення, сформулювати привабливі та переконливі пропозиції для ЄС, які співзвучні з пріоритетами «Європейської зеленої угоди».

Європейський Союз прагне досягнути кліматичної нейтральності відповідно до зобов'язань за Паризькою угодою. Європейська зелена угода, що є широкомасштабною ініціативою та стратегією ЄС покликаною зробити Європу вуглецево-нейтральним континентом першими у світі до 2050 р. Новий план дій щодо економіки замкнутого циклу (СЕАР) який Європейська комісія прийняла у березні 2020 р. є одним із основних будівельних блоків Європейської зеленої угоди, нового порядку денного Європи щодо сталого зростання. СЕАР має забезпечити упорядкування та пристосування нормативно-правової бази ЄС відповідно до принципів циркулярної економіки. План надає набір взаємопов'язаних ініціатив для створення міцної та узгодженої стратегії: 1) перетворення продуктів на більш стійкі, 2) трансформації послуг, бізнес-моделей та моделей споживання для скорочення утворення відходів. Ця стратегія буде поступово впроваджуватися, а ключові ланцюги створення вартості продуктів будуть розглядатися як пріоритет. Також будуть вжиті заходи для скорочення відходів та забезпечення утворення добре функціонуючого внутрішнього ринку високоякісної вторинної сировини. Особливу увагу буде приділено спроможності країн ЄС брати відповідальність за утворення та утилізацію своїх відходів. Відповідно, головними цілями СЕАР є: по-перше, досягнення ЄС кліматичної нейтральності до 2050 року; по-друге, роз'єднання процесів економічного зростання та використання ресурсів; по-третє, встановлення глобальних стандартів у сталості продуктів; по-четверте, сприяння створенню робочих місць як в Європі так і за її межами.

Центральними напрями Плану з досягнення циркулярної економіки (СЕАР) визначено: зробити сталі продукти нормою в ЄС; розширити права та можливості споживачів, щодо використання та отримання інформації про сталі продукти; зосередити увагу на терміні служби продуктів через галузеву призму; та забезпечити меншу кількість відходів. Перехід ЄС до циркулярної економіки зменшить тиск на природні ресурси, забезпечить стійке зростання економіки та суб'єктів господарювання, створить нові робочі місця і умови для досягнення цілі відносно кліматичної нейтральності до 2050 р. та зупинки втрати біорізноманіття [1, 3, 4]. Цей план містить ініціативи протягом усього життєвого циклу продуктів й орієнтований на їх розробку відповідно умов циклічної економіки, заохочує стале споживання, спрямований на запобігання утворенню відходів і збереження використаних ресурсів в економіці ЄС якомога довше.

Стратегія декарбонізації і прагнення Європи стати першим у світі кліматично-нейтральним континентом до 2050 р. має перетворити на

справедливе та процвітаюче суспільство з сучасною та конкурентоспроможною економікою (рис.). Це підкреслює необхідність цілісного та міжсекторального підходу, за якого всі відповідні сфери політики сприяють досягненню кінцевої мети, пов'язаної з кліматом. Пакет включає ініціативи, що стосуються клімату, навколишнього середовища, енергетики, транспорту, промисловості, сільського господарства та сталого фінансування – усі вони тісно взаємопов'язані. Європейська зелена угода була запущена Комісією в грудні 2019 р. Перехід до кліматичної нейтральності принесе значні можливості, такі як потенціал для економічного зростання, виникнення нових бізнес-моделей і ринків, нових робочих місць і технологічного розвитку [4].

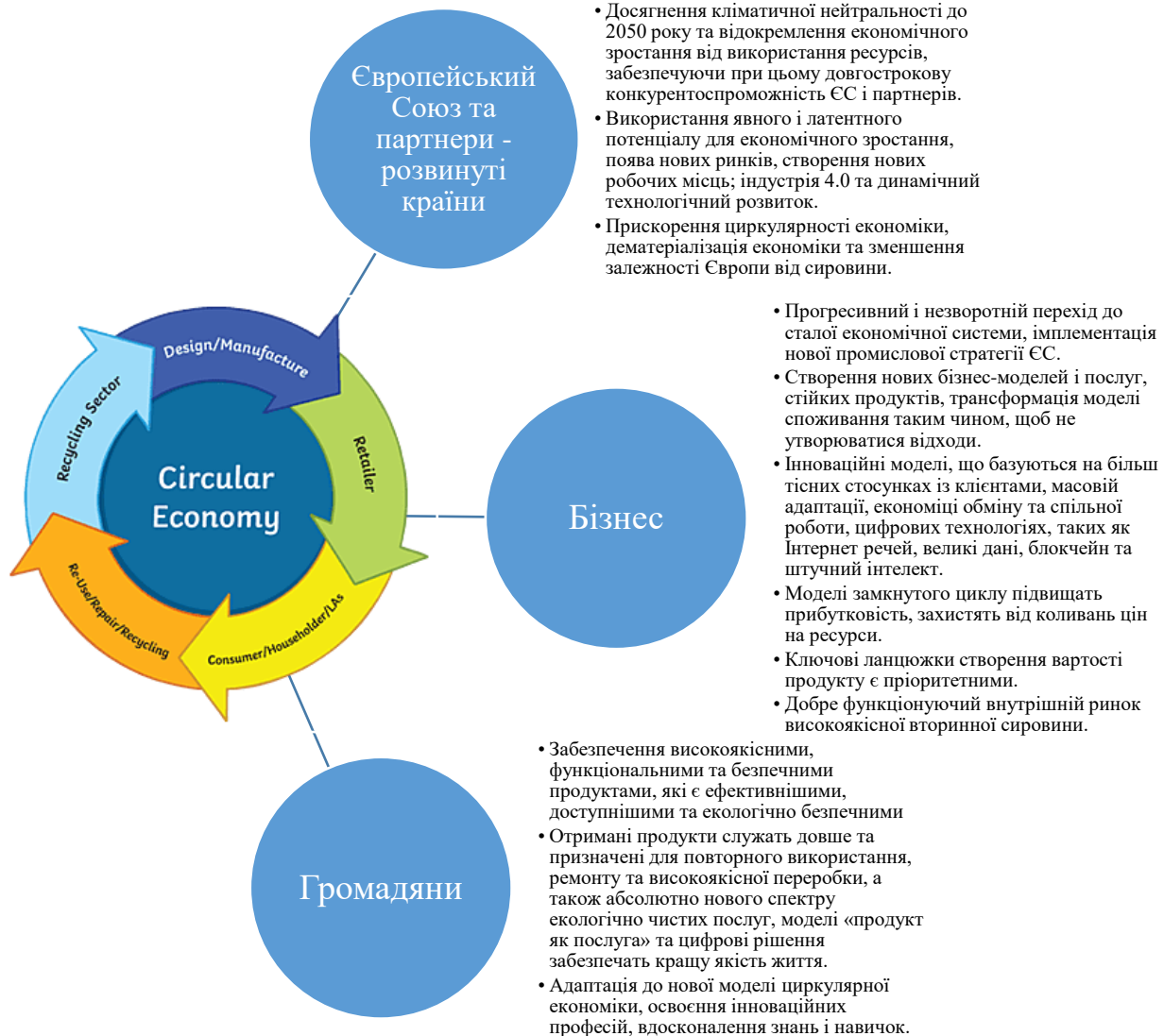

Рис. Наслідки розширення циркулярної економіки для ЄС

Джерело: узагальнено на основі [1, 3, 4].

Категорія «циркулярність» означає ефективне повторне використання та переробку ресурсів, матеріалів та продуктів у замкнутих циклах [6, 10]. Циркулярна економічна модель є інноваційною платформою та забезпечує сталий розвиток через перехід від лінійної моделі, яка ґрунтується на споживанні та утилізації, до моделі, в якій термін служби продуктів є максимально подовженим, природні ресурси використовуються повторно, а матеріали та

відходи максимально мінімізуються. Наразі виділяють три відмінні цикли циркулярності, що поступово стають ширшими: замикання ресурсних циклів, що визначається порівняно традиційної економічної системи; уповільнення циклів ресурсів і потоків матеріалів завдяки продовженню та посиленню використання продуктів для збереження їх цінності та вартості з часом; звуження ресурсних циклів за рахунок ефективнішого використання матеріалів, ресурсів й продуктів лінійної системи. Очікується, що глобальне споживання таких матеріалів, як біомаса, викопне паливо, метали та мінерали подвоїться протягом наступних сорока років, а щорічне утворення відходів зросте на 70% до 2050 р. Оскільки половина загальних викидів парникових газів і понад 90% втрат біорізноманіття та нестачі води відбуваються через видобуток і переробку ресурсів [2-4].

Магістральними напрями Плану з досягнення циркулярної економіки (СЕАР) визначено: зробити сталі продукти нормою в ЄС; розширити права та можливості споживачів, щодо використання та отримання інформації про сталі продукти; зосередити увагу на терміні служби продуктів через галузеву призму; та забезпечити меншу кількість відходів. Визначено конститутивні напрями та головні ініціативи СЕАР на міжнародному рівні: 1. Розробка та підписання глобального договору щодо поводження з пластиком. Ціллю договору є розробка міжнародного інструментарію для сталого виробництва та споживання пластику, що візьме за основу європейську модель поводження з пластиком на суші та у межах водних басейнів, включаючи мікропластик та врахування всього життєвого циклу поводження з пластиком; 2 Створення глобального альянсу з циркулярної економіки та ефективного використання ресурсів. Альянс має допомогти систематизувати політики та нормативно-правові системи переходу до циркулярної економіки; 3 Введення поняття «безпечний операційний простір» (safe operating space) для використання природних ресурсів. таких як вода, біомаса, метали та мінерали, використання яких не має перевищувати встановлені місцеві, регіональні чи глобальні граничні рівні; 4 На засадах концепції «безпечного операційного простору» ініціювання міжнародного діалогу щодо підготовки договору з управління природними ресурсами. Цей договір має встановити міжнародні правила попередження утворення відходів та управління ними, розширеної відповідальності виробника, дизайну продуктів та інформування споживача. Що, у свою чергу, буде сприяти розробці національних планів з досягнення циркулярної економіки.

За розрахунками ЄС «запровадження ресурсоефективних технологій виробництва на всіх ланках виробничих ланцюгів дозволить скоротити потреби промисловості у сировинних ресурсах на 17-24 % до 2030 р. та знизити щорічні витрати підприємств на 630 млрд євро». Отже, європейські екологічні ініціативи мають позитивний ефект. За оцінками Євростату, у 2021 р. національні витрати ЄС на охорону навколишнього середовища становили 292 млрд євро (рис. 4). З 2006 по 2021 рр. цей показник зріс на 54 %, збільшуючись у середньому на понад 2,9 % щороку [2]. Проте, у відсотках від ВВП він залишався відносно стабільним протягом усього періоду. У 2021 році управління відходами та стічними водами становило майже половину загальних національних витрат [5]. Варто зауважити, що в ЄС послуги з охорони довкілля надають як корпорації, так і уряд. При цьому

близько 37 млрд євро, а це 64 % від загального обсягу інвестицій в охорону довкілля, надійшло з боку корпорацій-постачальників послуг з охорони навколишнього середовища (наприклад, приватних компаній, що займаються збором і переробкою відходів і очисткою стоків). Також ця сума включає і надходження від компаній, які купують технології та обладнання, що зменшує шкоду для довкілля, що виникає внаслідок їхнього виробничого процесу - наприклад, обладнання, що зменшує їхні викиди в повітря [2, 5]. У 2022 р. в ЄС вперше було вироблено більше електроенергії за рахунок вітру та сонця (22%), ніж за рахунок газу (20%).

Українські екологічні ініціативи теж мали місце до початку війни і країна впроваджувала сучасні екологічні розробки й ініціативи. Зокрема, українці займались зменшенням викидів парникових газів, реформою екологічних фінансів та цільового використання екологічних податків, удосконалювали законодавство про оцінку впливу на довкілля. Було втілено у життя реформу державного екологічного контролю та контролю промислового забруднення, державну підтримку проєктів з екомодернізації промисловості, використання альтернативних видів палива, у тому числі на біомасі. Проте з початком повномасштабної військової агресії РФ наша країна у 2022 р. отримала більш серйозний виклик для довкілля. Збитки природі України від збройної агресії Росії за півроку уже досягли 395 млрд грн. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, за шість місяців війни зафіксовано більше 2 тис. фактів збитків навколишньому середовищу (збитки внаслідок забруднення повітря становили 176 млрд грн, водним ресурсам – 106,3 млрд грн, ґрунтам – 8,8 млрд грн). Цифри вражають своїми масштабами. Як це можливо компенсувати – це питання міжнародної політичної площини і майбутніх домовленостей. Водночас українські підприємства можуть зробити свій внесок у те, щоб мінімізувати таку шкоду і розвивати екологічні ініціативи надалі [11].

Отже, можемо зробити висновки, що у поствійськовий період до набуття Україною членства в ЄС необхідне поглиблення галузевої інтеграції; збільшення безмитного експорту на ринок ЄС; скасування нетарифних заходів, що обмежують торгівлю з ЄС. Передусім, у цьому контексті необхідно враховувати власні національні інтереси та торговельного партнера, зокрема інституціональну (регулятивну) підтримку Україною ініціативи ЄС «Європейська зелена угода» щодо формування Європи як вуглецево-нейтрального континенту та поступову адаптацію поствійськової національної економіки до вимог циркулярної економіки. Складно у військовий період робити прогнози чи будь-які передбачення, проте найбільш прибутковими статтями експорту до ЄС до початку повномасштабної військової агресії Російської Федерації в Україну були високо та середньо технологічні товари і продукція сільського господарства. Враховуючи всю складність ситуації необхідно в поствійськовий період відновлення національної економіки активізувати на державному рівні переговори щодо членства в ЄС; ефективно використовувати європейський досвід і фінансову допомогу у розбудові національних наукоємних, інноваційних високотехнологічних виробництв; залучення інвестицій у найбільш перспективні з точки зору співробітництва з ЄС сектори

національної економіки; залучати і стимулювати промислові інновації, галузь ІТ, хімічну, фармацевтичну галузі, авіакосмічну промисловість, сільське господарство й адаптувати український бізнес до вимог циркулярної економіки на засадах сталого розвитку. В цьому контексті Україні необхідно розвивати альтернативні джерела енергії; створювати нові виробничі потужності з перероблення побутових та промислових відходів; стимулювати розвиток ІТ, розвивати виробництво органічної агропродовольчої продукції. При цьому необхідно враховувати ємність ринку ЄС, попит і пропозицію, зміну споживчих вподобань і ринкових трендів.

Список літератури

1. Circular Economy Action Plan. Website of European commission. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/circular-economy-action-plan_en
2. Environmental protection expenditure accounts. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental_protection_expenditure_accounts&oldid=561190
3. European commission (2018), “Circular Economy: New rules will make EU the global front-runner in waste management and recycling”, available at: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3846_en.htm (
4. European Green Deal. European Council Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/>
5. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index>.
6. Geissdoerfer M. The Circular Economy: a new sustainability paradigm. *Journal of Cleaner Production*. 2017. № 10. p. 757-768.
7. Government portal. State sites of Ukraine 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/olga-stefanishina-ukrayina-tochno-stane-chlenom-yes-ce-pitannya-chasu>
8. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Association Agreement between Ukraine and the EU 2018. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>
9. Yatsenko, O., Reznikova, N., Karasova, N., Musiiets, T., Lavrinenko, O., and Nitsenko, V. (2020). Modernization of the Format of Ukraine’s Trade Integration With the EU in the Conditions of Implementation of the DCFTA. *Problemy zarządzania - management issues* 2020; 18 (4(90)): 101-124. DOI: 10.7172/1644-9584.90.6
10. Руда М. В., Мирка Я. В. Циркулярні бізнес-моделі в Україні. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. Том 2, №1, 2020. С. 107-121. DOI: <https://doi.org/10.23939/smeu2020.01.107>
11. Українська екологія єврозразка: приклади провідних компаній. 06.09.2022. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/press-release/856914.html>

The state of foreign trade of Ukraine in the conditions of military operations

Iuliia Bondar,

Phd of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Aviation Management
ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2269-6208>
Flight Academy of the National Aviation University
Kropyvnytskyi, Ukraine.

World history is full of examples of military conflicts that affected the foreign trade of participating countries. They are similar to the military conflicts in Ukraine, mainly because the country's territory is subject to occupation or massive rocket fire. At the same time, there is one significant difference - the too powerful military potential of the aggressor country. In recent years, many countries of the world have also been involved in military operations, which affected their foreign trade to varying degrees.

Despite fears that Ukraine may almost completely lose its presence on foreign markets, the real value of the reduction in turnover for the first half of 2022 was 21.3% compared to the same period of 2021. At the same time, the drop in exports by 24% was more noticeable than in imports by 18.6% [1].

With a 21.3% drop in turnover, physical volumes fell by almost 36%, which indicates an increase in world prices for the main Ukrainian export goods. Therefore, in the first half of 2021, the turnover reached 61 billion dollars. USA, its physical volume was 106.4 million tons. In the first six months of 2022, the turnover amounted to 48 billion dollars, the physical volume was 68.2 million tons.

However, from the II quarter of 2022, imports began to gradually recover and, according to the results of June, came close to similar indicators of 2021, which amounted to 4.7 billion dollars. against USD 5.5 billion. USA.

The situation with exports is not optimistic. Export growth of 36.9% in the first two months of 2022 cannot compensate for the sharp drop from March to June this year (48.1%). At the same time, exports are gradually recovering today, although at a much lower level compared to last year [2].

Traditionally, during crisis events, the export status of food and agricultural products increases. Their share in the commodity structure of exports increased from 36.1% to 44.5% (Fig. 1). And Ukraine's huge demand for fuel and energy products led to the growth of its share in the commodity structure of imports from 16.2 to 25.4%, almost catching up with the dominance of Ukrainian imports - machines, equipment and transport, which make up 27.8% of Ukraine's total imports [2].

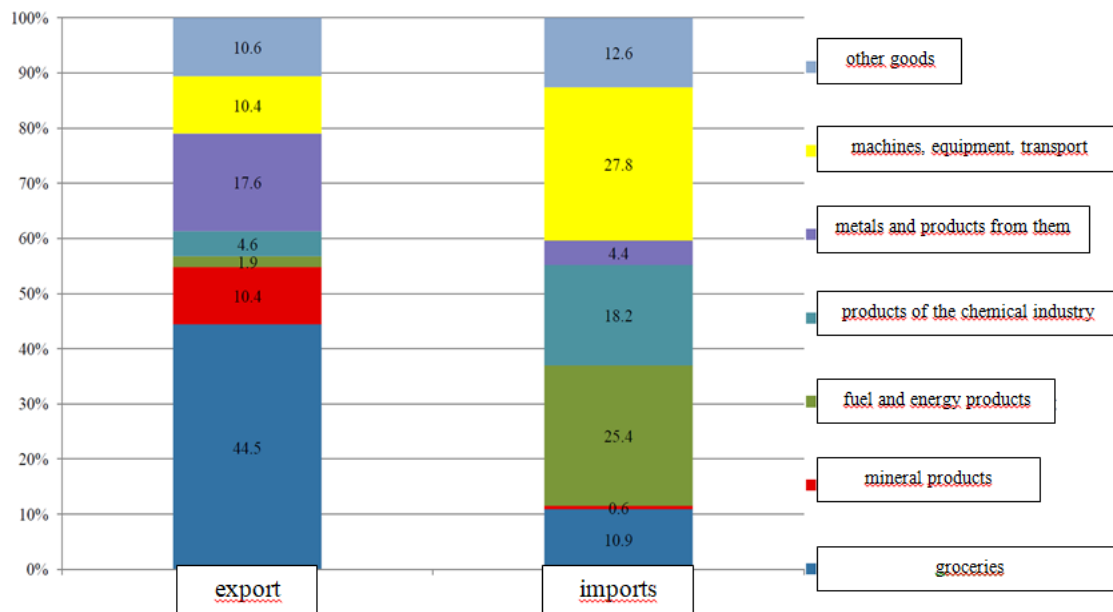

Fig. 1 Commodity structure of foreign trade of Ukraine in the first half of 2022, %

The loss of sea communication also affected trade with other countries. The turnover with them was 34.5% less than in the first half of 2021, and their share decreased from 47.5% to 39.5%. First of all, we are talking about a reduction in trade with China by 42.6%, India by 33%, and Turkey by 19.1%. Such a reduction largely formed smaller volumes of trade with Asian countries - by 36.1%. Also, trade with the countries of North and South America decreased by 40%, and with African countries – by 32.6%.

In general, the higher rates of reduction in exports of goods, as opposed to imports, led to the increase in the negative balance of foreign trade more than twice (from 1.2 to 2.6 billion USD), although according to the results of the 1st quarter of 2022, a positive balance was formed - 120 million dollars USA.

According to the assessment of the World Trade Organization, the military actions in Ukraine dealt a serious blow to the world economy, as they led to an increase in the price of food products and a reduction in the supply of goods for Ukrainian exports. Therefore, the production of semiconductors largely depends on the supply of neon gas from Ukraine. However, the global impact of military operations was most pronounced on food markets. Reduced availability of grain and other food commodities has driven up agricultural prices, increasing risks to food security in poorer parts of the world.

Compared to the same period in 2021, the average world price index in the first half of 2022 increased by 83.1% for energy goods and by 21.5% for non-energy goods. The increase in prices for non-energy goods was mainly due to the increase in the food price index by 23.3%. Much of this increase was driven by higher wheat prices. As a result, the average price of soft wheat increased by 43.6 percent, and hard wheat - by 59 percent. Ukraine plays an important role in the world markets of sunflower oil (36.4% of world exports in 2021) and corn - 10.8%, which leads to higher prices for these products. As a result, the average world price per metric ton of sunflower oil

increased by 32.3 percent, and corn - by 21.5 percent. In addition, the fertilizer price index has more than doubled [2].

Summarizing the overall results for 11 months of 2022, we can say that aggregate demand decreased by 34%. In addition, the main reasons were both the drop in export production and the increasingly difficult export logistics, especially the limited capacity of Ukraine's western borders. Consumer demand falls because unemployed households are less able to pay. Investment stagnation is manifested due to high uncertainty and loss of financial resources of companies.

The stability of the country in the conditions of high risk of catastrophic and serious consequences and total war lies in the fact that the stable foundations of the national economic model have been preserved and strengthened thanks to a balanced economic policy and the support of the country by foreign partners. International financial assistance in the form of grant payments and preferential credit resources also played an important role in maintaining the stability of state finances in the face of a sharp increase in expenditures.

References

1 Economic recovery of Ukraine after the war. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/02/novyna/ekonomika/ekonomichne-vidnovlennya-ukrayiny-pislya-vijny-radi-prezentuvaly-plan>

2 The impact of the war on foreign trade of Ukraine (according to the results of the first half of 2022) URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vplyv-viyny-na-zovnishnyu-torhivlyu-ukrayiny-za-pidsumkamy>

3 Bondar Iu.A., Lehinkova N.I. Prospects for increasing the export of Ukrainian goods to European markets. The world of scientific research. Vol. 11: materials of the International multidis of science Internet conference, July 22-23, 2022. Ternopil, Ukraine - Perevorsk, Poland, 2022. P. 13-17

4 Zharikova A. Business during the war. Economic truth. September 27, 2022 URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/27/691914/>

Аналіз досвіду застосування моделі перехідного правосуддя в європейських країнах

Філатов Віктор Вікторович

доцент кафедри публічного та приватного права

кандидат юридичних наук, доцент

Університету митної справи та фінансів

Важливою передумовою імплементації моделі перехідного правосуддя в національне законодавство України є аналіз відповідного досвіду зарубіжних держав, які в різні часи свого існування вже пройшли відповідний шлях. Відзначимо, що узагальнення історичного досвіду є фундаментом пізнання означеної моделі, оскільки саме на його основі відбувається візуалізація та змістовне наповнення принципів і напрямків перехідного правосуддя. Тобто, досвід постконфліктного розвитку окремих держав в рамках самої моделі систематизується на підставі попереднього аналітичного опрацювання. Це стосується не тільки організаційних або політичних аспектів, а й правових механізмів, за допомогою яких відбувається практичне впровадження напрямків перехідного правосуддя. Особливо цікавим, з наукової точки зору, вбачається досвід європейських країн.

Люк Хьюз зазначає, що досвід перехідного правосуддя європейських держав характеризується домінуванням двох типів суспільних переходів: 1) компромісний тип переходу (притаманне уникнення конфронтації з діючими лідерами попереднього політичного режиму); 2) наднаціональний тип переходу (заснований на визнанні міжнародно-правових стандартів прав людини та верховенства права). З кінця 1980-х років в постконфліктних європейських державах застосовується повноцінна парадигма перехідного правосуддя, яка увібрала в себе набір інструментів міжнародного жорсткого і м'якого права, орієнтованих на імплементацію визнаних інституцій і механізмів. Передусім йдеться про приведення національного законодавства цих держав до стандартів ЄС, що вимагає від вдали виконання власних політичних зобов'язань [1, с. 361].

Як результат, перехідне правосуддя в країнах Європи мало успіх, адже його напрямки реалізувалися на основі трьох критеріїв. По-перше, наділення політичних еліт правовими інструментами контролю за реалізацією норм стратегій постконфліктного розвитку. По-друге, проведення тотальної люстрації та кримінальне переслідування винних осіб, як запорука уникнення ілюзорних змін. По-третє, імплементація моделі перехідного правосуддя в міжнародне право, що дозволило легітимізувати його основні механізми. Це допомогло уникнути правосуддя «переможця», що в свою чергу посприяло консолідації розколотих суспільств [2, с. 135]. Отже, йдеться про поєднання національних, регіональних та наднаціональних правових форм роботи в рамках перехідного правосуддя. У якості прикладу, проаналізуємо дослід Боснії та Герцеговини, Косово і Словаччини.

Боснія та Герцеговина.

Досвід Боснії та Герцеговини є унікальним, оскільки відбувся одночасний перехід від війни до миру та від соціалізму до ринкової економіки. Тобто, йдеться про поєднання поставторитарного та постконфліктного періодів розвитку держави, в рамках яких недостатньо розглядати усі трансформації тільки через призму інституційних змін. Саме тому, стратегія перехідного правосуддя Боснії та Герцеговини була вписана в неоліберальну модель із зовнішнім міжнародним втручанням. Останнє мало прояв імплементації міжнародно-правових стандартів прав людини, які вплинули на формування національного законодавства [3, с. 379]. Поєднання двох передумов перехідного правосуддя притаманне і для України, оскільки відбулася зміна політичного режиму та зовнішня військова агресія з боку Російської Федерації.

При чому, досвід перехідного правосуддя Боснії та Герцеговини виявився ефективним за рахунок комплексності відповідних стратегій, які включали три важливі елементи: Дейтонські мирні угоди; створення в державі Офісу Верховного представника; створення Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії. Однак, навіть за таких умов були проблемні аспекти, які переважно пов'язані з обмеженістю реалізації напрямків перехідного правосуддя та впровадження досягнутих результатів. Зокрема, стратегії не забезпечили примирення етнічних груп. Це сталося внаслідок того, що значна кількість спеціально створених ініціатив була опрацьована лише теоретично. Тобто, процес практичної реалізації був деталізований недостатньо, що не дозволило національним акторам достатньо залучитися до процесів примирення [4, с. 126].

Варто зазначити, що важливою рисою перехідного правосуддя Боснії та Герцеговини є політизованість законодавчого процесу, яка не дозволила ухвалити усі необхідні документи. Численні ініціативи стикалися з потужним опором законотворців, які мали зв'язки з попереднім режимом. Значну кількість необхідних законодавчих актів вдалося ухвали лише під значним тиском з боку міжнародної спільноти. Отже, виникає ситуація, коли національний внесок набагато менше за «нав'язане ззовні» [5, с. 126]. У поєднанні з попередньою проблемою, політизованість законотворчості призвела до сприйняття моделі перехідного правосуддя, як безальтернативної реальності, яка не відповідає національним інтересам. Внаслідок цього, в Боснії та Герцеговині констатовано відсутність довгострокових рішень, спрямованих на примирення та неповторення конфлікту. Наприклад, створений у 2000 році Державний суд Боснії та Герцеговини, забезпечив збільшення судових переслідувань винних на внутрішньому рівні. Однак, зазнавши значного тиску з боку громадськості, суд не зміг впоратися з великою кількістю злочинів. Отже, значна кількість воєнних злочинців так і не була притягнута до відповідальності, і це стало трагедією для жертв конфлікту [6, с. 202–206].

Косово.

У Косово процеси перехідного правосуддя були розпочаті на території зі змінним статусом і під міжнародною юрисдикцією. Як наслідок, механізми, започатковані міжнародною адміністрацією, мали перевагу над ініціативами, що

передбачають участь місцевої громади. Це спільна риса з досвідом Боснії та Герцеговини. Той факт, що міжнародні угоди з прав людини були інтегровані в Конституцію Косова, свідчить про те, що перехідний уряд Косово гарантував захист і просування прав людини, порушення яких призвело до конфлікту. Однак варто відзначити, що успіх ініціатив у сфері перехідного правосуддя у Косово, залежав від позиції та ефективної участі Сербії у справі про минулі злочини, зокрема у визначенні долі зниклих безвісти [7, с. 468].

Верховенство права в Косово, згідно з періодичними звітами Європейської комісії, залишається слабким та недостатньо утвердженим. Так, судова система Косово досі схильна до політичного впливу завдяки прихованій корупції, а в державних установах присутні випадки залякування громадян. Є декілька чинників, які призвели до такої ситуації. Перш за все, відсутність мирних угод між Косово та Сербією щодо минулих конфліктів. Також наявна проблема неоднакової інтерпретації міжнародного права колишніми сторонами конфлікту [8, с. 112]. Однак, найбільшою проблемою реалізації перехідного правосуддя в Косово стало домінування відплатного правосуддя, орієнтованого на кримінальне переслідування та арешти винних, над відновним правосуддя, в центрі якого перебувають права жертв конфлікту. Внаслідок цього, становище жертв було використано в політичних цілях задля забезпечення стабільності в Косово. Зокрема, процеси пошуку правди в Косово зазнали невдачі, адже місцеві політичні еліти не ініціювали ці процеси, а міжнародні актори були в них зацікавлені лише поверхнево. Тобто, можна стверджувати, що принцип жертвоцентризму був зміщений на периферію, а в центр переміщене питання відплати, яке нівелює зусилля щодо фіксації та опрацювання причин конфлікту [9, с. 1063].

Також особливістю досвіду перехідного правосуддя в Косово стало застосування віртуальної меморіалізації, тобто документування воєнних злочинів інститутами громадянського суспільства. Ця практика стала авторитетним контрнарративом, який сприяв формуванню інклюзивної пам'яті для жертв конфлікту. Попри такі зусилля, політичні еліти Косово досі продовжують сприймати перехідне правосуддя як несправедливе покарання від «переможців». Внаслідок цього, окремі категорії жертв конфлікту позбавлені можливості користуватися передбаченими законодавством правами і гарантіями [10, с. 77].

Словаччина.

Найбільш цікавим питанням словацького досвіду перехідного правосуддя є особливості формування національної пам'яті. Справа в тому, що законодавство Словаччини передбачає повне розголошення секретних файлів, у тому числі особистих даних винних осіб. Це спровокувало численні позови щодо захисту особистості, і приблизно в половині усіх судових процесів судові рішення були на користь позивача. Це дещо скомпрометувало досліджувану модель, оскільки були випадки безпідставного таврування певних осіб як колаборантів. Тобто, пошук історичної правди став сприйматися як розправа з усіма, хто був причетний до попереднього комуністичного режиму [11, с. 128]. Це достатньо унікальний аспект, який демонструє, що в рамках перехідного правосуддя навіть

винні особи повинні мати відповідні гарантії безпеки, які передбачені на міжнародно-правовому рівні та мають бути імплементовані на рівень національного законодавства.

Досвід Словаччини продемонстрував ще одну принципову закономірність: чим більше суспільство лояльне до попередніх політичних еліт, тим нижча його мотивація захищати своє право на правду, і тим вища ймовірність, що еліти, які пов'язані з колишнім режимом, повернуться на політичну арену. За таких умов, шанси розробити законодавство про люстрацію, сформувати національну пам'ять та забезпечити відшкодування жертвам конфлікту вкрай низькі. Тобто, попередні еліти навряд чи підтримають синергію перехідного правосуддя, вони скоріше забезпечать власну безпеку шляхом амністій та прощення [12, с. 88].

Підводячи підсумки зазначимо, що досвід європейських країн у сфері перехідного правосуддя є достатньо позитивним. Йому притаманна послідовність та комплексність реалізації напрямків перехідного правосуддя. В європейських країнах ми зафіксували позитивні тенденції щодо імплементції принципів перехідного правосуддя в національне законодавство. Відзначимо, що в цьому випадку, значна роль в суспільному переході була відведена саме перехідному суспільству. Однак, досліджені наукові праці вказують на політизованість багатьох процесів перехідного правосуддя, наслідком чого стали певні прорахунки, зокрема і недостатня увага питанням відшкодування жертвам конфлікту. В цілому, за умов адаптації до національного контексту, досвід європейських країн може бути використаний в Україні під час здійснення суспільного переходу на етапі постконфліктного розвитку.

Список літератури:

1. Luc Huyse Comparing Transitional justice Experiences in Europe. *Awera Brussels*. 2009. Vol. 47. P. 351–362.
2. Yerkebulan Sairambay Transitional Justice and Democratic Consolidation in the Post-Communist Space: A Comparative Review of the Czech Republic, Latvia and Slovakia. *Politics in Central Europe*. 2018. Vol. 17. P. 327–342.
3. Lai Daniela Transitional justice and its discontents: socioeconomic justice in Bosnia and Herzegovina and the limits of international intervention. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 2016. Vol. 10. P. 361–381.
4. Barbour Stephanie Making Justice Visible: Bosnia and Herzegovina's Domestic War Crimes Trials Outreach in Transitional Justice, Culture, and Society: Beyond Outreach. *Social Science Research Council*. 2014. Vol. 17. P. 97–140.
5. Knaus Gerhard, Martin Felix Travails of the European Raj. *Journal of Democracy*. 2003. Vol. 14. P. 60–74.
6. Donais Timothy Power Politics and the Rule of Law in Post-Dayton Bosnia. *Studies in Social Justice*. 2013. Vol. 7. Issue 2. P. 189–210.
7. Remzije Istrefi From Peace Building to State Building: Human Rights and Transitional Justice Processes in Kosovo. *European Yearbook on Human Rights*. 2016. Vol. 16. P. 459–472.

8. Marshall, David, Shelley Inglis The Disempowerment of Human Rights-Based Justice in the United Nations Mission in Kosovo. *Harvard Human Rights Journal*. 2003. Vol. 6. P. 95–146.

9. Dickinson Laura The Relationship between Hybrid Courts and International Courts: The Case of Kosovo. *New England Law Review*. 2003. Vol. 37. P. 1044–1071.

10. Gezim Visoka Arrested Truth: Transitional Justice and the Politics of Remembrance in Kosovo. *Journal of Human Rights Practice*. 2016. Vol. 8. P. 62–80.

11. Martin Kovanic Files and Privacy: Challenges of Transitional Justice in Slovakia. *Studia Universitatis Cibiniensis*. 2014. Vol. 9. P. 113–132.

12. Nadya Nedelsky Divergent responses to a common past: Transitional justice in the Czech Republic and Slovakia. *Theory and Society*. 2004. Vol. 33. P. 65–115.

Protection of personal psychological safety in the conditions of informational and psychological confrontations

Kovalchuk Alla Yuriivna,

Doctor of Law, Professor

ORCID:0000-0003-4807-2436

Head of the department for researching the problems of countering cybercrime and threats to information security of the

Interagency Research Center for Combating Organized Crime at the NSDC of Ukraine

Cherniavska Bogdana Vadymivna,

PhD in Law

ORCID: 0000-0001-8263-7483

Associate Professor of the Department of Theory and History of State and Law,

National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

Guest Researcher at the Faculty of Law of The

Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam, The Netherlands

The revolutionary at its own pace development of information and communication technologies led to a significant transformation of human life. As a result, humanity faced fundamentally new opportunities, but at the same time fundamentally new challenges and threats to their personal safety in the information and communication space. The technological revolution changed the social context of human existence, transformed the civilizational status of society itself: from a production society to an information society, a knowledge society. At the same time, the knowledge that a person acquires sometimes occurs under the influence of manipulation, simplification of information, as a way of hiding the essence and truth of things, which inevitably leads to the distortion of a person's worldview. One of the most important components of human life is communication. It is a part of our life in society. Kindergarten, school, work, leisure time - in every sphere, people interact with each other, and accordingly, each person seeks to protect himself in this process from various manipulations, linguistic aggression, etc. Many modern scientific works are dedicated to the search for mechanisms of «ecological communication», intercultural communication, countering the spread of «hate speech», but we continue to observe the disregard of the principle of tolerance in intercultural communication. Communication is currently taking on a new, broad meaning and is becoming more and more conflictual.

Intrusion into a person's private life, crises and stresses stimulate reactions of more or less active protest, including an attempt to escape from stresses and problems. As a rule, people shift their attention to the digital or informational space. Digital (media technologies) and biological (neurotechnologies) technologies seem to provide people with an opportunity to relax and avoid conflict. However, it is there that they face the risk of becoming victims of manipulation. Manipulation is a type of psychological influence, skillful execution of which leads to the hidden arousal of intentions in

another person that do not coincide with his actual desires; a type of psychological influence in which the skill of the manipulator is used by covertly introducing into the psyche of the addressee goals, desires, intentions, relationships or attitudes that coincide with those that the addressee has at the moment; a type of psychological influence aimed at changing the activity of another person, performed so skillfully that it remains unnoticed by him; a type of psychological influence aimed at implicitly encouraging another to perform certain actions by the manipulator; skillfully encouraging another to achieve (pursue) a goal indirectly set by the manipulator. Such a broad definition of manipulation as a certain type of action has a no less number of implementation of such activity in any sphere of human activity.

The modern level of development of mass media, information technologies and equipment, space systems of information transmission, polygraphy, reproduction and other equipment in combination with scientific and journalistic literature and periodicals allow to effectively influence the mind, consciousness and psyche of millions of people. The means of mass communication form a daily picture of the world, therefore the spread of pathogenic information in the media has a negative effect on society. Expressions of hostility are a catalyst for appropriate actions, so their use by journalists will not be tolerated. Modern communication processes require careful and constant scientific research of the relevant phenomena. But, in addition to the language of hostility, there are symbols of hostility, as well as means of manipulating a person's thought and consciousness. Words can not only describe an event, they can create it. In the pursuit of the full and comprehensive provision of freedom of speech, the constitutionally defined freedom of thought (Article 34) is unfortunately lost, and then destructive thoughts become human vulnerability to the implementation of criminal informational and psychological influences. Language manipulation and propaganda have become so powerful today that they are able to influence the appearance, course and final outcome of political events, touching on global issues of peace and war. The clear formulation of ideas, messages and their encoding in the appropriate format (text, video, graphics, photo) becomes a point, a kind of penetrating element of an information ram that hits the consciousness of specific target groups. In this context, an important component is the psychological techniques of programming, manipulating and blocking the human consciousness. The main feature of the latest information and communication technologies and their difference from the usual methods of direct communication is the influence on the subconscious of a person. Psychology experts say that only 3% of human activity is controlled by consciousness, and the remaining 97% is controlled by the subconscious, so it is easy to understand the reasons for the effectiveness of such technologies. The essence of subconscious influence is as follows - when a person consciously thinks about facts, events or news, it means that he consciously saw or heard them. However, there is a possibility of transmitting symbols in another way, below the limit of normal perception. Such messages act on the subconscious mind - receiving them does not feel perceived. This means that the symbols are too indistinct or appear for a very short time to be clearly seen. An ordinary person is not able to notice them. Accordingly, the use of such measures inevitably destroys the human psyche, and as a result, a person is limited in his awareness of his actions. Such manipulations do not have their physical

manifestation, but they generate destabilizing internal and external processes in the state, become the cause of aggression, anxiety and dissatisfaction of the population, as a result of which an open physical conflict inevitably arises.

Article 9 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms states the following: «Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief, in worship, teaching practice and observance». In our opinion, freedom of thought should not be defined through the prism of practicing or not practicing religion. The problem of protecting freedom of thought currently stands in the context of manipulations committed by fraudsters and other criminals in order to achieve their criminal intentions.

References:

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms // The Convention was ratified by Law No. 475/97-VR of 07/17/97 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Dangerous speech: a practical guide. by the Dangerous Speech Project <https://dangrousspeech.org/guide>
3. ECRI conclusions on the implementation of the recommendations in respect of Ukraine subject to interim follow-up Adopted on 7 April 2020 Published on 2 June 2020. <https://rm.coe.int/ecri-conclusions-on-theimplementation-of-the-recommendations-in-respe/16809e8277>
4. Constitution of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (IVR), 1996, No. 30, Art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Дослідження клінічних, функціональних і патогістологічних ознак стійкого вегетативного стану токсичного генезу

Курділь Наталія Віталіївна

Лікар-токсиколог, к.мед.н., заступник директора з наукових та клінічних питань,
ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені
академіка Л.І. Медведя Міністерства охорони здоров'я України», Київ, Україна

Вступ. Переважно гостра церебральна недостатність, ускладнена стійким вегетативним станом, виникає внаслідок черепно-мозкових травм (50 % вегетативних станів), різноманітних захворювань, або гіпоксичних ушкоджень ЦНС. Зазначений стан в країнах Європи, Азії та Японії має назву «апалічний синдром» (АС), проте в англійськомовних країнах - «стійкий вегетативний стан» [1-4]. Поширеність АС у країнах Євросоюзу становить 0,5-2 випадки на 100 тис. населення у рік та при ретельному догляді пацієнти можуть лікуватися роками [5-7, 14, 15]. Останнім часом збільшується кількість повідомлень про виникнення АС при гострих наркотичних отруєннях, наприклад, внаслідок передозувань «новими» синтетичними опіоїдами і психостимуляторами.

Мета. Дослідження клінічних, функціональних і патогістологічних ознак стійкого вегетативного стану (АС) у пацієнтів з наркотичними отруєннями.

Матеріали і методи дослідження: проведений ретроспективний аналіз даних медичної документації 6 осіб чоловічої статі віком 24-36 років з наркотичними отруєннями (передозуваннями), ускладненими розвитком тривалого вегетативного стану (апалічного синдрому, АС). Пацієнти проходили комплексне обстеження і лікування в умовах Київського спеціалізованого токсикологічного центру з діагнозом «Гостре наркотичне отруєння» (МКХ-10:Т40.0-Т40.3) у період 2009-2019 рр. Клінічний діагноз наркотичного отруєння був встановлений за результатами хіміко-аналітичних досліджень (імунохроматографічний метод, газова хроматографія). У 4-х випадках у біологічному середовищі пацієнтів були виявлені метадон і алкоголь; у 2-х – метадон і психостимулятори. Всі пацієнти отримали комплексне обстеження та лікування відповідно вимог МОЗ України (Уніфікований клінічний протокол екстреної медичної допомоги «Гострі отруєння». Наказ МОЗ України від 10.10.2010 р. №897). З метою динамічного спостереження використовували: шкалу Глазго (GCS), електроенцефалографію (ЕЕГ), краніальну комп'ютерну томографію (ККТ), магнітно-резонансну томографію (МРТ). У випадках смерті (4 випадки) було проведено судово-медичне дослідження.

Робота виконана в межах науково-дослідної роботи (державна реєстрація №0112U001133) на тему: «Встановити причинно-наслідкові зв'язки при формуванні сучасних побутових отруєнь та обґрунтувати модифікацію технологій штучної детоксикації організму при соціально значущих отруєннях хімічними речовинами та їх мікстами». Дослідження проведені відповідно до

принципів Гельсінської декларації (ВМА, 1964 р.) та схвалені місцевим комітетом з біоетики.

Результати дослідження. Токсико-гіпоксична енцефалопатія, що є наслідком тяжкого наркотичного отруєння, може проявлятися у вигляді наступних станів: сплутана свідомість; делірій; стійкий вегетативний стан (АС); акінетичний мутизм; синдром замкнення (*Locked in*), в основі якого є розрив кортикоспінальних і кортикобульбарних шляхів; смерть мозку [1].

Термін «хронічний вегетативний стан» або «апатичний синдром» виник (*Jennett, Plum, 1972*) завдяки тому, що кора головного мозку має назву «*pallium*». АС, є одним із варіантів виходу із тривалої коми після наркотичного передозування і характеризується розладами функції кори великих півкуль головного мозку, що проявляється відсутністю психічної та пізнавальної діяльності. В той же час зберігається чергування циклу сну та активності (неспанья) з повним або частковим збереженням вегетативних функцій (спонтанне дихання, серцева діяльність та стабільний артеріальний тиск). Іншими словами, АС - це патологічний стан, при якому одна ділянка мозку (кора) не функціонує, а інша (підкірка, стовбур) забезпечує життєві функції: серцебиття, дихання, обмін речовин і роботу кишечника і сечового міхура.

У патогенезі АС вирішальну роль грає збереження зв'язків кори великих півкуль, таламуса та висхідної ретикулярної формації. Функціонування зв'язків кори з дієнцефальною і мезєнцефальною ретикулярною формацією впливає на рівень свідомої та когнітивної поведінки. Для перетаворення коми в АС необхідне функціональне збереження ретикулярної формації середнього мозку. Патолофізіологічною основою вегетативного стану є прогресуюча дегенерація комісуральних та асоціативних волокон головного мозку на фоні зниженого на 40-50% порівняно з нормою церебрального метаболізму [8]. Це призводить до пригнічення функцій кори та висхідних активуючих впливів ретикулярної формації переважно в білатеральній фронтальній корі та тім'яно-скроневій ділянці кори [9, 10]. Найчастіше першими ознаки ризику формування апатичного синдрому є відсутність: вербального контакту; розуміння та власного мовлення; свідомих рухів; самооцінки та реакції оточення; основних природних інстинктів.

Комплексна неінвазивна діагностика апатичного синдрому включає: УЗД великих і периферичних артерій і вен регіонарного кровообігу голови, печінки, нирок і кінцівок; капіляроскопія судин мікроциркуляторного русла; ЕКГ-скринінг ішемічних змін міокарда; ЕЕГ (електроенцефалографія) – оцінка біоелектричної активності головного мозку; соматичне обстеження; неврологічний моніторинг; реабілітаційне обстеження – оцінка адаптивності судинної системи до фізичних та емоційних навантажень; психодіагностика на предмет виключення психосоматичної етіології захворювання та впливу стресових емоційних навантажень. При необхідності – додаткова консультація рідних спеціалістів [11-13].

На електроенцефалограмі (ЕЕГ) у пацієнтів у АС найчастіше реєструється генералізована повільнохвильова активність (тета- та дельта-ритми), іноді з ознаками пароксизмальної активності та міжпівкульної асиметрії. Чіткої прогностичної залежності між варіантами ритму на ЕЕГ та формуванням АС не

виявлено. При негативному прогнозі в окремих випадках реєстрували виражену депресію біоелектричної активності мозку аж до ізоелектричного мовчання з відсутністю динаміки ЕЕГ на аферентну стимуляцію. Лікування апалічного синдрому можна розпочинати навіть при мозковому кровообігу на 5-10% від фізіологічної вікової норми (що характерно для хворих у комі чи АС) і відсутності ознак смерті мозку, підтверджених ЕЕГ-кривою.

Магнітно-резонансна томографія (структурна – МРТ і функціональна – фМРТ) і ПЕТ-сканування довели свою корисність у діагностиці та прогнозі пацієнтів з АС (рис.1). Структурна МРТ демонструє тривимірну характеристику з високою роздільною здатністю змін сірої та білої речовини головного мозку (рис.1, а, б), тоді як фМРТ досліджує нервову активність у спокої або у відповідь на подразники.

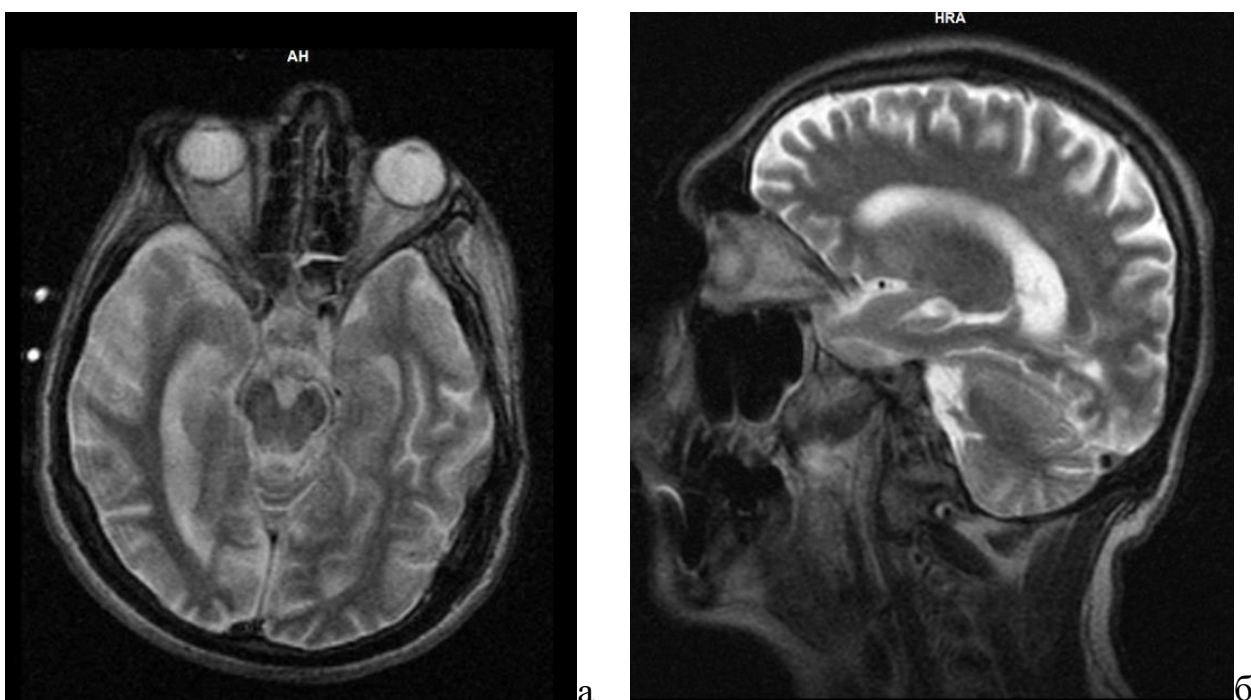

Рис.1. Краніальна магнітно-резонансна томографія пацієнта з отруєнням метадоном, з гострою токсико-гіпоксичною енцефалопатією, ускладненою АС (дані НКП «Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги»).

Сьогодні краніальна комп'ютерна томографія (ККТ) і магнітно-резонансна томографія (МРТ) є стандартом для діагностики АС. Доведено, що ККТ і МРТ мають високу діагностичну чутливість, але зазначені методи не демонструють специфічності АС, тобто атрофії мозку та дифузного аксонального пошкодження, вторинного по відношенню до токсико-гіпоксичної коми як першопричини. Переважно, під час проведення МРТ, слід звернути увагу на двостороннє ураження головного мозку у верхній частині стовбура, моста та середнього мозку на ранніх стадіях, що має значне прогностичне значення. Нещодавні аналітичні методи відкрили нові шляхи для характеристики пошкодженої тканини мозку (наприклад, картування уражень, морфометрія, дифузійно-тензорна візуалізація) і порушення функціонального зв'язку між

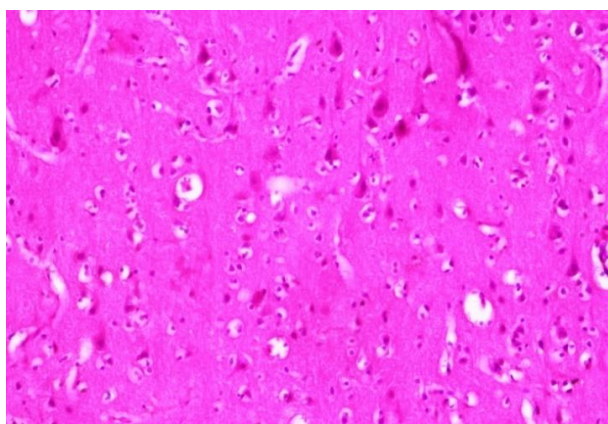
нейронними мережами мозку. Ці методи значно еволюціонували за останні роки від статичних підходів до динамічного аналізу зв'язків і вимірювання змін у часі.

Беззаперечно, МРТ покращує розуміння процесів свідомості за допомогою як структурних кількісних методів, так і функціональної характеристики мереж мозку. Однак, низка обставин: низька фізична доступність цього методу, необхідність повторних досліджень, іноді потреба седації пацієнта для усунення рухів, суттєво впливають на чутливість методу і це може впливати на кінцеву оцінку. Тому, все більше протоколів використовують комплексний підхід для дослідження функції мозку при АС. Оскільки кожен метод візуалізації має обмеження, паралельна оцінка пацієнтів з АС різними пристроями підвищує діагностичну точність і вірогідність виявлення прихованої свідомості. Ці дослідження також проливають світло на складний процес нейровізуалізації і зв'язок між незалежними біомаркерами, наприклад, спектри потужності ЕЕГ корелюють із підкірковою атрофією, виміряною за допомогою структурної МРТ.

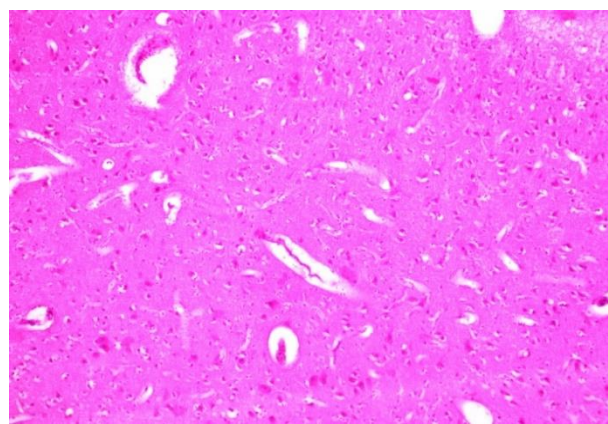
Клінічна оцінка посідає перше місце в діагностиці АС, тому тривала і ретельна неврологічна і поведінкова оцінка пацієнта має бути здійснена досвідченими неврологами, що спеціалізуються на консультації пацієнтів з отруєннями. Сформований АС характеризується класичними ознаками функціонального розгальмування верхньої частини стовбура мозку. Проте, важливо зазначити, що підтвердження АС потребує значного часу, що вимірюється в тижнях, а не в годинах і в різний час доби, щоб визначити різні рівні функцій і правильно класифікувати їх у карті спостереження. Здатність організму пацієнта генерувати поведінкову реакцію може змінюватися поступово, день за днем, година за годиною і навіть хвилина за хвилиною. Тому, важливо фіксувати та документувати спонтанну поведінку пацієнта, в тому числі, за допомогою медичних сестер та персоналу, що доглядає (або родичів).

Клінічні ознаки АС, що розвинувся у пацієнтів внаслідок переживання глибокої наркотичної коми, за даними наших спостережень, проявлялися наступними критеріями: відсутність свідомості і активної реакції на оточення; відсутність цілеспрямованої вольової реакції на зорові, слухові, тактильні чи шкідливі подразники; відсутність ознак розуміння мови; наявність циклів закривання та відкривання очей, що імітують сон та активність; ознаки збереженої функції гіпоталамуса та стовбура мозку, що підтверджується стабільністю дихання та кровообігу; очні яблука зазвичай розведені; вони не можуть фокусувати предмети, не можуть стежити за ними; рефлекс мигання позитивний; відмічається зміна діаметра зіниць (збільшення-зменшення) та збережена папілярна реакція на світло; може спостерігатися, або бути частково позитивним окулоцефалічний рефлекс - феномен «лялькової голови»; відсутній ністагм; відсутня візуальна фіксація, відстеження рухомих об'єктів очима або реакції на загрозу; наявність децеребраційного положення тіла (пошкодження внутрішньої капсули мозку, що впливає на кортикоспинальні шляхи) з аддукцією верхніх кінцівок та зігнутих положенням рук, долонь і пальців, а також зігнуто-розігнутих положенням обох ніг із подошовним згинанням стоп і розтягнутим положенням тулуба, спастичний підвищений м'язовий тонус; наявні стереотипні рухи з відсутністю спонтанних і осмислених завершених рухів

обличчя, кінцівок і тулуба; можуть спостерігатися випадкові рухи голови та очей у бік звукового руху, а тулубом і кінцівками – безцільно; спостерігається децеребраційне положення тіла (синдром середнього мозку), спастичність верхніх кінцівок, що витягнуті в аддукції та гіперпронації, і нижніх кінцівок, що витягнуті з підошовною флексією стоп; демонструються примітивні рухові патерни, такі як автоматизм жування і смоктання (спонтанний і як реакція на подразник), можуть бути оральний рефлекс, м'язові рефлекси, міоклонус, рефлекси регуляції тонуусу; може спостерігатися розгальмування регуляції вегетативної системи, що провокує примітивні емоційні реакції та масові рухи тулуба та кінцівок, що супроводжуються вегетативними реакціями; може бути збережений ковтальний рефлекс; наявні гримаси болю та блукаючі рухи очей; спостерігається нетримання сечового міхура і кишечника; наявне мимовільне моргання та зазвичай збережена папілярна та рогівкова реакція.

а. Головний мозок. Н&Е. X100.

б. Головний мозок. Н&Е. x400.

Рис. 2. Результати гістологічного аналізу головного мозку, чоловіка 36 років, померлого внаслідок комбінованого наркотичного отруєння (передозування) за участі метадону і алкоголю.

Під час патогістологічного дослідження головного мозку 4-х пацієнтів з АС, що померлих в різні терміни (рис. 2, а, б), визначалися наступні зміни: помірно виражений периваскулярний і перицелюлярний набряк, різке повнокров'я судин мікроциркуляторного русла з наявністю сладж-феномену, і поодиноких фібринових і змішаних тромбів; в окремих полях зору спостерігалися лімфолейкоцитарна інфільтрація судинної стінки, перивазальне розташування еритроцитів і нечисельних лейкоцитів; дрібні вогнища крововиливів та дистрофія окремих нейронів. У судинах головного мозку спостерігалися дистрофічні зміни ендотелію, дезорганізація сполученої тканини та склероз їх стінок. Зміни в нейронах демонстрували: хроматоліз, каріо- та цитоліз, розпад відростків.

Висновки. Стійкий вегетативний стан (апатичний синдром) залишається доволі рідкісним явищем у клінічній токсикології. Підходи до діагностики цього стану досі залишаються предметом дискусій і торкаються як медичних, так і етичних аспектів. В даний час проблема діагностики і лікування АС набуває все

більшої уваги у зв'язку зі збільшенням чисельності випадків, що спричиняє соціальні, матеріальні та моральні наслідки.

Ключові слова: наркотики, опіоїди, метадон, алкоголь, апалічний синдром.

Список літератури:

1. Zasler ND, Aloisi M, Contrada M, Formisano R. Disorders of consciousness & terminology: history, evolution and future directions. *Brain Inj* 2019; 33:1684-1689.
2. Laureys S, Celesia GG, Cohadon F, et al. Unresponsive wakefulness syndrome: a new name for the vegetative state or apallic syndrome. *BMC Med* 2010; 8:2-5.
3. Schoenle PW, Witzke W. How vegetative is the vegetative state? Preserved semantic processing in VS patients- evidence from N 400 event-related potentials. *Neuro Rehabilitation*. 2004; 19:329-334.
4. Giacino JT, Ashwal S, Childs N, et al. The minimally conscious state. *Neurology* 2002; 58:349-353.
5. Rickels E, von Wild K, Wenzlaff P. Head injury in Germany - a population-based prospective study on epidemiology, causes, treatment and outcome of all degrees of head-injury severity in two distinct areas. *Brain Inj*. 2010; 24(12):1491-504.
6. Stepan Ch, Haidiger G, Binder H. Prevalence of persistent vegetative state /apallic syndrome in Vienna. *European J of Neurology*. 2004;11: 461-4866.
7. Schmutzhard E, von Wild KR, Zeman A, Dolce G. The European Task Force on Disorders of Consciousness. Unresponsive wakefulness syndrome: a new name or the vegetative state or apallic syndrome. *BMC Medicine*. 2010; 8:68-71.
8. Shewmon DA. A critical analysis of conceptual domains of the vegetative state: sorting fact from fancy. *Neuro Rehabilitation*. 2004; 19:343-347.
9. Fins JJ. Disorders of consciousness, past, present, and future. *Cambridge Q Healthc Ethics* 2019; 28:603-615.
10. Guidelines for quality management of apallic syndrome/ vegetative state. *Eur J Trauma Emerg Surg*. 2007; 3:268-292.
11. Laureys S. Diagnostic accuracy of the vegetative and minimally conscious state: clinical consensus versus standardized neurobehavioral assessment. *BMC Neurol*. 2009; 9-35.
12. Dolce G, Quintieri M, Serra S, Lagani V, Pignolo L. Clinical signs and early prognosis in vegetative state: a decisional tree, data-mining study. *Brain Inj*. 2008; 22:617-623.
13. Wang J, Hu X, Hu Z, et al. The misdiagnosis of prolonged disorders of consciousness by a clinical consensus compared with repeated coma-recovery scale-revised assessment. *BMC Neurol* 2020; 20:343.
14. Celesia GG. Persistent vegetative state: clinical and ethical issues. *Suppl Clin Neurophysiol*. 2000; 53; 460-462.
15. Rissman L, Paquette ET. Ethical and legal considerations related to disorders of consciousness. *Curr Opin Pediatr* 2020; 32:765-771.

Особливості фізичної терапії на етапі прогресуючого паркінсонізму

Людмила Клеценко

доцент, к.пед.н., доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Євгенія Вишар

старший викладач кафедри соціальної роботи
та спеціальної освіти, Полтавський інститут економіки і права
ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Анатолій Левков

к.мед.н., доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Найпоширенішим типом паркінсонізму є тремтливий параліч, або хвороба Паркінсона. Дана хвороба являє собою хронічне, тяжке неврологічне захворювання ЦНС.

Відноситься до дегенеративних захворювань екстрапірамідної моторної системи. Викликано прогресуючим руйнуванням і загибеллю нейронів, що виробляють нейромедіатор дофамін. Поширене серед осіб середнього та похилого віку, рідше зустрічається у молодому і юнацькому віці. [1,2] Значною мірою переважають пацієнти чоловічої статі (Pringsheim et al., 2014).

Проблема перебуває у центрі уваги, оскільки істинна етіологія захворювання залишається невідомою, діагностиці піддається складно (у 10-20% випадків ХП залишається нерозпізнаною, в 25% - діагноз виставляється не виправдано [3, ст.6]), а лікування спрямоване на полегшення симптомів.

Більше того хвороба Паркінсона (ХП) має чи не найбільші темпи поширення з-поміж неврологічних захворювань, оскільки людство стрімко старіє. За даними МОЗ в Україні зареєстровано понад 23 000 людей із ХП.

Залежно від вираженості симптомів, хвороба Паркінсона може бути досить складним станом щодо надання допомоги особам із цим діагнозом. Симптоматика варіюється від добре відомого тремору, брадикінезії, проблем із щоденною активністю до неспецифічних симптомів, таких як біль, втома, гіпосмія чи еректильна дисфункція (Kalia and Lang, 2015; Lees et al., 2009; Todorova et al., 2014).

Новий метод для виявлення хвороби Паркінсона на ранніх стадіях, заснований на скринінгу малюнків та почерку пацієнтів розробила команда австралійських вчених з Мельбурнського королівського технологічного університету. Тест включає сім різних завдань, які слід виконати на цифровому планшеті: серед них — малювання спіралі шляхом об'єднання точок, простий лист і лист із навантаженням на пам'ять [4].

Разом з лікарською терапією, хірургічним лікуванням та медико-соціальною реабілітацією розвиваються не медикаментозні підходи до лікування та реабілітації хворих.

Слід зауважити, що серед таких методів, як модифікація дієти, фототерапія, депривація сну, електросудомна терапія, психотерапія, важливе значення мають методи фізичної реабілітації, які, в свою чергу здатні потенціювати ефект лікарських засобів.

Експериментально доведено, що фізичні навантаження мають нейропротективний потенціал, сприяють нейропластичним змінам у мозку, продукції нейротрофічних факторів (BDNF і GDNF) та уповільнення дегенеративного процесу.

За даними Козьолкіна О. А., пацієнт повинен щодня займатися фізичною активністю не менше години. Тренування має обов'язково включати ходіння, вправи на гнучкість, ізометричні та дихальні вправи. Дослідник зазначає, що для підтримки мобільності важливе значення мають вправи на розтягування аксіальної мускулатури, насамперед живота та спини. Ефективними будуть і деякі елементи йоги, тай-чи і пілатесу. У комплексі лікування може застосовуватися акупунктура, а больові синдроми знімаються масажем. Вчений також нагадує про наявність багатьох специфічних методик, заснованих на довільній регуляції дій, що активізують інтактні зони лобової кори [3, ст. 48-79].

На ранніх стадіях захворювання застосовують фізичні навантаження, рівень яких може бути вельми високим і передбачає подолання зовнішніх перешкод, наприклад ходьбу через дверний отвір, танці, ігри з м'ячем тощо. Ритмічне фізичне навантаження зменшує гіпокінезію, ригідність, покращує ходу, когнітивні функції і настрій.

На пізніших етапах фізичне навантаження повинне бути строго дозованим і менш інтенсивним, прикладом може бути звичайна ходьба, дихальні вправи, ходьба на місці та по сходах, вправи для стоп, плавання.

Методи фізичної реабілітації дозволяють розірвати порочне коло, яке полягає в тому, що через обмежене використання «незручної» кінцівки її функції втрачаються набагато швидше, ніж це можна було б пояснити виходячи з динаміки основних симптомів паркінсонізму.

Відтак, можна впевнено стверджувати, що фізична терапія — не від'ємна і одна з найважливіших частин реабілітації людей з хворобою Паркінсона. При регулярних заняттях, забезпечує нормальне функціонування організму і гальмує дегенеративні зміни в мозку. До того ж адекватні фізичні навантаження є дієвою профілактикою багатьох хвороб, включаючи хворобу Паркінсона.

Список літератури:

1. Черній Т. В. Хвороба Паркінсона [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://clinic.gov.ua/?p=2638>
2. Режим доступу : <https://neuronews.com.ua/ua/issue-article-2211/Hvoroba-Parkinsona-rekomendaciyi-shchodo-likuvannya#gsc.tab=0>

3. Козьолкін О. А. Хвороба Паркінсона : сучасні аспекти діагностики і лікування : навч. посіб. для студентів IV курсу медичного факультету вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації по спеціальності «Лікувальна справа», «Педіатрія», лікарів-інтернів спеціальності «Неврологія», лікарів неврологів, сімейних лікарів / О. А. Козьолкін, А. В. Ревенько, С. О. Медведкова. 2-ге видання, допрацьоване та доповнене – Запоріжжя : ЗДМУ, 2017. – 158 с.
4. Kumar D., Li C., Jianpeng Zhai et al. (2019) Screening tech advances early detection of Parkinson's disease. RMIT University news, Nov. 18.

Організація особистісно-орієнтованого навчання на сучасному етапі

Потапюк Лілія Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціогуманітарних технологій
Луцький національний технічний університет

Куліш Ганна Олегівна,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
Луцький національний технічний університет

Сучасні процеси гуманізації та демократизації суспільства, трансформації у сфері соціалізації людини обумовлюють звернення вітчизняної освіти до особистості. Традиційна педагогіка, що орієнтувалася не на розвиток суб'єкта освіти, а на засвоєння ним певної системи знань, умінь і навичок вичерпує свої можливості. Провідні вітчизняні вчені вказують на необхідність радикального перегляду сутності та змісту існуючої системи навчання студентів, створення умов, які сприяли б інтелектуальному і творчому розвитку майбутнього фахівця, допомагали розкрити його головні життєві особистісні та професійні цілі та цінності.

Якість освітнього процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються та реалізуються потенційні можливості навчання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Тому сучасна педагогічна наука і практика зосередили увагу на пошуку таких технологій навчання, які б забезпечували всебічний розвиток особистості школяра, сприяли його самовираженню. Така увага освіти до особистості обумовлена загальною кризою технократичної цивілізації. Особистісна парадигма протистоїть центризму й безваріативності в освіті; екстенсивному зростанню обсягу знань при недостатності часу на їх осмислення й рефлексії; зміні навчального процесу в бік набуття зовнішніх гуманітарних форм без істотної зміни навчально-пізнавальної діяльності студента як суб'єкта навчання. Криза технократизму призводить до усвідомлення інших цінностей освіти, якою є абсолютна цінність особистості, що формується незалежно від її функціональної значущості, відповідності будь-якій політичній або ідеологічній моделі.

Наслідком таких пошуків є нові технології навчання, серед яких особливе місце належить особистісно-орієнтованому навчання. Становлення особистісно-орієнтованого навчання зумовлене соціально-економічними змінами в нашому суспільстві, розвитком ринкових відносин. Ринкові відносини вимагають професійної мобільності, високої компетентності, низки особистісних якостей.

Особистісно-орієнтоване навчання – це природня система розвитку неповторної особистості з урахуванням індивідуальних особливостей дитини. В

процесі особистісно-орієнтованого навчання в учнів формується самостійність, ініціативність, відповідальність, критичне мислення та інші особистісні якості.

В умовах особистісно-орієнтованого навчання особистість перестає бути об'єктом навчання, вона стає його суб'єктом. Цей процес здійснюється шляхом самопізнання, самоосвіти, самовиховання, саморозвитку. Особистісно-орієнтоване навчання зосереджене на особистості дитини, розвитку її самобутності, самоцінності. Основною метою особистісно-орієнтованої освіти є підтримка людини, розвиток у ній механізмів самореалізації, саморозвитку, адаптації, саморегуляції, самозахисту, самовиховання

Мета особистісно-орієнтованого навчання полягає у виявленні суб'єктного досвіду кожної дитини та наданні психолого-педагогічної допомоги в становленні її індивідуальності, самовизначення, самореалізації, культурної ідентифікації та соціалізації. Поняття суб'єктного досвіду означає досвід життєдіяльності, набутий дитиною до школи в конкретних умовах родини, навколишнього середовища, в процесі сприймання та розуміння нею світу людей і речей. Суб'єктний досвід називають особистим, індивідуальним, життєвим, стихійним, таким, який належність досвіду конкретної людини. Тобто відбувається «окультурення» і збагачення особистості. Провідними особливостями суб'єкта є активність, готовність діяти цілеспрямовано, відповідально, успішно виконувати різноманітні завдання.

Завдання особистісно-орієнтованого навчання полягає в тому, щоб навчити дітей самостійно міркувати, дискутувати, відстоювати свої думки, ставити запитання, бути ініціативними в набутті нових знань. Психологи стверджують, що «інкубатором самостійного мислення, пізнавальної ініціативи дитини є не індивідуальна робота під керівництвом учителя, а спільна робота дітей у групі» [3].

На основі аналіз наукових джерел можна визначити такі основні ознаки особистісно-орієнтованої навчально-виховної моделі: дитина виступає суб'єктом пізнання і спілкування; метою є розвиток особистості школяра з урахуванням його можливостей і схильностей; педагог ставиться до дитини як вищої цінності; стратегія поведінки педагога полягає у створенні таких ситуацій, які сприяють максимальному розкриттю можливостей індивідуального зростання школяра, стимулюють його внутрішні сили до творчого саморозвитку і самовдосконалення; кожен вихованець бачить індивідуальність у собі та в інших, має власну гідність та поважає гідність інших; співпраця вчителя і учнів базується за типом «дорослий-дорослий» (рівноправні позиції: учень отримує можливість виявляти самостійність мислення, незалежність, здатність до вибору тощо) [4, с. 25-26].

Особистісно-орієнтована технологія навчання має відповідати таким вимогам:

- здатність навчального матеріалу забезпечувати виявлення суб'єктивного досвіду учня, передусім досвіду попереднього навчання;
- спрямованість викладу матеріалу в підручнику (вчителем) не тільки на розширення обсягу знань, структурування, інтегрування, узагальнення

предметного змісту, а й на постійне перетворення набутого суб'єктивного досвіду кожного учня;

- сприяння у процесі навчання узгодженню суб'єктивного досвіду учнів з науковим змістом здобутих знань;

- стимулювання самооцінної освітньої діяльності учнів, зміст і форми якої повинні забезпечувати можливість для самоосвіти, саморозвитку, самовираження у процесі оволодіння знаннями;

- можливість учня самостійно обирати зміст навчального матеріалу, вид і форму виконання завдань тощо;

- виявлення й оцінювання способів навчальної роботи, якими самостійно, стійко і продуктивно послуговується учень;

- здійснення контролю й оцінювання не тільки результатів, а й процесу учіння;

- забезпечення в освітньому процесі організації, реалізації, оцінки і самооцінки учіння як суб'єктивної діяльності [4, с. 29].

Особистісно-орієнтоване навчання потребує корекції змісту навчального процесу, форм і засобів його реалізації. Змістовий компонент навчального процесу має охоплювати все необхідне для формування і розвитку особистості дитини, формування в майбутньому її як справжнього фахівця.

Особистісно-орієнтована освіта включає різнорівневий, індивідуальний, диференційний, суб'єктно-особистісний підходи. Для забезпечення особистісно-орієнтованого підходу навчання у навчальному процесі використовуються різноманітні педагогічні технології. Серед них варто виділити:

- самостійне розвивальне навчання;
- педагогіку співробітництва («проникаючу» технологію);
- гуманітарно-особистісну технологію;
- ігрові технології;
- технології розвивального навчання;
- проблемне навчання;
- технологію індивідуального навчання;
- технології диференціації за рівнем;
- колективне навчання.

Важлива роль в особистісно-орієнтованому навчанні відведена діалоговим лекціям, дискусіям, спеціальним тренінгам, організаційно діяльнісним, імітаційним іграм, семінарам-тренінгам, розв'язанню проблемних ситуацій тощо.

Методи і засоби навчання повинні обиратися таким чином, щоб кожна особистість могла проявити себе і виявити свою неповторність, свої здібності, вибірковість матеріалу, виду й форми досліджуваного предмета. Тому найпростішою ланкою, з яких складається особистісно-орієнтована технологія, є особистісно-орієнтована педагогічна ситуація. Це така навчальна ситуація, опинившись в якій дитина повинна шукати сенс, пристосовувати її до своїх інтересів, побудувати образ чи модель свого життя, вибрати творчий момент, дати критичну оцінку. Таке завдання неможливо вирішити тільки на рівні знань та репродукції. Тут немає простих рішень, відповідей та істин. Проживання та

вихід з такої ситуації – не минуле та майбутнє учня, а його сучасне. Один і той самий урок різним дітям дає різний пізнавальний та життєвий досвід [1].

Опинившись у такій ситуації, дитина повинна пристосувати її до своїх інтересів, вибудувати образ чи модель своєї поведінки, виявити у ній творчий момент, дати критичну оцінку. Для цього недостатньо наявних знань, потрібні пізнавальні пошуки.

Для вирішення цих завдань використовують такі інноваційні види занять:

- комплексні, що складаються з кількох взаємопов'язаних між собою частин, які підпорядковуються єдиній меті, доповнюють одна одну, складають єдине ціле;
- комбіновані, що складаються з кількох частин, майже не пов'язаних між собою;
- тематичні, що підпорядковуються певній темі та одній меті;
- інтегровані, основою яких є тема – образ, який розкривається через різні види діяльності дітей, що стимулює їхню пізнавальну діяльність.

А отже, освітнє середовище навчального закладу має створювати всі умови для особистісного зростання кожної особистості, яка, адаптуючись до мінливих умов життя, має досягати високої соціальної взаємодії і духовного самовдосконалення. Упровадження зазначених вище технологій вимагає відповідної підготовки вчителя, професійне становлення якого відбувається в органічному взаємозв'язку з особистісним розвитком, що передбачає набуття ним високої культури, розвинених індивідуальних здібностей, спроможність осмислювати та проектувати власну освітньо-виховну діяльність, бути готовим взяти на себе відповідальність за прийняття рішень. У цьому процесі на перше місце виходить уміння відстоювати власну позицію, думку та ініціативу.

Тому зрілість учителя як особистості виступає невід'ємною складовою розвитку його професіоналізму. Особисті риси педагога суттєво впливають на професійну діяльність, а професійна діяльність є важливим чинником формування особистості.

Опрацьовуючи наукові знання і суспільний практичний досвід, студенти повинні навчитися творчо мислити та застосовувати набуті знання в нестандартних ситуаціях. Головним критерієм підготовки сучасного спеціаліста має бути не лише оволодіння знаннями з фундаментальних дисциплін, але й вироблення допитливого самостійного мислення, збагаченого уявленнями, фантазією, що дасть можливість не тільки доводити, обґрунтовувати, аргументувати, але й передбачати. Здатність передбачати на основі фундаментальних знань повинна забезпечуватись закономірностями діалектичного мислення [2, с. 16].

Отже, метою особистісно-орієнтованого підходу є найбільш повне виявлення індивідуальних аспектів розвитку, можливостей дитини, зміцнення її власної активності, соціалізація набутих умінь та навичок, розкриття неповторності її особистості, розвиток її потенційних можливостей.

Список літератури

1. Набой С. Особистісно-орієнтоване навчання в початковій школі. *Початкова школа*. 2005. № 11. С. 1-5.
2. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / В.О. Зайчук, О.Я. Савченко, О.І. Ляшенко, А.М. Федяєва та ін. К. : НМЦВО, 2001. Вип. 31. 222 с.
3. Кравченко Г.Ю. Теоретико-методологічні основи особистісно орієнтованої освіти. *Початкове навчання та виховання*. 2005. № 25. С. 2-3.
4. Федорчук Е.І. Сучасні педагогічні технології : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2006. 212 с.

Повторювальний курс елементарної математики у підготовці студентів нематематичних спеціальностей в умовах дистанційного навчання

Розуменко Анжела Оурелянівна

доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вищої математики
Сумський національний аграрний університет, м.Суми, Україна

Розуменко Анатолій Михайлович

доцент, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри вищої математики
Сумський національний аграрний університет, м.Суми, Україна

Вступ. Наша країна переживає найскладніші умови з часу свого утворення. Спочатку пандемія, тепер війна. Суспільство страшною ціною виборює право держави бути незалежною. Освітняни тримають свій фронт заради майбутнього України.

Одним із шляхів, які дозволяють продовжувати освітній процес у школах та закладах вищої освіти, стало впровадження дистанційної форми навчання.

Загально прийнятим є трактування дистанційного навчання як однієї з форм організації навчального процесу, при якій усі або частина занять здійснюється з використанням сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій при територіальній віддаленості викладача й учнів [1].

Дискусія щодо переваг і недоліків дистанційного навчання на сучасному етапі життя нашої країни не є актуальною. Зараз така форма навчання на територіях, де оголошено військовий стан або карантин, є безальтернативною. Тому завдання науковців розробити ефективні методичні системи навчання учнів і студентів у таких складних умовах.

Мета роботи. Обґрунтувати доцільність та розкрити особливості організації повторювального курсу елементарної математики як необхідної умови вивчення вищої математики студентами нематематичних спеціальностей.

Матеріали та методи. Аналіз теоретичних положень, розкритих у науковій та навчально-методичній літературі; спостереження; бесіди; узагальнення власного педагогічного досвіду з викладання математичних дисциплін.

Результати та обговорення. Особливості організації навчального процесу за дистанційною формою полягають у тому, що провідною, рушійною силою навчання є сам слухач (учень, студент), роль при цьому тьютора (учителя, викладача) все більше набуває дорадчого, консультативного характеру.

Раніше ми зазначали, що головним завданням дистанційного навчання є розвиток творчих та інтелектуальних здібностей людини за допомогою відкритого і вільного використання всіх освітніх ресурсів і програм, зокрема, доступних в Інтернеті. Нами було зроблено висновок про те, що ефективним є поєднання дистанційної форми навчання з очною формою, що відкриває широкі можливості для різних категорій учнів та студентів [2].

Сьогодні ситуація змінилася докорінно. Дистанційна форма стає домінуючою. А в деяких випадках єдино можливою. Учитель середньої школи і викладач закладу вищої освіти стають перед проблемою необхідності організації дистанційного навчання та забезпечення його ефективності.

Для впровадження дистанційної форми навчання в практику роботи закладів вищої освіти підготовлена відповідна науково-методична база, яка може бути реалізована на тій чи іншій навчальній платформі (робочі програми, зміст лекційних, лабораторних і практичних занять, різні форми контролю тощо). Разом з тим, методичні рекомендації щодо організації дистанційного навчання різних предметів, на різних етапах засвоєння знань потребують подальшої ґрунтовної розробки.

Досвід роботи дозволив нам зробити висновок про доцільність спеціальної організації повторювального курсу елементарної математики для якісного засвоєння основних тем вищої математики студентами нематематичних спеціальностей.

На нашу думку така ситуація зумовлена наступними причинами:

1. Випускники середніх шкіл останні три роки навчаються за дистанційною формою в нестабільних умовах (пандемія, відключення світла, повітряна тривога, відсутність інтернету тощо), що є об'єктивною причиною зниження рівня їх математичної підготовки.
2. Студентами нематематичних спеціальностей стають, як правило учні, що навчалися в класах нематематичних профілів. І для багатьох з них математика була і залишається досить складним предметом.

Очевидним є той факт, що засвоєння курсу вищої математики ускладнюється недостатнім рівнем сформованості у студентів основних понять елементарної математики та вмінь розв'язувати типові завдання з різних тем шкільної математики.

Разом з тим, кількість годин на вивчення дисциплін (зокрема і вищої математики) чітко визначена навчальним планом, що унеможлиблює проведення додаткових занять з метою повторення шкільної математики. Крім того, майже всі навчальні заняття проводяться в режимі online, тому додаткові, навіть позанавчальні, консультації перевантажують студентів.

Досвід викладання математичних дисциплін дозволив зробити висновок про можливість і доцільність організації дистанційного повторювального курсу елементарної математики для студентів, які мають утруднення при засвоєнні навчального матеріалу з вищої математики.

На практиці ми використовували авторський навчальний посібник, що був створений для учнів старших класів закладів середньої освіти [3]. Програма повторювального курсу шкільної математики була розроблена відповідно до основних змістових ліній, і передбачає узагальнення і систематизацію навчального матеріалу відповідно до кожної з них.

Запропонований посібник можна використовувати при узагальнюючому повторенні навчального матеріалу шкільного курсу математики як з метою підготовки учнів випускних класів до державної підсумкової атестації, так і для

усунення прогалин студентів, що вивчають курс вищої математики в умовах дистанційної форми.

Відповідний навчальний матеріал викладено в посібнику стисло. Разом з тим, наведено достатню кількість прикладів з коментарями, які демонструють розв'язання основних типів завдань з кожної теми.

Організувати повторення курсу елементарної математики можна за такою схемою:

1. На електронну пошту студента відправляється фрагмент навчального матеріалу зі шкільної математики, що містить основні поняття, які будуть використовуватися при вивченні поточної теми курсу вищої математики.
2. Студенту пропонується зробити стислий конспект теми в додатковому зошиті, який стає його особистим довідником.
3. Розв'язування основних типів завдань, запропонованих у посібнику, є бажаним, так як це сприяє якісному засвоєнню теоретичного матеріалу.
4. На початку заняття з вищої математики викладач актуалізує знання студентів, спираючись на даний фрагмент навчального матеріалу.

Зауважимо, що з метою мотивації такого виду навчальної діяльності, студентам можуть нараховуватися додаткові рейтингові бали з курсу вищої математики «за самостійну роботу». Як правило, ці бали суттєво не впливають на рейтинг студента відносно своєї групи, але дозволяють викладачу частково вирішити питання «низьких оцінок» на етапі підсумкового контролю.

Висновки. Сьогодні українська освіта, зокрема вища, працює в критичних умовах. У більшості закладів вищої освіти або всі студенти, або їх частина, навчаються дистанційно, що знижує якість навчального процесу. Проблема вивчення математичних дисциплін студентами нематематичних спеціальностей завжди була в центрі дискусій викладачів, науковців і методистів. Ситуація погіршується об'єктивно складними умовами сьогодення. Пошук різних шляхів покращення математичної підготовки майбутніх фахівців продовжується.

На нашу думку, вирішенню цієї проблеми може сприяти спеціальна організація дистанційного повторювального курсу елементарної математики для студентів нематематичних спеціальностей, що вивчають вищу математику.

Список літератури:

1. Борзенко О. П. Дистанційне навчання учнів / О. П. Борзенко // Збірник наукових праць / За заг. редакцією академіка І. Ф. Прокопенка, чл.-кор. В. І. Лозової. — Харків: 2011. — Вип.39. — 189 с.
2. Розуменко А.О., Розуменко А.М. Дистанційне повторення шкільного курсу математики // «Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути»: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 17-18 серпня 2020 р. – Дніпро, 2020. – С. 405-406
3. Розуменко А.О., Розуменко А.М. Повторюємо та систематизуємо шкільний курс математики: Навчальний посібник для учнів старших класів середніх загальноосвітніх шкіл, абітурієнтів та студентів перших курсів вищих навчальних закладів / А. О. Розуменко, А. М. Розуменко. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. – 176 с.

Деякі проблеми запровадження інклюзивної освіти в Україні

Тонне Олена Шимонівна

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри

реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя

*Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»
Запорізької обласної ради*

Реформування системи освіти в Україні останнім часом пов'язано з підсиленням ролі інтегративних процесів, результатом яких, зокрема, стала реалізація ідеї інклюзивної освіти. Інклюзивна освіта передбачає загальну доступність освіти та залучення до освітньої системи всіх категорій здобувачів освіти, у том числі, дітей з певними обмеженнями за станом здоров'я, тобто з особливими освітніми потребами (далі – ООП), головним завданням навчання та виховання яких є інтеграція їх до соціуму та максимальна соціалізація. Е. Еріксон наголошував що «тільки в успішній навчальній діяльності дитини, що високо оцінюється, відбувається становлення почуття компетентності – найважливішої особистісної якості» [3].

Світовий досвід запровадження моделі інклюзивної освіти свідчить про її ефективність у плані соціокультурної інтеграції дітей з особливими потребами, розвитку толерантності по відношенню до них у здорових однолітків та дорослих.

У той же час це довготривалий процес, пов'язаний з низкою проблем, вирішення яких потрібно для повноцінної реалізації інклюзивної моделі освіти. Інклюзивна освіта передбачає створення системи умов, що забезпечують спеціальний психолого-педагогічний супровід навчання дітей з особливими потребами. При цьому велику роль грає психологічна готовність педагогів, яка має прояв у емоційному сприйнятті педагогом здобувачів освіти з ОПП, здібності до взаємодії з ними, підтримки їх емоційного благополуччя, поінформованості про інклюзивну освіту дітей з ОПП, володіння технологіями інклюзивного навчання.

Але дослідження свідчать, що педагоги загальноосвітніх закладів, за правило, володіють недостатнім або спотвореним уявленням про інклюзивні моделі освіти, особливості психофізичного розвитку дітей з різними порушеннями розвитку, не володіють технологіями психолого-педагогічного супроводу дітей в інклюзивній освіті, організації їх навчальної діяльності та взаємодії з однолітками.

Готовність педагогів до роботи в інклюзивному закладі освіти є однією з головних умов ефективності інклюзивного освітнього процесу, отже, формування психологічної готовності студентів вищих навчальних закладів до педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі має стати одним з пріоритетних завдань вищої педагогічної освіти. Прості й влучні слова Стіва Джобса (американського підприємця, винахідника та засновника корпорації

«Apple»), які прозвучали під час одного з інтерв'ю для преси у 2001 році, такі: «Коли учень створює щось, він навчається. Вчитель перебуває в епіцентрі цієї події. Хто думає інакше, у того ніколи не було гарного вчителя. Я готовий продати усі свої технології за зустріч із Сократом» («The Newsweek» від 28.10.2001р.) [5].

У ХХ столітті ідея інклюзивного навчання була сформульована Л.С.Виготським: «Завдання полягає в тому, щоб пов'язати педагогіку дефективного дитинства (сурдо-, тифло-, оліго- і т.п. педагогіку) із загальними принципами та методами соціального виховання, знайти таку систему, в якій вдалося б органічно пов'язати спеціальну педагогіку з педагогікою нормального дитинства» [3]. Статистичні дані Міністерства праці та соціальної політики, Державного комітету статистики України свідчать про те, що кількість людей з особливими потребами становить 10 % від загальної кількості населення країни, 6% із них – люди, які мають вади інтелектуального розвитку. Водночас виражені відхилення від звичайного розвитку – підстава для надання спеціальних послуг дитині під час її шкільного навчання, що до останнього часу не входило до компетенції загальної середньої освіти.

У теперішній час інклюзивні тенденції стали офіційною державною політикою, що має відображення в новому Законі України «Про освіту», Постанові КМУ № 957 від 15.09.2021 року «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», Наказі Міністерства соціальної політики від 23.12.2021 №718 Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання та в інших нормативних актах. Тенденції розвитку інклюзивної освіти знайшли своє відображення і в професійному стандарті вчителя, у переліку професійних компетентностей якого є інклюзивна, тобто здатність педагога здійснювати освітню діяльність з усіма категоріями дітей, у тому числі й з ОПП. Таким чином, розвиток інклюзивної освіти передбачає зміни самої парадигми освіти і підтримка держави відіграє в цьому процесі ключову роль [1].

Дослідники проблем інклюзивної освіти в Україні відмічають, що українська модель інклюзивної освіти, на відміну від західної, почала формуватися порівняно нещодавно та під впливом зовсім інших умов ніж у Західній Європі та США, що неминуче позначається на характері її реалізації [2].

Аналіз досліджень проблем інклюзії у вітчизняній освіті дозволяє констатувати, що на теперішній час ставлення до інклюзії залишається неоднозначним як у теоретиків так і у практиків. Більшістю визнається цінність ідей інклюзії та їх практичне значення для отримання якісної освіти й успішної соціалізації дітей з ОПП, а також особистісного розвитку однолітків з нормативним розвитком, формування у них навичок толерантності та соціальної взаємодії з «особливими» однолітками, милосердного ставлення до них, створення умов для соціалізації дітей з ОПП, взаємодії їх з однолітками, покращення якості освіти за рахунок використання інноваційних педагогічних технологій та залучення додаткових фінансових коштів.

Зарубіжні дослідники зазначають: «співпраця передбачає готовність ділитися владою та робити внесок у процес. Успішне створення команд

базується на взаємній повазі, довірі, готовності до планування, а також спільній філософії» (Френд, Райзінг та Кук, 1993; Барнз, 1999; Мастроп'єрі та ін., 2005) [3].

Разом з тим, умови запровадження інклюзивного підходу в Україні викликають занепокоєння навіть у тих фахівців, які визнають позитивні риси інклюзії. Так, на думку більшості фахівців, інклюзія має бути не як обов'язкова, а лише як одна з форм організації навчання дітей з ОПП. Фахівці негативно оцінюють явище «тотальної інклюзії», яке має прояв у скороченні системи спеціальної освіти в державі. Іноземні спостерігачі оцінюють таку модель як таку що суперечить базовим принципам інклюзивної освіти, оскільки скорочення мережі спеціальних закладів освіти обмежує права дітей з ОПП на свободу вибору місця навчання [4].

Характерною особливістю моделі інклюзивної освіти в Україні є її запровадження політичним шляхом, що дослідники розглядають як негативний фактор, а також значною мірою формальний підхід до інклюзії дітей з ОПП, що має негативні наслідки для інклюзивного процесу та його учасників і є неприпустимим.

Але, відповідно до діючого законодавства в Україні, заклади освіти втілюють інклюзивну модель в освіті, про що свідчить регіональний практичний досвід. В цілому по країні інклюзивні процеси пов'язані перш за все з узагальненням педагогічного досвіду українських шкіл які запроваджують інклюзивні підходи, аналізом нових підходів та створенням доступного середовища закладів освіти. Серед проблем запровадження інклюзивної освіти в систему української освіти на перший план виходять психологічні фактори. Позиція суспільства стосовно осіб з обмеженими можливостями та їх освіти виявляється як показником готовності цього суспільства до інклюзії, так і умовою її ефективності та успішності [5].

Отже, необхідне формування інклюзивного суспільства в якому люди, незважаючи на будь-які особливості психофізичного розвитку, соціального статусу, походження тощо, мають можливість повноцінно брати участь в усіх сферах суспільного життя. Провідна роль у зміні ставлення до осіб з ОПП у соціумі має належати широкому інформуванню спільноти, що у свою чергу, потребує накопичення суспільством досвіду взаємодії з особами з особливостями розвитку. Особливе значення для практичної реалізації інклюзивного підходу має готовність педагогів загальноосвітніх установ до роботи в нових умовах, коли неминуче змінюються вимоги до особистих та професійних якостей педагога, а також до умов і змісту їх професійної підготовки. Одночасно це одна з головних проблем, яка перешкоджає запровадженню та реалізації інклюзивної освіти в Україні та й у багатьох країнах світу.

Список літератури:

1. Гладуш В.А. Кроки запровадження інклюзивної освіти в Україні / В.А. Гладуш, А. Козлінська // Актуальні проблеми педагогіки: зб. наук. праць /

ДНУ ім. Олеся Гончара, редкол.: В.А. Гладуш та ін. – Д., 2017. – Вип. 4. – с. 39–46.

2. Головань Л. П. Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами / Л. П. Головань // Бористен. – Д., 2012. – №10. – С. 14–17.
3. Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання: зб. матер. Всеукр наук.-метод. конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження В. Сухомлинського, 29-30.09.2015 /укл. О.Е. Жосан. – Кіровоград-Ексклюзив-систем, 2015. – 468 с.
4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія / А. А. Колупаєва. – К.: «Самміт-Книга», 2009. – 272 с.
5. Колупаєва А.А., Данілавичуте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 192 с.

Техніка плавання батерфляєм та її вдосконалення в юних плавців

Гета Алла Володимирівна

к.фіз.вих., доцент кафедри фізичної культури та спорту

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Остапов Андріан Васильович

старший викладач кафедри фізичної культури та спорту

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Мороз Олена Валентинівна

викладач кафедри фізичного виховання та спорту

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Технічна підготовка плавця відіграє величезну роль у досягненні спортивного результату і займає гідне місце у системі підготовки як молодих плавців, так і спортсменів високого класу. Одним із показників професійної майстерності тренера є вміння аналізувати техніку рухів, бачити позитивні та негативні моменти, вміти підбирати вправи як для удосконалення техніки, так і для виправлення помилок. Для контролю за технікою спортсменів можуть застосовуватись різні інструментальні методи. У той же час тренер не повинен забувати про педагогічне спостереження, бо саме візуальне спостереження за технікою спортсменів є поширеним методом у практичній роботі тренера [2].

Для того, щоб ефективно використовувати цей метод у своїй роботі, тренер повинен не тільки знати всі нюанси раціональної техніки, але й чітко уявляти можливі помилки, розуміти причину їх виникнення та бачити шляхи усунення. Небагато видів спорту, де техніка змінювалася так значно, як у спортивному плаванні. Пішли в минуле та стали невідомі стилі: оверарм, треджен, плавання на боці, брас на спині, класичний батерфляй. Змінилося уявлення про правильну техніку та інших способах плавання [4].

Аналіз науково-методичної літератури, власні спостереження, узагальнення та аналіз практичного досвіду дозволили нам виділити характерні помилки техніки плавання способом «батерфляй», їх причини, наслідки та способи виправлення. Ми спробували систематизувати типові помилки (які найчастіше зустрічаються) техніки плавання батерфляєм у молодих плавців, причини їх виникнення, наслідки, до яких вони ведуть, і розробити вправи, які сприяли б їх виправленню.

Для оцінки техніки плавання батерфляєм у юних плавців ми скористалися методом експертної оцінки. Проаналізувавши отримані дані, змогли виявити відсоток помилок (табл. 1).

Частота виникнення помилок у техніці плавання батерфляєм у юних плавців

Типові помилки	Частота виникнення, %
Входження рук у воду на відстань, меншу за ширину плечей	17,1
Входження рук у воду на відстань, більшу за ширину плечей	11,4
Затримка витягнутих рук у момент виконання захоплення після входу рук у воду	17,1
Провалювання ліктів у моменти підтягування та відштовхування	5,7
Короткий гребок	8,5
Високе положення плечового пояса та голови	8,5
Надмірне згинання ніг у колінних суглобах	5,7
Вихід стоп із води	5,7
Порушення загального узгодження рухів	20,0

Метод експертних оцінок використовувався з метою оцінки технічної підготовленості юних плавців. Експертна комісія оцінювала техніку плавання у балах: 5 балів – 0 помилок, 4 бали – 1–2 помилки, 3 бали – 3–6 помилок, 2 бали – 7–11 помилок, 1 бал – понад 11 помилок. Експертна комісія працювала за протоколами, де було подано 9 помилок. Розрахункові методи використовувалися для обчислення середніх арифметичних значень у відсотках.

Більш детальне уявлення про техніку плавання юних плавців надає методика оцінки техніки, розроблена О. Г. Воробйовим [1] (табл. 2). Методика оцінки може застосовуватися як для юних плавців, так і при масовому навчанні техніці спортивних способів плавання.

Таблиця 2

Класифікація помилок

Помилки в техніці плавання		Бали
Незначні	Незначне зниження техніки плавання	0,5
Середні	Значне відхилення від правильної техніки	1,0
Грубі	Велике спотворення техніки: - помилки, пов'язані з положенням тіла плавця у воді; - помилки у рухах руками для способів «кроль на грудях», «кроль на спині», «батерфляй», ногами для способу «брас».	2,0

Якщо перед тренером стоїть завдання оцінити техніку плавання у балах, тобто кількісно, він може скористатися п'ятибальною системою оцінювання. Іноді помилки усуваються легко тим, що створюється правильне виконання, що замінює помилкове, але нерідко необхідно спочатку зруйнувати неправильне виконання, спеціально ввести перешкоди, що позбавляють помилки їх стійкості [5].

Таким чином, усунення помилки – майже завжди перебудова системи рухів, а виправлення помилок ґрунтується на аналізі як правильної техніки, так і самої помилки. Аналіз виникнення помилок у техніці плавання в юних плавців за елементами представлений рисунку 1.

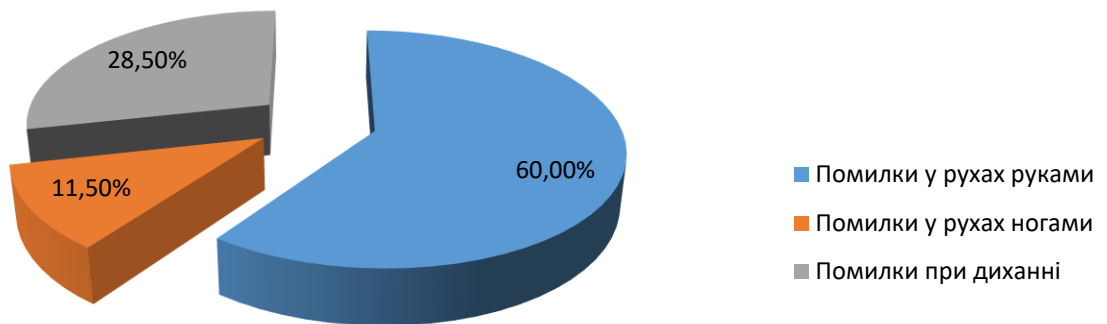

Рис. 1. Частота виникнення помилок у техніці плавання батерфляєм у юних плавців за елементами, %

У таблиці 3 ми спробували систематизувати типові помилки (які найчастіше зустрічаються) у техніці плавання юних плавців батерфляєм, причини їх виникнення, наслідки, до яких вони ведуть, і розробити вправи, які сприяли б їх виправленню [3].

Таблиця 3

Типові помилки в техніці плавання способом батерфляй та вправи для їх виправлення (з урахуванням причин і наслідків)

Помилки	Причини	Наслідки	Вправи
Входження рук у воду на відстані, більшу за ширину плечей	Захоплення води відбувається з занадто широкого положення рук (ширше плечей), кінець гребка виконується недостатньо енергійно	Це викликає додатковий опір і в результаті знижується ефективність фази захоплення	Засобом усунення цієї помилки є спеціальні вправи, спрямовані на поліпшення рухливості у суглобах

<p>Входження рук у воду на відстані, меншу за ширину плечей</p>	<p>Захоплення води відбувається з занадто вузького положення рук (вужче плечей)</p>	<p>Це не дає швидко здійснити захоплення та поки руки займають вихідне положення для захоплення, плечі плавця провалюються глибше, ніж це необхідно</p>	<p>Засобом усунення цієї помилки є спеціальні вправи, спрямовані на імітацію гребка на суші з обтяженням</p>
<p>Затримка витягнутих рук у момент виконання захоплення після входу рук у воду</p>	<p>Початок гребка проводиться із затримкою</p>	<p>Пауза у роботі рук</p>	<p>Відпрацювання імітаційних гребкових рухів руками на суші</p>
<p>Провалювання ліктів у моменти підтягування та відштовхування</p>	<p>Слабкий розвиток м'язів верхнього плечового поясу; помилка може виникати і внаслідок прагнення плавця виконувати гребки швидше, ніж це необхідно</p>	<p>Слабкий розвиток м'язів верхнього плечового поясу. Помилка тягне за собою різке зниження якості опори на воду та величини тягового зусилля</p>	<p>Слід застосовувати вправи на розвиток сили верхнього плечового поясу</p>
<p>Короткий гребок</p>	<p>Ця помилка викликана недостатньою силою рук</p>	<p>Знижує ефективність гребка і призводить до надмірного прогинання тулуба в попереку та високому підйому плечового поясу. Різко збільшується кут атаки та величина лобового опору</p>	<p>Для усунення потрібно підвищити рівень силових можливостей. Необхідно вимагати від плавців виконувати довгий гребок до стегон, повністю випрямляючи руки в кінці відштовхування</p>

Високе положення плечового поясу та голови	Плавець занадто тисне на воду на початку гребка	Збільшується кут атаки, зростає опір	Не відривати підборіддя від води, раніше виконувати вдих – для цього слід виконувати спеціальні завдання
Надмірне згинання ніг у колінних суглобах. Вихід стоп із води	Сильне згинання ніг у колінних суглобах через недостатній рух тазу	Зменшується ефективність рухів ногами та у способі плавання у цілому	Плавати більше з дошкою, під водою, ретельно контролювати рухи, що виконуються
Порушення загального узгодження рухів	Недостатньо засвоєна плавцем координація рухів	Зниження швидкості плавання	Виконувати спеціальні тренувальні завдання, створені задля засвоєння техніки загальних узгоджених рухів, плаваючи на короткі відрізки

Найбільшого відсотка помилок юні плавці припустилися в рухах руками (60,0 %). В основному це пов'язано з поганим відтворенням просторових характеристик техніки плавання. Так, при плаванні батерфляєм юні плавці роблять такі помилки під час гребка: вони виконують занадто короткий гребок, вони починають провалюватися лікті в момент підтягування та відштовхування, руки входять у воду на відстані, що менша за ширину плечей, або навпаки, більша за ширину плечей. Така помилка, як затримка витягнутих рук у момент виконання захоплення після входу рук у воду, виникає через слабку фізичну підготовленість випробуваних. Складні елементи техніки важко освоюються, тому що ще не розвинений руховий аналізатор і слабо розвинуті рухово-координаційні рухи. Навчання ряду елементів ускладнене у зв'язку з особливостями розвитку [6].

Найменший відсоток помилок (11,5 %) зустрічається у рухах ногами та при диханні (28,5 %). Юні плавці насилу засвоюють горизонтальне положення тіла у воді. Так, при плаванні батерфляєм вони згинають ноги у колінних суглобах, в результаті удар виконується не від стегна, а від коліна і, як наслідок, зростає опір. Високе положення плечового поясу та голови, коли руки роблять пронос: подібна помилка призводить до збільшення лобового опору та кута атаки, а також надмірного провалювання голови при вході рук у воду.

Таким чином, аналіз техніки руху юних плавців важливий. Необхідно не тільки визначати конкретні помилки, а й зрозуміти причини, до яких вони ведуть. Це нерозуміння юними спортсменами виконуваних дій внаслідок незнання самого руху чи помилка у техніці пов'язана з недостатнім розвитком фізичної якості (частіше за все сили чи гнучкості) [7].

Результати проведених досліджень дозволили обґрунтувати ефективність використання в тренувальному процесі аналізу причин і наслідків помилок у техніці плавання способом батерфляй у юних плавців. При включенні до системи тренувань юних плавців комплексу ефективних засобів підвищення рівня розвитку рухово-координаційних здібностей, процес освоєння структури рухів техніки плавання способом батерфляй проходить легше та швидше. Чинником, що забезпечує успішність освоєння техніки плавання способом батерфляй, є спрямований розвиток рухово-координаційних здібностей. Швидкому та якісному освоєнню техніки плавання способом батерфляй сприяє включення занять у тренувальний процес з переважною спрямованістю на розвиток рухово-координаційних здібностей.

Список літератури:

1. Воробйов О. Г. Вдосконалення техніки спортивного плавання молодих плавців: посіб. рекомендації. Стрий, 2022. 22 с.
2. Глазирін І. Д. Плавання: навч. посібник. К.: Кондор, 2011. 502 с.
3. Грибан Г. П. Плавання. Прикладні аспекти. Навч.-метод. посіб. Житомир: Вид-во «Рута», 2009. 157 с.
4. Крук М. З., Крук А. З. Навчання спортивним способам плавання. Навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 68 с.
5. Хальянд Р., Тамп Т., Каал Р. Модели техники спортивных способов плавания с методикой совершенствования и контроля: учеб. материал. Таллинн: Таллин. ГПИ, 1986. 98 с.
6. Шульга Л. М. Плавання: методика навчання. Навчальний посібник. К.: Олімп. література, 2019. 216 с.
7. Hirtz P. Koordinative Fähigkeiten // Trainings wissenschaft. 1994. S. 137–145.

Досвід підготовки майбутніх фахівців із комп'ютерної інженерії до застосування інноваційних здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності

Жалій Руслан Васильович

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри фізичного виховання
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

У статті висвітлюються педагогічні засади формування готовності майбутніх фахівців з комп'ютерної інженерії до застосування здоров'язбережувальної компетентності у педагогічній практиці. На основі практичної діяльності з майбутніми фахівцями ІТ-сфери розглянемо особливості такого процесу під час навчальних занять. Інженер (франц. Ingénieur) - фахівець з вищою технічною освітою. Спочатку інженерами називали людей, які керували військовими машинами. Поняття громадський інженер з'явилося в XVI столітті в Голландії, застосовано до сфери будівництва мостів і доріг, потім інженери з'явилися в Англії, а потім в інших країнах.

Здоров'язбережувальна компетентність майбутніх інженерів має свої особливості, оскільки фахівців в ІТ-сфері тривалий час працюють за моніторами ПК, забезпечують програмне забезпечення технічних процесів на підприємствах, установах, організаціях, а тому велике навантаження отримують на зір, опорно-руховий апарат. Простежимо особливості формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх інженерів у процесі вивчення навчальної дисципліни «Охорона праці в ІТ-сфері». У процесі вивчення навчальної дисципліни «Охорона праці в ІТ-сфері» майбутні інженери не лише опановують зміст навчальної дисципліни, але й повинні навчатися режиму роботи на робочому місці, захисту здоров'я від шкідливого впливу факторів, які впливають на зір, репродуктивну систему, центральну нервову систему, опорно-руховий апарат [1-2]. Такі захворювання вже отримали назву «комп'ютерних».

Тому під час опанування дисципліни велика увага звертається на теоретичні знання та практичні навички, які необхідні для прийняття рішень, спрямованих на захист майбутніх фахівців з комп'ютерної інженерії від дії шкідливих та небезпечних чинників виробничого середовища у подальшій професійній діяльності. Тому передбачається методика проведення фізкультхвилинок, гімнастики для осей, рухової гімнастики, підбірки вправ для заспокоєння тощо. Важливою є характеристика чинників фізичного, хімічного, біологічного, соціального планів, які прямо чи опосередковано впливають на самопочуття та стан здоров'я майбутніх інженерів в ІТ-сфері. У комплексі такі знання та вміння формують компетенції, сукупність яких визначає здоров'язбережувальна компетентність майбутніх інженерів.

У контексті нашого дослідження ми висвітлюємо застосування інноваційних технологій в процесі підготовки майбутніх фахівців з комп'ютерної

інженерії для формування їхньої здоров'язбережувальної компетентності як сукупності компетенцій щодо дбайливого ставлення до свого здоров'я [3]. Йдеться про основні навчальні дисципліни, які передбачені відповідною освітньою програмою, зокрема: «Безпека життєдіяльності в ІТ-сфері», «Охорона праці в ІТ-сфері», «Фізичне виховання» та ін. На основі власної практичної діяльності варто вказати про необхідність застосування нетрадиційних форм проведення навчальних занять, прийомів, методів, методик, які сприяють підвищенню рівня пізнавальної активності здобувачів вищої освіти.

У своїй діяльності інженер-дослідник використовує наукове обґрунтування, шукає нові шляхи вирішення старих завдань. З-поміж професій інженерів є такі:

- ✓ Інженери-механіки;
- ✓ Інженери-нанотехнологи;
- ✓ Інженери-електроніки;
- ✓ Інженери-машинобудівники;
- ✓ Інженери-енергетики;
- ✓ Інженери-конструктори;
- ✓ Інженери-будівельники та інші.

Сферу діяльності, в якій працюють інженери можна поділити на кілька груп:

- ✓ Проектування спеціального обладнання, виробів або належних їм деталей займається конструктор;
- ✓ Виготовлення виробу, його обробка - це обов'язки інженера-технолога;
- ✓ Плануванням та аналізом економічної вигідності розробки продукту займається інженер-економіст [4].

Вища освіта сьогодні переживає період модернізації, оновлення, приведення у відповідність до європейських стандартів. У наукових колах точаться дискусії з приводу необхідності такого швидкого реформування тоді, коли фінансування бюджетної сфери нестабільне, а суспільно-політична ситуація в державі вкрай складна. На фоні цих проблем не менш важливою залишається питання про необхідність покращення здоров'я нашої молоді, особливо в студентські роки. Організація навчальних занять з фізичного виховання в технічних ЗВО має свої особливості, тим більше, що майбутні фахівці технічних галузей знань ведуть осілий спосіб життя, не завжди знаходячи час для рухової активності, важливої дозвіллево-рекреаційної діяльності [5-6].

Вважаємо за необхідне проаналізувати правові акти, які містять норми, що регулюють навчальну, фізкультурно-спортивну та рекреаційно-оздоровчу діяльність та висвітлити основні вимоги до нормативного забезпечення навчального процесу з фізичного виховання з урахуванням змін чинного законодавства в освітній сфері. Тому здійснимо аналіз правових норм правових актів вищої юридичної сили та підзаконних актів на предмет висвітлення нормативно-правових засад організації навчального процесу з фізичного виховання в технічних ЗВО України.

Актом вищої юридичної сили, який зараз виступає об'єктом посиленої уваги й активного обговорення є Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня

2014 року. Норми ст. 16 вказаного нормативно-правового акту передбачають таку систему забезпечення якості вищої освіти, яка складається з:

1) системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти [7-8].

У руслі заявленої проблеми нас цікавить пункт 1, тому знаходимо його пояснення в п.2 ст. 16 вказаного нормативно-правового акту. Система забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) передбачає здійснення таких процедур і заходів:

1) визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти;

2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;

3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищого навчального закладу та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті вищого навчального закладу, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб (підкреслено автором);

4) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;

5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;

6) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом та ін. [3].

Тобто навчальний заклад організовує самостійно контроль за якістю підготовки фахівців та розробляє власну систему внутрішнього моніторингу. Ці норми деталізує ст. 50 цього закону, де міститься невичерпний перелік форм організації освітнього процесу та видів навчальних занять. До перших належать: навчальні заняття; самостійна робота; практична підготовка; контрольні заходи. До других – лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація. Законом передбачено, що вищий навчальний заклад має право встановлювати інші форми освітнього процесу та види навчальних занять [3].

Початок кожного навчального року в методичному плані розпочинається з аналізу державних стандартів, що розроблені та упроваджені з кожного напрямку підготовки та спеціальності й повинні оновлюватися кожні 5 років. При їхньому перегляді варто зважати на зміни, які можуть вноситися напередодні або ж використовувати інструктивно-методичні матеріали, запропоновані профільним міністерством. На жаль, завдання викладачів з фізичного виховання не лише технічних, але й інших (класичних, педагогічних тощо) університетів ускладнюється недостатньою роботою профільного комітету Міністерства освіти і науки України, де містить застаріла інформація, відсутні не лише методичні

розробки, але й елементарні матеріали для організації фізкультурно-спортивної роботи ні за період дії старого, ні нового законів про освіту. Другим важливим кроком методичного забезпечення є наявність нормативно-правової бази забезпечення навчального процесу: Закону України «Про вищу освіту», Положення «Про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах», норми якого не вповні реалізуються у вишах, бо вони містять значне навантаження для викладача у разі здійснення ним секційної роботи, тренувального процесу, що в період жорсткої економії, котра триває вже кілька років поспіль, не допускається.

Обов'язковою для практичної діяльності з організації навчального процесу з фізичного виховання є розробка робочої навчальної програми з урахуванням кількості годин аудиторної, самостійної роботи відповідно до навчального плану напряму підготовки, спеціальності. Робоча навчальна програма з фізичного виховання має враховувати: календарний план вивчення ігрових і, особливо, циклічних видів спорту, матеріально-технічну базу (наприклад, наявність легкоатлетичного манежу, власного чи орендованого басейну, завантаженість спортивних, гімнастичних залів), спеціалізацію викладача та його інтереси (у разі наявності секційної роботи), спортивні захоплення студентів. Робоча навчальна програма є важливим документом, що затверджується на засіданні кафедри, затверджується її керівником, постійно використовується викладачем та студентами в ході навчального процесу, тому вона повинна бути доступною для використання на сайті університету, сторінці кафедри чи інших можливих для доступу студентів (здобувачів): в соціальних мережах, внутрішніх сайтах тощо.

Нині чинний Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 року містить норми ст. 26. Фізична культура у сфері освіти: «Фізична культура у сфері освіти має на меті забезпечити розвиток фізичного здоров'я учнів та студентів... на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних засобів та форм фізичного виховання і масового спорту, безперервності цього процесу протягом усього життя». У додатку до листа Міністерства освіти і науки України від 25.09.2015 року, який був надісланий у ЗВО України після обговорень у профільному міністерстві, звернень колективів фізичної культури вишів з проханням не перетворювати сферу фізичної культури у другорядну. Тому у рекомендаціях щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах чітко визначаються можливі моделі системи фізичного виховання зі збереженням його у змісті підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» [5].

Тобто заняття з фізичного виховання можуть бути згруповані за наступним принципом: навчальні заняття (обов'язкові чи факультативні), навчальні секції, секції спортивного виховання, фізичні вправи в режимі дня, фізкультурно-оздоровчі, спортивно-масові заходи. Кожна з цих груп має одну або декілька форм реалізації професійно-прикладної фізичної підготовки, які можуть бути вибірково використані або для всього контингенту студентів, або його частини. Професійно-прикладна фізична підготовка студентів на навчальних

заняттях проводиться у формі теоретичних і практичних занять. Тому передбачається проведення теоретичних занять у формі лекції з обов'язковою темою «Професійно-прикладна фізична підготовка студентів», мета якої – озброїти майбутніх фахівців необхідними знаннями, що забезпечують свідоме і методично правильне використання засобів фізичної культури і спорту для підготовки до професійних видів праці з урахуванням специфіки кожного напрямку підготовки.

Список літератури:

1. Рашкевич Ю.М. Компетентнісний підхід у побудові освітніх програм. URL: file:///C:/Users/Downloads/Competence_Approach_Rashkevych_Nov.2014.pdf.
2. Решетник П.М. Професійна освіта і компетентність / П.М. Решетник, Н.Г. Батечко. *Науковий вісник Національного аграрного університету* Редкол.: Д.О. Мельничук відп. ред. та ін. К., 2005. Вип. 88 2005. 300 с.
3. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / Авт.: В.М.Захарченко, В.І.Луговий, Ю.М.Рашкевич, Ж.В.Таланова / За ред. В.Г.Кременя. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 120 с.
4. Савченко О.В., Жалій Р.В. Використання допінгу й фармакології в сучасному світі. *Фізична реабілітації та здоров'язберігаючі технології : реалії і перспективи: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*, 9 листопада, 2017 р. Полтава : ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка. С. 258-259.
5. Сидорчук Т. Використання диференційованих технологій навчання у фізичному вихованні студенток. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2014. № 1. С. 95-101.
6. Сисоєва С. О. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті / С. О. Сисоєва. *Неперервна професійна освіта : філософія, педагогічні парадигми, прогноз : [монографія]* / [В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень та ін.]; за ред. В. Г. Кременя. К. : Наукова думка, 2003. С. 449–564.
7. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / Сисоєва С.О.; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. К.: ВД «ЕКМО», 2011. 320 с.
8. Скнар О.М. Теоретична модель політичних компетенцій молоді / О.М.Скнар. Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару. К. : Педагогічна думка, 2009. С. 140-151.
9. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року в редакції від 01.01.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
10. Жалій Р. В. Застосування здоров'язберезувальних інноваційних технологій в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців з комп'ютерної інженерії. *Українська професійна освіта*. 2020. № 7. С. 88-96.
11. Здоров'язберезувальні технології в освітньому середовищі: колективна монографія /за заг. ред. Л.М. Рибалко. Тернопіль : Осадца В.М., 2019. 400 с.

- 12.Сущенко А.В. Перспективи спортивно-фізкультурної підготовки як інструменту самоосвіти фахівців гіподинамічних професій. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / редкол.: Т.І.Сущенко (голов. пед.) та ін. Запоріжжя. 2016. Вип. 51 (104). С. 281-286.

Українські бойові мистецтва як важливий компонент формування та становлення фізичної підготовки студента

Оніщук Лариса Миколаївна

к.пед.н., доцент, завідувач кафедри фізичної культури та спорту

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Шавиро Юрій Іванович

Заслужений тренер України, старший викладач

кафедри фізичної культури та спорту

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Наявність національних видів боротьби є характерною для кожного народу, який має свою бойову культуру, традицію, як народи Сходу, так і Заходу. Кожна нація і країна неодноразово проходила через випробування війною, саме в ті часи й формувалися бойові звичаї, які виховували та плекали витривалого, справжнього воїна з чистою душею та щирим серцем, здатним стати на захист своєї Батьківщини. У світі бойових мистецтв існує персоніфікована прив'язка до національних стилів: Японія — це карате та дзюдо, Китай — кунг-фу, Англія — бокс, Корея — це тхеквондо.

І не дивно, що багата культурними та національними традиціями Україна має свої бойові мистецтва та національні види спорту, розвиток яких сягає своїм корінням у глибини тисячоліть. Український народ постійно захищав свою землю від ворогів, що примушувало наших предків удосконалювати своє тіло й відточувати майстерність у різноманітних тренуваннях. У ті далекі часи техніка і тактика ведення бою будувалися лише на прийомах рукопашного бою зі зброєю або й без неї. Професійними воїнами були ті люди які були фізично сильні, спритні, витримані до болю, непохитні перед виснаженням і мали сильний бойовий дух.

Початок утворення нашої нації можна фіксувати з тисячоліть до нашої ери, від тоді, як існували різні народності на теренах сучасної України, і ведеться накопичення та вдосконалення військових знань і бойових мистецтв, які з часом проявляються у наших пращурів — козаків. Славнозвісні скіфи були першими воїнами, які прославлялися як найвлучніші лучники, про що оповідає батько історії Геродот. А відомий учасник Троянської війни, Ахілл, сам був скіф родом із Приазов'я. Скіфи першими стали їздити верхи на конях? І вони тому в свій час були найсильнішою армією в східній Європі і Азії, про що писав римський історик Павло Орозій (кін. IV— поч. V ст.).

Гуни були нащадками скіфів, які будучи примітивно озброєними, але використовуючи незвичайну тактику нападів, обходів і облог армій супротивника пройшлися бурею по всій Європі. Їх представником був сам

Аттіла, покоритель Римської імперії, який неодноразово знищував кинуті на його дикі війська елітні вимуштрувані римські легіони.

До наших часів дійшли згадки з найдавніших грецькі міфів про таємничих амазонок, жінок-воїнів, які були настільки сильними, що греків проти них змушений був вести сам Геракл. У V ст..до н.е. Геродот у своїй «Історії» також описав амазонок і припустив від змішання амазонок зі скіфами походження народу сарматів, у яких дівчата вивчали військово мистецтво нарівні з парубками і жодна з них не мала права виходити заміж, поки не вб'є хоча б одного ворога або помирили неодруженими, якщо їй не довелось виконати це за звичаєм.

Зазначимо, що ще від часів Трипілля у наших предків були сильні впливи матриархату, то виникнення амазонок стало звичним явищем в арійському суспільстві. Тож, існування жінок воїнів протягом всієї історії України було постійним і невід'ємним фактом боротьби українського народу за свою незалежність.

Після скіфів було продовжено традиції плекання військової доблесті наших пращурів, але найпоширеніше себе відзначили анти, котрі в свій час були настільки вправними і непереможними воїнами, яких наввипередки запрошували до себе на службу римські та візантійські імператори, арабські каліфи та перські шахи. Саме вони вдосконалили навички бою не тільки в степу, але і на воді, і в лісах і на болоті, використовуючи лише мечі, списи, луки та одягаючи на себе шкіряні обладунки. Антів з часом починають називати слов'янами та русами, непереможними воїнами північних степів та лісів Готський історик Йордан зазначав, що «слов'яни переважають германців як тілом, так і духом, б'ючись з ними зі звіриною лютістю».

Володіли мистецтвами оборони і волхви, але з початком прийняття християнства давні святилища почали занепадати, волхви пішли в народ, почали передавати своє бойове мистецтво простим людям. З давніх часів відома легенда про Іллю Моровця — Моровлянина (московські історики перехрестили на Муромця, хоч назва Моровець походить від поселення Морониськ на Десні біля Чернігова), який, незважаючи на свою неміч, устав і подав воду волхву, а потім і сам випив та вмився нею, то дістав „силу велику" і став богатирем. Тобто, маємо опис передачі великих знань від вчителя (божого чоловіка) до учня. Про масовий характер цього явища свідчать аналогічні сюжети, які повторюються і в багатьох інших українських легендах та казках. А саме слово бога-т-арій вказує на „воїна Бога" — Божу людину тощо. Силу воїни плекали з дитинства певними діями та вправами. Сила з'являлась під час екстремальних обставин: спасіння свого життя чи друзів, любов до батьківщини та рідних, прагнення до волі та перемоги.

Досконало володіли таким умінням та здібностями послідовники вчення волхвів – характерники. Корені характерництва прийшли до нас з часів великого переселення арійських племен. Лише вони володіли всіма п'ятьма видами зброї: мечем чи палицею; списом чи дротик; зняряддям для метання стріл; великими металевими машинами; містичними стрілами „астрами", зарядженими духовною енергією ведичних мантр.

У „Історії запорізьких козаків": їх так описує український історик Д. І. Яворницький „...серед них завжди були так звані „характерники", котрих ні вода,

ні шабля, ні звичайна куля, крім срібної, не брали. Такі „характерники" могли відмикати замки без ключів, плавати човном по підлозі, як по морських хвилях, переправлятися через ріки на повстині чи рогожі, брати голими руками розпечені ядра, бачити на кілька верстов навколо себе за допомогою особливих „верцадел", жити на дні ріки, залазити й вилазити з міцно зав'язаних чи навіть зашитих мішків, „перекидатися" на котів, перетворювати людей на кущі, вершників на птахів, залазити у звичайне відро й пливати в ньому під водою сотні тисячі верстов".

Значимо, що характерниками ставали, як правило, люди з унікальними екстрасенсорними здібностями, зі схильністю до навіювання, гіпнозу, яснобачення, телекінезу та телепатії. Візьмемо, наприклад, описи Івана Сірка чи Семена Палія: „Сірко великий воїн був. Той знав, хто що дума. Ото там по тім боці Дніпра були татари... Та як задумують вони було воювати, то Сірко і каже козакам: — Збирайтесь докупи. Бо на нас уже орда піднімається. Він сильний такий був, що його як хто шаблею ударить по руці, так і не одруба — тільки синє буде. Не то що кулею, а шаблею! Уже татари, які міри проти нього вживали, та так нічого і не зробили. Вони його шайтаном так і прозвали..."

На Запорізькій Січі був Пластунський курінь, в якому характерники вишколювали знаменитих козацьких розвідників-пластунів, вчили їх характерництву та унікальним бойовим мистецтвам „Спас" та „Бойовий гопак", які дозволяли їм виживати та перемагати в бою. Про цей курінь за радянської окупації було заборонено згадувати, ніхто не досліджував й етимологію самого слова „пластун". У радянських енциклопедіях писалося лише, що пластуни — це піхотні частини Чорноморського, а пізніше Кубанського козачого війська, котрі і несли сторожову службу на Кубані. Також, замовчувався сам факт, що Пластунівський курінь існував на Запорізькій Січі з початку її заснування, пластуни не впали на Кубань з неба, а прийшли туди вже сформовані, як самобутня формація розвідників саме із Запорізької Січі.

Багато є ще свідчень бойової майстерності українських воїнів, таких як гайдамаків, опришків, воїнів УПА, які в бойових діях використовували бойове мистецтво Аркан. А ближче до сучасності потрібно згадати вдосконалену систему східних і слов'янських бойових мистецтв, яка називається Рукопашним боєм.

Ці дані підтверджують те, що бойові мистецтва й традиції, як і вірування, до недавнього часу заборонялися та переслідувалися, тому що навчали українця виживати в будь-яких екстремальних умовах. Це означало, що нашій людині не страшні були ні голодомор, ні репресії, ні війна. Народні традиції жили, передавалися з вуст у вуста, від батька до сина, від діда до онука. Традиційні національні українські бойові мистецтва вчать не лише махати кулаками й ногами, а, передусім, загартовують дух воїна. Не дивно, що вивчення та пропаганда бойових мистецтв стали можливі тільки після отримання незалежності України.

Українські бойові мистецтва недостатньо досліджені професійними істориками. Однак, когорта вчених стверджує про існування розвинених систем воїнсько-фізичного виховання на території України від найдавніших часів до

наших днів. Разом з тим, слід зазначити, що традиція прямої передачі воїнських знань значною мірою була втрачена в другій половині ХХ століття. І та частина бойової традиції українців, яка дійшла до нас, є неповною. Саме тому в середовищі спортсменів та тренерів часто використовується термін "відродження українських бойових мистецтв".

Національно-культурна ідентифікація – найважливіший елемент національно-патріотичного виховання й збереження національної ідентичності. В сучасних умовах в Україні активно відроджуються та розвиваються різноманітні напрями національних видів боротьби. Це надзвичайно актуально у воєнний час, в якому ми живемо, а особливо для студентської молоді. Одні з них уже здобули широку популярність і ними займаються тисячі бажаючих. Інші перебувають на початковому етапі свого розвитку, поступово знаходячи своїх шанувальників. Національні види боротьби є важливим компонентом формування й становлення фізичної культури та спорту в Україні в умовах воєнного стану.

Слід зазначити, що коли йдеться про національні бойові мистецтва, маються на увазі два споріднені між собою національні види боротьби – «Спас» і «Бойовий гопак», адже існують вагомні підстави, щоб віднести ці національні види боротьби до витоків зародження всіх відомих одноборств на Україні, що зберегли в собі базові основи сучасного бойового досвіду людства.

Пізніше за рукопаш спас і гопак виникли такі види спорту, як козацький двобій та хортинг, які є різновидами змішаних єдиноборств. Зокрема, козацький двобій поєднує удари руками й ногами з прийомами боротьби. Стосовно хортингу, то він названий на честь острова Хортиця і максимально наближений до змішаних єдиноборств ММА. В основу хортингу покладено елементи різних бійцівських технік – вільної і класичної боротьби, дзюдо, карате, боксу тощо.

Для вдосконалення системи масової фізичної культури й спорту, особливо для студентської молоді в державі є велика потреба упроваджувати національні види боротьби, які мають багатовікові традиції. Особливо актуалізується ця проблема сьогодні, коли у сфері освіти відкрилися великі перспективи для розробки навчальних програм, де є можливість варіювати освітні компоненти. При цьому потрібно враховувати особливості, які впливають на здоров'я, фізичний і моторний розвиток, рухову активність молоді, що дає змогу, зі свого боку, зберегти традиційну культуру.

Долучення до культури свого народу здійснюється завдяки процесу освіти, й відповідно до фізичної культури, яка є частиною загальної культури нашого народу. Саме процес фізкультурної освіти активно впливає не лише на фізичні здібності людини, але й передусім відчуття й свідомість, психіку та інтелект, що забезпечує формування стійких соціально-психологічних та патріотичних якостей.

Заставою розвитку національних спортивних практик є збереження традицій, які несуть досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, адже вони склались історично й передаються з покоління в покоління. Традиції впроваджують місію повернення системи патріотичного виховання в Україні до національного коріння. Підготовка орієнтована на формування чіткої

впевненості, заснованої на історії, позитивізмі українських національних достоїнств, на любов до України, народу, української національної культури.

Сьогодні національні види боротьби повинні стати важливим компонентом формування та становлення фізичної культури й спорту в Україні. Вони сприяють розвитку української культури, залученню до здорового способу життя, зберігають національні традиції, сприяють патріотичному вихованню молоді, відволікання від шкідливих звичок, сьогодні це є одним з основних завдань сучасного суспільства.

Філософською основою національних видів боротьби є положення про єдність сили, здорового спортивного духу та честі людини, що вибудовується на славних українських традиціях.

Широке використання елементів української боротьби в національній системі фізичного виховання та спорту може дати новий поштовх до популяризації видів єдиноборств, а також урізноманітнити тренувальний процес. Досягти успіху можна в будь-якому з видів єдиноборств, якщо є загальна фізична підготовка спортсмена. Адже бойові мистецтва - це ті ж тренування, тільки з ударною або кидковою технікою. Різні єдиноборства розвивають різні якості і навіть групи м'язів, деякі навчають використовувати енергію суперника, інші націлені на відпрацювання потужних ударів руками, треті - ногами, четверті розвинули витривалість, гнучкість, силу тощо.

Бойовий гопак — це українське бойове мистецтво, розроблене на основі елементів традиційного козацького бою, що збереглися в народних танцях та досвіді дослідників бойових мистецтв. Спортсмени шкіл бойового гопака, окрім техніки двобою, вивчають українські національні традиції та обряди, опановують мистецтво співу і танцю, гри на музичних інструментах. Дані підходи дозволяють виховувати молодь на засадах державницького патріотизму та загальнолюдської моралі, поваги до старших та до своєї історії.

Таку назву відтворене бойове мистецтво отримало через те, що значну частину техніки вдалося розробити завдяки дослідженню народних танців, перш за все, гопака. Українські танці містять у собі дуже багато елементів, не поширених у інших народів і схожих на бойову техніку, зокрема це удари ногами в стрибку, присядці чи "павучку", різноманітні кроки, відбивання, підсікання, "повзунці", "присядки", "тинки", "копняки" і т. п. Пізніше ці рухи, належним чином були адаптовані до вимог сучасного бойового мистецтва, склали основу технічного арсеналу Бойового Гопака.

Український рукопаш "Спас" – це вид спортивного єдиноборства, який має українське національне коріння і витоки з козацького бойового мистецтва "Спас". Має характер змішаного єдиноборства, адже у правила були покладені козацькі види змагань, долучені світові досягнення. Тоді якраз виникали бої без правил, ще не було таких понять, як ММА (змішані бойові мистецтва, назва походить від англійського Mixed Martial Arts), бойове самбо. Як види спорту, вони виникли набагато пізніше, саме тому в Україні ми одні з засновників змішаних єдиноборств. Основними ознаками та відмінностями «Спасу» як виду спорту є широке застосування елементів кулачного бою, зокрема ударів ліктями, ногами, елементів боротьби (застосування задушливих і больових прийомів).

Козацький двобій – це узагальнена підбірка знань з бойових мистецтв, у основі якого закладено майстерність козаків. Цей напрямок є універсальним, адже в ньому застосовуються і боротьба, і техніка кидків, і удушливі прийоми.

Козацький двобій – український національний вид змішаних бойових мистецтв, в якому представлені три розділи: «Забава» - поєдинок з дозованим контактом, оцінка дії ведеться після кожної вдалої атаки; «Борня» - поєдинок з легким контактом, оцінюються удари тільки з легким контактом, а використання елементів підвищеної складності підвищують оцінку технічних дій; «Герць» - поєдинок з повним контактом, оцінюються удари тільки в повний контакт, але дозволені удари руками і ногами, коли обидва партнери перебувають в партері, не приносять оцінки.

Хортинг – це спортивне єдиноборство названо на честь місця проведення всіх прадавніх козацьких двобоїв – кола козаків "хорт", в який вони збиралися для виявлення найсильніших. Хортиця – це святе для українців місце, воно асоціюється з оплотом воїнів-козаків, де вони вдосконалювали свої бойові навички для захисту рідного краю. В основу цього спортивного єдиноборства лягла система підготовки, в якій дозволялася вся можлива техніка самооборони рукопашних двобоїв.

Таким чином, спортивні традиції українського народу є міцним фундаментом для розвитку національних видів єдиноборств як дієвого засобу національно-патріотичного виховання.

Список літератури:

1. Велічковіч Р. Український рукопаш гопак : навч. посіб. / Р. Велічковіч, Л. Мартінюк. – Львів : Лігапрес, 2003. – 146 с.
2. Каляндрук Т. Таємниці бойових мистецтв України. - Львів: ЛА "Піраміда", 2007. - 304 с.:іл.
3. Каляндрук Т. Загадки козацьких характерників. - Львів: ЛА "Піраміда", 2007. - 288 с.:іл.
4. Луців Є. Бойове мистецтво гуцулів.- Тернопіль: Мандрівець, 2014. - 232 с.
5. Мандзяк О. Бойові традиції аріїв: На шляху до реалій українських бойових мистецтв. - Тернопіль: Мандрівець, 2006. - 272 с.
6. Мандзяк О. Воїнсько-фізичне виховання аріїв: Нароздні ігри в практиці українських бойових мистецтв. - Тернопіль: Мандрівець, 2007. - 208 с.
7. Приступа Є., Пилат В. Традиції української національної фізичної культури (частина І). - Львів: Троян, 1991. - 104 с.
8. Цьось А. Історія фізичного виховання на теренах України з найдавніших часів до початку ХІХ ст.: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ А.В.Цьось, Н.А. Деделюк. - Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. - 456 с.
9. Черемський К. Шлях звичаю. - Харків: Глас, 2002. - 446 с.
10. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3-х т. – Т. 1 / Передмова В. А. Смолія; Ред. кол.: П. С. Сохань (голова), В. А. Смолій (заст. голови), В. Г. Сарбей, Г. Я. Сергієнко, М. М. Шубравська (відп. секр.). АН Української РСР. Археографічна комісія, Інститут історії. – К.: Наукова думка, 1990. – 596 с. – (Пам'ятки історичної думки України)

Study of quality indicators of organic and inorganic wheat

Borta Alla

PhD of technical sciences, Associate Professor
Odesa National University of Technology

Makarynska Alla

Doctor of Technical Sciences, Associate Professor
Odesa National University of Technology

Strakhova Tetyana

PhD of technical sciences, Associate Professor
Odesa National University of Technology

Trofimenko Yana

Student of the Degree of Higher Education "Master"
Odesa National University of Technology

"We are what we eat...". The rapid pace of development of the standard of living of the planet's population encourages action. Modernity dictates new rules of existence, and people try to quickly adapt to them. This did not escape agriculture. Growing organic products has become quite popular in the last 10 years, because everyone wants to be healthy and understands that one of the important components that ensures this is food, which must be of high quality and safe.

Organic products are considered to be food products of high quality and safety, for the production of which it is not necessary to spend a lot of money. Modern organic production has been developing in Ukraine for more than 20 years. During this time, the country turned into one of the European leaders. A significant number of producers are focused on the export of organic products [1].

The specialization of organic production in Ukraine is focused on the cultivation of fruit and vegetable and grain products. Wheat is one of the most popular grains grown organically. Due to the high content of protein and gluten, organic wheat is used for domestic food purposes and for export. It is also widely used in organic animal husbandry and is included in the fodder diet for the purpose of further production of organic animal products: meat, eggs, milk, etc. [2].

Therefore, research related to this topic has both theoretical and practical significance. First of all, as consumers of wheat, we should be aware of this issue, and as producers, we should understand that growing organic wheat is now a very promising and profitable line of business. Secondly, it will be possible to visually compare the quality indicators of organic and conventional wheat, to draw certain scientific conclusions that will be useful for the further development of organic wheat cultivation technology.

The object of the study is organic soft wheat class 1 and non-organic soft wheat class 1 grown in the Odesa region of the 2021 harvest.

The purpose of the research is research and analysis of the quality indicators of organic wheat obtained during the tests, their comparison with the quality indicators of inorganic wheat; justification of the expediency of growing Ukrainian organic wheat and its further processing.

In the course of research, a quality assessment was carried out for each wheat sample according to the following indicators: moisture, nature, mass fraction of protein, mass fraction of protein in terms of dry matter, amount and quality of gluten, number of falling, vitrification, contamination, clogging.

As a result of the research, no significant difference between the samples was found in terms of such parameters as moisture, nature, protein and crude gluten content. It was determined that the quality of organic wheat gluten (106 units of the IDC device) is significantly worse than that of non-organic wheat (69 units of the IDC device), because it belongs to the III group, which is characterized as unsatisfactorily weak. The fall number of organic wheat is 308 s, inorganic wheat is 381 s, which indicates a denser arrangement of starch grains in inorganic wheat. This phenomenon is caused by the presence of germinated grains in which, under the action of amylolytic enzymes, starch began to break down into simpler compounds. According to the results, it can be seen that there are more of them in organic. It can be concluded that this organic wheat is not suitable for further independent processing into baking flour, it can only be included in the composition of milling batches, or used as seed material.

There are much more incomplete grains in non-organic wheat, which can be caused by unfavorable germination and growing conditions.

A significant difference between the samples is the presence of downy and fusarium grains in inorganic wheat, which impair the quality and appearance of products. The presence of grains affected by the shell bug reduces the baking properties of flour from such grains, although not significantly. In organic wheat, these fractions are absent due to the observance of crop rotation, the application of organic fertilizers, the use of seeds with high sowing qualities for sowing, compliance with the established sowing dates and seed treatment only with approved means on a plant and microbiological basis.

It should be noted that no contamination was detected in both samples.

Thus, it is possible to conclude that the quality indicators of organic wheat differ from non-organic wheat, but it is impossible to say unequivocally that the latter is inferior to the former. For this, it is necessary to carry out an additional detailed study of the biochemical composition of each sample in order to determine the content of pesticides, radionuclides and harmful substances in them.

References:

1. Mylovanov E.V. International trends in the development of the organic products market and prospects for Ukraine // Organic products. Kyiv, 2018. 109-120.
2. Organic wheat: edition / edited by Rudyuk A.L., Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Kyiv: Research Institute of Organic Agriculture, 2016. 16. (Development of the organic market in Ukraine).

Symbolization of digital cartographic information and preparation of digital electronic maps

Ganiyeva S.A.

*Azerbaijan University of Architecture and Construction
Baku, A.Sultanova 11*

Annotation. The main goal of the article is to create new digital maps at a scale of 1: 10000, which will allow us to obtain more detailed information about the Garadagh region and territory. For this purpose, topographic maps-tablets at a scale of 1: 10000, reflecting only the Lokbatan settlement of the region, were obtained, and digital electronic maps were created.

Key words: digital electronic map, GIS, topographic map, thematic layers, database.

Introduction. Digital electronic maps created in modern times have many advantages over paper maps. So, on such maps, it is possible to promptly record the changes occurring in the area and update the maps. That's why such maps are required to be used in almost all areas of our society in our modern times.

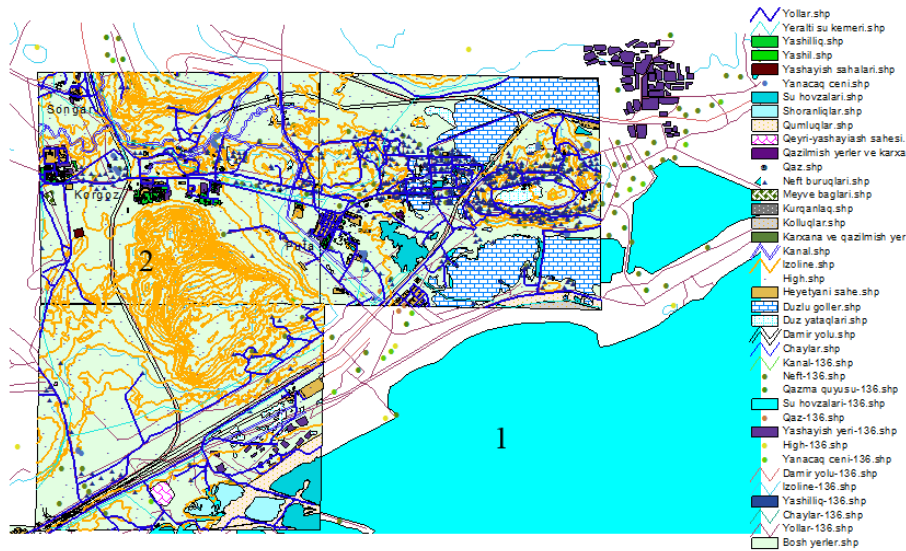
The process of creating electronic maps includes the following main stages [1,3]:

- 1) automatic conversion of original cartographic data into digital form;
- 2) symbolization of digital cartographic data and automated drawing of electronic maps;
- 3) development of a special database management system for working with electronic maps.

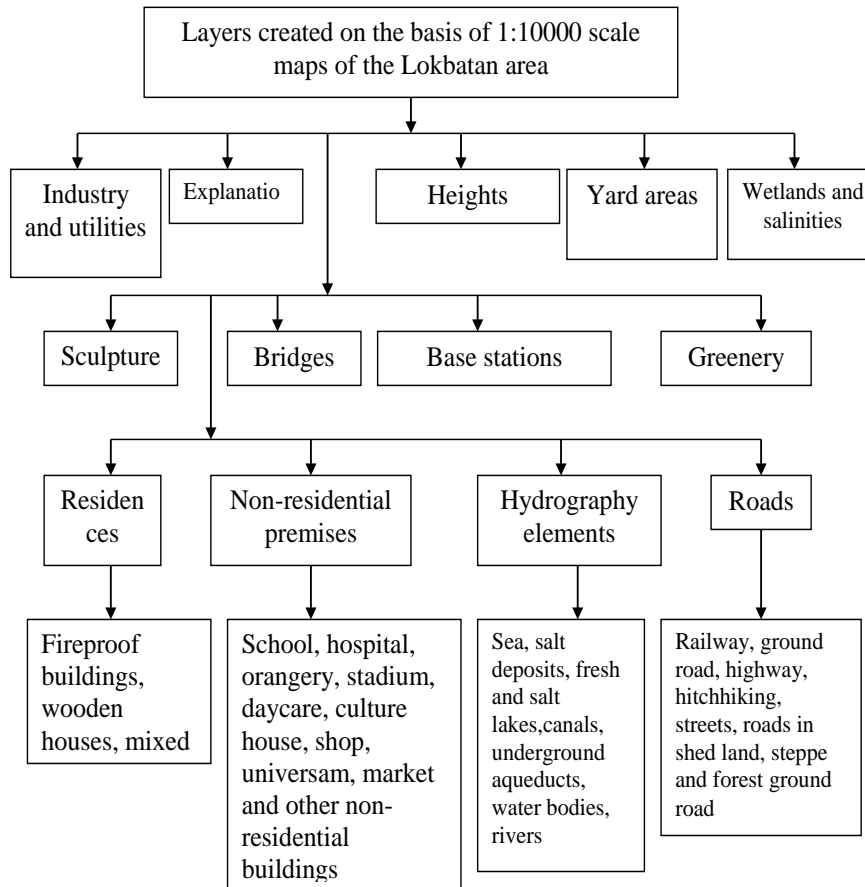
The area of Lokbatan settlement of Baku city was taken as the research area for the creation and updating of maps. Lokbatan is included in Garadagh district. The fact that the Garadagh region is a large region and the presence of various infrastructures along with residential facilities shows the need to prepare modern electronic maps of those areas. (pic 1).

The obtained maps were removed from the scanner and brought to the same coordinates as the previous maps. A number of difficulties have appeared in the process of recognizing and deciphering maps. In order to overcome these difficulties, the conventional symbols and classification process available for topographic maps were used [2].

Based on 1: 10000 scale maps, the following layers were obtained (pic 2). Each layer itself is divided into several sub-layers.

Pic 1. Layers obtained on the basis of 1:100000 scale maps of Garadagh region and 1:10000 scale layers are superimposed: 1- 1:100000 scale, 2 – layers obtained on the basis of 1:10000 scale maps (only a part of the maps are presented in the picture)

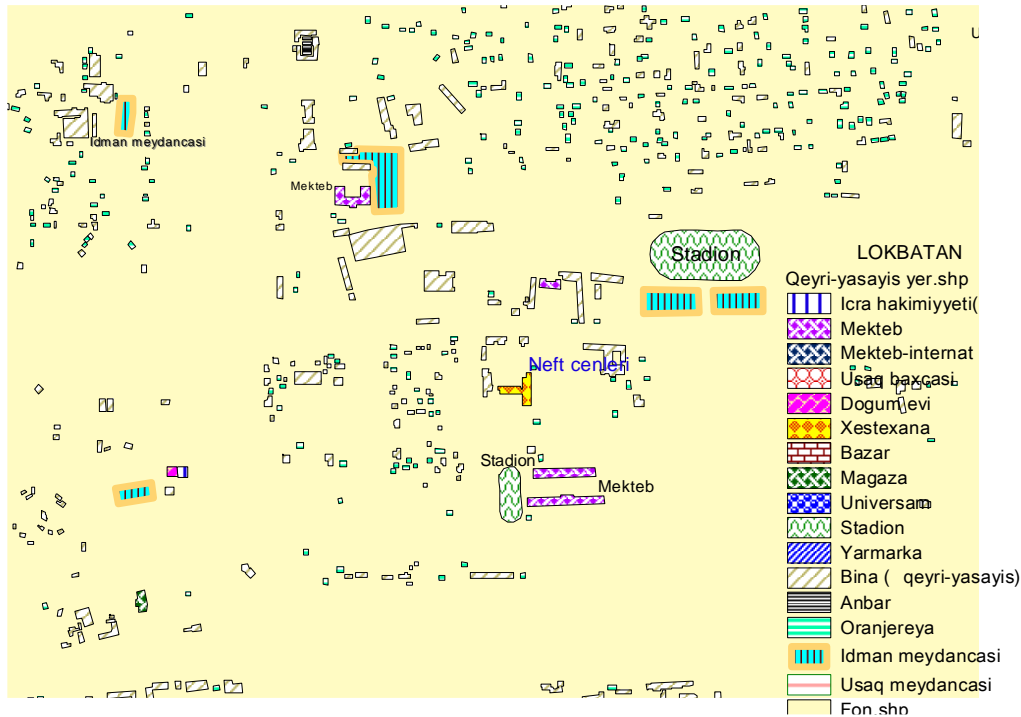

Pic 2. Description of the thematic layers created on the basis of 1:10000 scale topographic maps and sub-layers included in some of them

Below is an example of one of those layers - the non-residential area and the legend

associated with it (pic 3).

The name of buildings, covering material, school number, floors of buildings, their address, phone numbers were included as attributive information in the database (table of attributes) of the layer reflecting "non-residential" places [4,6]. The figure below shows only a part of the table reflecting the information placed in the database of Arc GIS (pic 4).

Pic 3. Description of the "Non-habitable place" layer and its legend (only a small part of the area is depicted in the picture)

Shape	Id	Adi	Mekteb nomresi	Mertebe	unvan	Telefon	Ortuk_mate
0	0	Stadion		0	Lokbatani qesebesi, Lokbatan kucesi		Asfalt
0	0	Usaq baxçasi		2	Lokbatan qesebesi, Y.Mirzəyev kucesi		Asfalt
0	0	Usaq baxçasi		1	Lokbatani qesebesi, Lokbatan kucesi		Asfalt
0	0	Anbar		1	Lokbatan, S.Drucov 2-ci massiv keci		Torpaq
0	0	Idman meydançasi		0	Lokbatan qesebesi, N.Nesimov kucesi		Asfalt
0	0	Stadion		0	Lokbatan q., D.Bunyadzade,19 kucesi		Torpaq
0	0	Mekteb-internat	14 sayli	4	Lokbatan qesebesi, M.Subhi kucesi	446183	Asfalt
0	0	Stadion		0	E.Quliyev 24 kucesi		Asfalt
0	0	Mekteb	166 sayli	2	Lokbatani qesebesi, Nizami 4 kucesi	445340	Asfalt
0	0	Idman meydançasi		0	Lokbatani qesebesi, Lokbatan kucesi		Asfalt
0	0	Idman meydançasi		0	Lokbatani qesebesi, Lokbatan kucesi		Asfalt
0	0	Idman meydançasi		0	Lokbatan, S.Drucov 2-ci massiv keci		Asfalt
0	0	Idman meydançasi		0	Lokbatani qesebesi, Nizami 4 kucesi		Qazom
0	0	Mekteb	233 sayli	2	S.Drucov 2-ci massiv keci1	445433	Asfalt
0	0	Idman meydançasi		0	Lokbatan qesebesi, D.Bunyadzade ku		Torpaq
0	0	Mekteb	139 sayli	1	Lokbatan q.,Nizami,1 kucesi	445219	Asfalt
0	0	Mekteb	253 sayli	2	Sahil qesebesi, Quliyev,59 kucesi	461860	Asfalt
0	0	Mekteb	253 sayli	2	Sahil qesebesi, Quliyev,59 kucesi	461860	Asfalt
0	0	Universam		0	Sahil qesebesi, Z.qasimov kucesi		Asfalt
0	0	Magaza		1			Asfalt
0	0	Stadion		0	Sahil qesebesi, E.Quliyev,50A) kuce		Torpaq
0	0	Stadion		4	Sahil qesebesi, E.Quliyev,50A) kuce		Asfalt
0	0	Mekteb	228 sayli	1	Sahil qesebesi, Quliyev,50)kucesi	461629	Asfalt
0	0	Xestexana	23 sayli	2	Sahil qesebesi, Insaatçilar k.	461747	Asfalt

Pic 4. Information collected in the database of Arc GIS for Lokbatan settlement

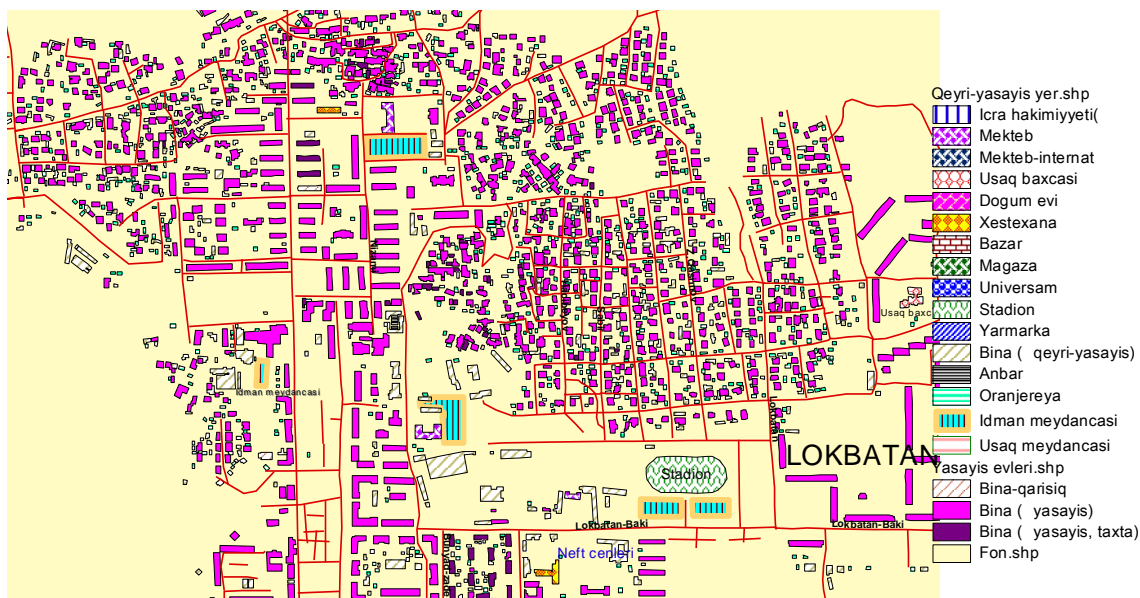
Various amounts of information are also included in other layers.

In the following pictures, maps created on the basis of 1:10000 scale

topographical maps of Lokbatan settlement are presented, consisting of different thematic layers - roads and residential areas, non-residential areas, etc. (pic 5 and pic 6) [5].

Pic 5. Electronic map depicting the roads in Lokbatan area

Pic 6. Electronic map depicting residential and non-residential areas and roads in Lokbatan area

During the creation of the electronic map, together with topographical maps space images and GPS measurements were also used. An electronic map is created based on topographic maps. On the basis of GPS measurements and space images, the process of updating the maps is carried out [4].

Result. 1:100000, 1:10000 scale topographic maps, which are input cartographic materials, were obtained, georeferencing process was carried out on them, they were

brought to the same geographical connection and connected according to the selected reference points. After that, vectorization was carried out using the ArcGIS program on the 1:100000 and 1:10000 scale topographic maps representing the Garadagh region, and vector models of the maps were created;

Literature

1. Абламейко С.В., Апарин Г.П., Крючков А.Н. Географические информационные системы. Создание цифровых карт. – Мн.: Ин-т техн. кибернетики НАН Беларуси, 2000. – 276 с.
2. Бурбан П.Ю., Литвинов В.Ф. Технология создания цифровых карт Новгородской области // Геодезия и Картография, 2003, №11, с. 51 – 57
3. Грюнберг Г.Ю. и др. Картография с основами топографии, Москва, «Просвещение», 1991 г., 367 с.
4. Демиденко А.Г. ГИС Карта 2000, как средство накопления и анализа разнородных данных, имеющих пространственное разрешение, Москва, 2005
5. Дейнис Ш.М., Ландгребе Д.А., Филлипс Т.Л. Дистанционное зондирование, Москва, «Недра», 1983
6. Журкин И.Г., Цветков В.Я. Геоинформационное моделирование в ГИС при обработке данных дистанционного зондирования // Исследование Земли из космоса, 1998, №6, с.66 – 72

Symbolization of digital cartographic information and compilation of digital electronic maps

Summary

The main goal of the article is to create new digital maps at a scale of 1: 10000, which will allow us to obtain more detailed information about the Garadagh region and territory. For this purpose, topographic maps-tablets at a scale of 1: 10000, reflecting only the Lokbatan settlement of the region, were obtained, and digital electronic maps were created.

Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference
The basis for the further movement of scientific knowledge
Dresden, Germany
February 20 – 21, 2023

This collection is a set of abstracts of an international conference in which researchers in various fields took part. The materials are presented in the interpretation of the authors and are protected by copyright in accordance with the terms of the license Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License. Anyone can use these works in their research with the obligatory indication of authorship.

We recommend using the following quote:

Bondar Iu. (2023). The state of foreign trade of Ukraine in the conditions of military operations. Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference : The basis for the further movement of scientific knowledge. Dresden, Germany, 20–21 February. Pp. 34-36. URL: <https://intersci.eu/events/the-basis-for-the-further-movement-of-scientific-knowledge/>

All materials were examined for formal features (formatting, language style, citations and references).

The editorial office did not always agree with the position of authors.

Contacts of the editorial office:

«InterSci»

E-mail: info@intersci.eu

URL: <https://intersci.eu>